NAŠA ŠKOLA

Adresa redakcije: "Naša škola"
71000 Sarajevo
Ul. Alipašina 4/I
Tel./ Fax: 668-403
www.nasaskola.ba
redakcija@nasaskola.ba

Časopis „Naša škola" je 2019. godine indeksiran i registriran kao naučni časopis u Međunarodnoj akademskoj bazi podataka **EBSCO** sa sjedištem u Ipswich, 10 Estes Street, Massachusetts, USA. Pomenutoj bazi podataka možete pristupiti putem linka www.ebsco.com

Časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja „Naša škola" je 1996. godine indeksiran i registriran kao stručni i naučni časopis u **Nacionalnom ISSN Centru Bosne i Hercegovine** pod brojem **ISSN 0547-308X** za štampanu verziju i pod brojem **ISSN 2303-6591** za online verziju, kao i u **Međunarodnom ISSN Registru u Parizu.**

Časopis izlazi 4 puta godišnje
Tiraž: 550 primjeraka

Izdavač:

UDRUŽENJE NASTAVNIKA FEDERACIJE BiH

Za izdavača:

Glavni i odgovorni urednik:

mr. Milka Babić

Članovi redakcije:

prof.dr.Hanka Vajzović
prof.dr.Enes Pelidija
mr. sci Dina Borovina
dr.sc.Ružica Šutalo Selimagić

Sekretar redakcije
prof. Đerzić Ajdin

Lektor:

Azra Memija

Idejno rješenje naslovne strane časopisa "Naša škola":

Esad Ćesović
Mirna Jamaković

Tehničko uređenje i DTP:

Sanel Memija

Štampa:

Štamparija FOJNICA, Fojnica

NAŠA ŠKOLA

Časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja

Godina LXVII | **BROJ 264 (94)** | **Sarajevo 2021.**

RASPRAVE I ČLANCI

Jelena Golić, Gorana Krajišnik

INTELIGENTNE TEHNOLOGIJE U OBRAZOVANJU

1. UVOD

Računarske mreže predstavljaju skup računara koji su tako povezani da mogu međusobno razmjenjivati podatke i pristupati zajedničkim resursima, dijeliti informacije i opremu.

Mreže mogu biti lokalne (LAN-Local Area Network) tj.mreže koje se grade na manjem geografskom području ili maloj lokaciji npr. kancelariji, kući, jedan ili više spratova poslovne zgrade i sl., te rasprostranjene mreže (WAN-Wide Area Network) koje pokrivaju velika geografska područja, više udaljenih lokacija zgrada, gradove, države ili kontinente.

Globalna računarska mreža podrazumijeva mrežu svjetskih razmjera, koja se naziva Internet, odnosno "mreža svih mreža" ili "mreža nad mrežama".

U novije vrijeme je razvijena organizacija klijent/server u oblasti informacionih tehnologija gdje je server računarski sistem koji pruža usluge drugim računarskim sistemima, klijentima. Klijent i server zajedno obrazuju klijent/server mrežnu arhitekturu.

Intranet predstavlja ishodište za povezivanje organizacije sa poslovnim i drugim subjektima iz okruženja putem Inteneta. Ekstranet je oblik povezivanja računarskih mreža dva ili više poslovnih sistema koji nastoje uspostaviti poslovnu saradnju putem online povezivanja.

Akademska mrežna infrastruktura obuhvata naučno-istraživačku i obrazovnu računarsku mrežu u funkcionalnom i tehničkom smislu, eksterne veze koje je povezuju sa okruženjem (Internet, ostali provajderi itd.) i serversko-računarsku infrastrukturu. Na akademsku mrežu danas je povezano više od 2.000 obrazovnih i naučno-istraživačkih institucija, a pristup internetu i brojnim drugim servisima ostvaruje preko milion

učenika, studenata i istraživača.

Kada se govori o zaštiti informacionih sistema prije svega se misli na hardverske uređaje ili softverska rješenja koja se koriste za zaštitu. Takođe, sve češće se nude usluge koje provjeravaju ranjivost Web sajtova, Web aplikacija pa i same lokalne mreže. Bezbjednost informacionih sistema predstavlja, međutim, nešto više od puke komercijalizacije kada su u pitanju hardverska i softverska rješenja odnosno senzacionalizma kada je riječ o opasnostima koja vrebaju preko Interneta. Takođe, niko od njih bilo da je riječ o kompaniji ili stručnom konsultantu ne sagledava bezbjednost informacionog sistema kao cjelovit proces već svako smatra da je za zaštitu dovoljan samo segment kojim se on bavi.

2. POJMOVNO ODREĐENJE RAČUNARSKIH MREŽA

2.1. Pojam i vrste računarskih mreža

Izgradnja računarske mreže je veoma složen i delikatan posao, koji zahtjeva značajne investicije. S obzirom na ulogu u radu mreže, neophodno je investirati u dvije vrste komponenata: aktivne i pasivne. Aktivne konponente su uređaji kojima se ostvaruju mrežne funkcije, odnosno funkcije prenosa podataka u mreži. Pasivne konponente su komunikacione veze (kanali) putem kojih se prenose podaci, odnosno kojima se međusobno povezuju aktivni elementi i čvorovi, dakle računari u mreži. Nakon izgradnje mreže, investitor obično postaje vlasnikom mreže, odnosno stiče pravo i mogućnost na njenu eksploataciju, kako za vlastite potrebe, tako i za pružanje mrežnih usluga drugim zainteresovanim subjektima. S obzirom na način finansiranja izgradnje i na to ko postaje vlasnikom mreže, razlikuju se:

1. Javne računarske mreže (Public Network)

Javne računaske mreže grade državna tijela i njihova se izgradnja finansira iz državnih prihoda (poreza i sličnih fiskalnih prihoda). Javnost označava da korisnikom može postati bilo koja osoba kojoj se sticanjem pretplatničkog odnosa omogućava komunikacija sa korisnicima iste ili drugih javnih mreža. U principu javnoj može pristupiti svaki zainteresovani subjekat, uz određenu nadoknadu za korištene usluge, koje se nazivaju mrežnom tarifom.

Tri javne mreže dominiraju u svijetu i kod nas, a to su:

- Fiksna mreža izvedena kao telefonska mreža;

- Mobilna mreža izvedena kao globalni sistem mobilnih komunikacija (GSM);
- Internet, kao mreža međusobno povezanih mreža.

2. Privatne računarske mreže

„Privatne računarske mreže grade i koriste privatne kompanije za vlastite potrebe, pa su namijenjene ograničenoj grupi korisnika unutar iste zajednice. Takve mreže grade međunarodne kompanije i njihove asocijacije, a najpoznatije su one u bankarstvu (SWIFT), vojnom sektoru (MILNET) i aviotransportu (SITA). Pristup privatnim mrežama imaju samo oni korisnici kojima vlasnik mreže to dopušta, dok se svaki pokušaj neovlaštenog korištenja smatra povredom prava vlasništva i kažnjiv je"[1].

Međutim, bez obzira na pravo vlasništva, mreže se najčešće klasifikuju pema kriterijumu geografskog područja koje zauzimaju. „U zavisnosti od međusobne udaljenosti računara, odnosno geografskog područja koje zauzimaju, računarske mreže se mogu podjeliti u tri vrste:

- Lokalne mreže (Lokal Area Network, LAN);
- Rasprostranjene mreže (Wide Area Network, WAN) i
- Globalna mreža (Internet)"[2].

2.1.1. Lokalne računarske mreže

Lokalne mreže se grade na manjem geografskom prostoru, prostoru koji odgovara fizičkoj lokaciji nekog poslovnog sistema ili neke zatvorene organizacione jedinice poslovnog sistema. Vlasnik lokalne mreže je organizacija ili ustanova u čijim je prostorima mreža izvedena.

Prvenstveno su namijenjene povezivanju računara (obično manjih dimenzija, poput PC-a), pomoću kojih zaposleni obavljaju svoj dio nekog zajedničkog posla. Odlikuju se pristupačnom cijenom, relativno jednostavnom instalacijom i upotrebom. Broj računara u lokalnoj mreži je ograničen, najčešće na nekoliko desetina do nekoliko stotina.

Osnovni hardverski element koji preko operativnog sistema upravlja i kontroliše rad čitave mreže podržavajući njene osnovne i specifične funkcije, naziva se server. Od servera se zahtvijeva velika pouzdanost, sposobnost obrade velike količine podataka u katkom vremenu, radna memorija velikog kapaciteta, sposobnost brzog pohranjivanja velike količine podataka na medij za memorisanje podataka (npr.magnetni disk).

Svi uređaji u mreži se međusobno povezuju bakarnim žicama ili, za veće brzine i udaljenosti, optičkim kablovima. Bakarnim žicama podaci se

1 Aleksić-Marić, V., " Poslovna informatika", Ekonomski fakultet, Banja Luka, juli 2008. godina, Laktaši: Grafomark, str. 273 i 274.
2 Jovanović, N., „Računarske mreže", Edukacioni sistem za računarske mreže zasnovan na WEB-u, Viša poslovna škola, Beograd, 2003. godine, str. 14.

prenose pomoću električne struje, a optičkim kablovima svjetlošću. Sa aspekta organizacije povezivanja računara u mreži, mogu se razlikovati dva oblika:

- Hijerarhijska mreža, podržana klijent/server arhitekturom i
- "Point to Point" mreža.

Hijerarhijska mreža podrazumjeva hijerahijsku organizaciju povezivanja servera sa radnim stanicama, pri čemu server ima zadatak da upravlja komunikacijama i vrši kontrolu cjelokupnog sistema. Organizacija mreže "Point to Point" podrazumjeva mogućnost direktnog povezivanja dvije jedinice, odakle proističe naziv "tačka sa tačkom". To je jednostavna organizacija mreže u kojoj server ima zadatak da upravlja komunikacijama, ali ne vrši kontrolu prenosa podataka.

2.1.2. Bežične lokalne računarske mreže

Bežične lokalne mreže (Wireless LAN) su računarske mrže koje se koriste prostorom kao prenosnim medijem, a podaci se penose radiotalasima. Ako se za lokalno povezivanje računara koristi bežična mreža (Wireless Local Area Network-WLAN) svaki čvor ima radio ili infracrveni primopredajnik povezan na mrežni priključak kako bi mogao komunicirati sa ostalim učesnicima u mreži.

Bežične mreže su pogodne za korisnike koji su stalno u pokretu na ograničenom prostoru, a isto tako su prikladne u situacijama u kojima je fizičko ožičenje teško izvodljivo ili skupo. Bežični LAN posebno je zanimljiv za pristup Internetu, kako u radnim, tako i u javnim prostorima sa velikom gustoćom potencijalnih korisnika. U istoj LAN mreži mogu se naći računari sa različitim operativnim sistemima, npr. Windows, Macintosh, i Unix.

„Bežično umnožavanje nastalo je u kasnim dvadesetim godinama, dvadesetog vijeka uspostavom standarda IEEE 802.11. Osnovni cilj ove tehnologije je postići pristup podacima na svakom mjestu i u svako vrijeme. Bežične lokalne mreže imaju lokalni karakter ali sve više šire svoj mogući kapacitet, pouzdanost i domet. U bežičnu mrežu sudionici mogu biti spojeni na dva načina: ad hoc i infrastrukturno. Uz 802.11 standard u praksi se javlja još nekoliko tipova bežične komunikacije, među kojima su najčešći: Bluetooth i IrDA (komunikacija infracrvenom vezom)"[3].

Glavne prednosti bežične tehnologije su povećana mobilnost za korisnike prenosnih i ručnih računara, te mogućnost spajanja računara u mreži gdje je to fizički teško napraviti uz pomoć žičanih mreža. Udaljenost na koju se moguće spojiti, kao i kvalitet veze u bežičnim mrežama, zavisi o mnogim faktorima. Položaj unutar zgrade, struktura prostorije, način na koji su konstruisani zidovi, uređaji koji emituju radio talase (kao

3 Latinović, B., Smailović, N.," Principi informatike", Fakultet poslovne ekonomije, Banja Luka, 2011.godina, Panevropski univerzitet "Apeiron", str. 205 i 206.

mikrovalne pećnice, televizori, mobiteli, bežični telefoni i dr.), svi imaju uticaj na jačinu radiosignala i propusnost bežične mreže.

Uz navedene prednosti bežični LAN donosi i probleme zbog izobličenja signala elektromagnetnih smetnji koje izazivaju greške u prenosu i otežavaju održavanje veza. Bežično povezivanje, iako praktičnije za prenosne uređaje, u načelu je skuplje i sporije od povezivanja žicama i optičkim kablovima. Naime, mreže zasnovane na bežičnim tehnologijama trenutno su daleko sporije od mreža zasnovanih na žičnim tehnologijama. To znači da bežična tehnologija nije adekvatna u uslovima kada je potrebna velika brzina prenosa podataka.

2.1.3. Rasprostranjene mreže

Rasprostranjene mreže pokrivaju velika geograska područja i upravo u njima do punog izražaja dolazi kvalitet koncepta međusobno povezanih udaljenih računara. One su znatno složenije od lokalnih mreža, a uključuju povezivanje čvorova u različitim gradovima, zemljama i kontinentima.

O arhitekturi mreže, njenom radu i kvalitetu usluga pruženih korisnicima brine davalac i provajder mrežnih usluga (Network Service Provider). U najvećem broju slučajeva to su poštanske i telekomunikacione kompanije ili agencije, kojima je to osnovna djelatnost. Osnovni zadatak provajdera je obezbjeđivanje uslova u kojima korisnici mogu koristiti dogovorene mrežne usluge. Drugim riječima, zadatak provajdera je upravljanje mrežom. Upravljanje mrežom može biti centralizovano i decentralizovano.

„Rasprostranjene mreže mogu da pokriju područje određenog grada, odnosno države. Mreže koje pokrivaju gradsko područje (oko 10 do 15 kilometara) nazivaju se Metropolitan Area Network, MAN. Osim toga, brojni su primjeri međunarodnih mreža koje razvijaju i koriste države i privatne institucije, međusobno povezane zajedničkim interesom. Činjenica je da je značaj međunarodnih mreža opao sa pojavom globalne svjetske mreže, Interneta, koja ih je gotovo potpuno apsorbovala"[4].

„U velikim WAN mrežama, grupa računara koja se nalazi na jednoj lokaciji predstavlja čvor računarske mreže, a skup prijenosnih puteva između čvorova mreže se naziva backbone. U ovom slučaju prijenosni put mogu biti telefonske linije, radio relejni linkovi i satelitske veze. Jedna od karakteistika mreže je to da se po mreži podaci prenose u malim cijelinama koje se zovu paketi ili okviri. Praktično, to znači da se digitalni sadržaj najprije podijeli na manje dijelove i oni se šalju pojedinačno na drugu lokaciju u mreži"[5].

4 Aleksić-Marić, V., " Poslovna informatika", Ekonomski fakultet, Banja Luka, juli 2008. godina, Laktaši: Grafomark, str. 283.

5 Latinović, B., Smailović, N.," Principi informatike", Fakultet poslovne ekonomije, Banja Luka, 2011.godina, Panevropski univerzitet "Apeiron", str. 207 i 208

2.1. Klijent/server arhitektura

Server može, istovremeno ili naizmjenično, odnosno slijedno, pružiti usluge većem broju klijenata, dok će klijenti, u opštem slučaju, usluge takođe primati od većeg broja servera. Osim toga, klijenti i serveri mogu vremenom mijenjati uloge, onaj što je u određenom trenutku bio klijent, može u nekom idućem vremenu postati server tog istog ili nekog drugog subjekta u funkciji klijenta. Na taj način se stvara vrlo kompleksna mreža interakcija između servera i klijenata u informacionim sistemima. Takva globalna filozofija organizovanja informacionog sistema naziva se klijent/server arhitektura (Client/Server Architetcture).

Klijent/server arhitektura u potpunosti zanemaruje način na koji će usluga biti realizovana, a insistira isključivo na pružanju kvalitetne usluge, odnusno generisanji takvih sistemskih izlaza koji će moći u potpunosti zadovoljiti informacione potrebe korisnika.

Klijent/server tehnologija dijeli obradu podataka između računara koji trebaju uslugu, tj. klijenata i računara koji pružaju uslugu, tj. servera. Korisnik, koji ima direktnu interakciju samo sa klijentovim dijelom aplikacije upućuje zahtjev serveru i od njega dobija rezultat.

Bitno obilježje klijent/server arhitekture jeste podjela i specifikacija posla između dvije strane. To znači da klijent program i server program nisu isti, već se razlikuju shodno zadacima koje obavljaju.

„Program na serveru ima zadatak primiti zahtjev, odraditi podatke u skladu sa zahtjevom i poslati određene podatke klijentu. Na taj način je bitno smanjena količina podataka koja putuje prenosnim kanalima pa se smanjuje opasnost od zagušenja mreže. Opisanom podjelom je moguće prilagoditi svaki od računara zadatku kojem je namjenjen“[6].

3. INTERNET I NJEGOVA PRIMJENA

Početak razvoja Interneta se može povezati sa početkom razvoja masovnih komunikacija, čiji ubrzani razvoj počinje poslije II svjetskog rata, naročito krajem 50-tih godina 20.vijeka. Kao i brojne razvojne projekte, projekt koji je poslije doveo do nastanka Interneta pokrenuo je 1969. godine Ministarstvo odbrane SAD putem svoje Agencije za napredne istraživačke projekte (ARPA). Cilj projekta je bio povezivanje različitih arhitektura računarskih mreža rasprostranjenih na velikom geografskom području putem zajedničkog, standardnog protokola koji bi omogućio komunikaciju računara bez obzira na njihov tip i povezanih tako da mogu direktno razmjenjivati podatke tehnologijom.

6 Aleksić-Marić, V., “ Poslovna informatika”, Ekonomski fakultet, Banja Luka, juli 2008. godina, Laktaši: Grafomark, str. 244, 245 i 247.

Taj naučni projekat se zvao Internetting Project, a razvijeni sistem mreža je nazvan ARPANET, koji je trebao služiti prvenstveno vojnim potrebama. Međutim, pošto je vremenom ARPA uspostavljala sve intezivniju saradnju sa civilnim institucijama, univerzitetima i naučnim institutima, projekat mreže je sve više prerastao vojne okvire.

Internet je, dakle nastao manje-više spontano, a nikako nije rezultat smišljene i planske aktivnosti. Danas je Internet *"mreža svih mreža"* ili *"mreža nad mrežama"* i o njemu se može govoriti kao i o klasičnoj mreži. Internet je globalna svjetska mreža, kojoj se praktično može pristupiti iz svake tačke na Zemlji, pod uslovom da se raspolaže barem telefonskom vezom.

„Pristup Internetu je u mnogim sredinama besplatan, ali se često i naplaćuje, što zavisi o poslovnoj i tarifnoj politici provajdera Internet usluga, ali isto tako i o stavu društvene sredine i lokalnih organa vlasti prema korištenju Interneta"[7].

„Klijenti i serveri se moraju međusobno razumjeti, što znači da moraju podržavati isti komunikacioni protokol. Komunikacioni protokol korišten u Internetu naziva se TCP/IP, što je akronim punog naziva *Transmission Control Protocol/Internet Protocol*. U suštini, TCP/IP predstavlja sintezu dva različita komunikaciona protokola, koji na različite nazine regulišu pravila odvijanja prometa na Intenetu. TCP definiše način na koji se poruka segmentira u pakete"[8].

4. POSEBAN OSVRT NA RAČUNARSKE MREŽE U SISTEMU OBRAZOVANJA NA KONKRETNOM PRIMJERU UNIVERZITETA

4.1. Akademska mreža

"Akademska mreža (AMRE) je naučno-istraživačka i obrazovna računarska mreža. U organizacionom smislu, AMRE predstavlja neprofitnu asocijaciju naučno-istraživačkih i obrazovnih organizacija. U smislu infrastrukture i servisa, AMRE predstavlja računarsku mrežu, koja obezbjeđuje savremene informaciono-komunikacione servise i vezu sa Internetom za AMRE članice. Po tehnologiji, kapacitetima i servisima AMRE predstavlja najsavremeniju računarsku mrežu na našim prostorima. Prema tome, AMRE jedan je od najznačajnijih resursa naučno-istraživačkog i obrazovnog rada i nosilac razvoja informatičkog društva.

7 Aleksić-Marić, V., " Poslovna informatika", Ekonomski fakultet, Banja Luka, juli 2008. godina, Laktaši: Grafomark, str. 296 i 299

8 Latinović, B., Smailović, N.," Principi informatike", Fakultet poslovne ekonomije, Banja Luka, 2011.godina, Panevropski univerzitet "Apeiron", str. 214

Efektivni kapacitet međunarodnih Internet veza AMRE-a danas iznosi oko 350 Mbit/s (megabita u sekundi)"[9].

Glavno čvorište Akademske mreže nalazi se u Računskom Centru Univerziteta u Beogradu (RCUB). RCUB upravlja i ostalim distribucionim čvorištima Akademske mreže u Beogradu (Rektorat, FON, Medicinski fakultet, PMF, ...) koji su povezani na RCUB brzinama od 1 Gbps. Direktno preko RCUB-a ili preko distribucionih čvorišta su danas stalnim vezama povezani svi fakulteti Univerziteta u Beogradu. Osim toga, povezano je stalno još oko 30 instituta, nastavnih baza Medicinskog fakulteta, drugih naučnoistraživačkih ustanova i biblioteka u Beogradu.

Osnovna koncepcija realizacije veza FON-a ka okruženju je redudantno povezivanje, sa akademskom mrežom i sa komercijalnim internet provajderom EUNet-om. Prenosni podsistem mreže čine optički vodovi i iznajmljene telefonske linije.

4.2. Mrežna infrastruktura na primjeru FON-a

U računarskoj mreži FON-a postoji više od tri stotine računara i više desetina štampača i servera. Računarsku mrežu koristi oko 250 nastavnika i saradnika i oko 1500 studenata. Na fakultetu su realizovane i dve fizički nezavisne lokalne mreže Ethernet tipa za potrebe Informacionog sistema fakulteta i za potrebe Studentske službe. U laboratorijama fakulteta formirane su posebne lokalne mreže koje se preko odgovarajuće komunikacione opreme povezuju na backbone fakulteta i dalje prema WAN mreži Univerziteta.

Osnovne karakteristike mreže Fakulteta organizacionih nauka su:

- Mreža je tipa zvezdaste strukture sa centrom mreže smještenim u sistem sali računarskog centra FON-a i mrežnim vezama prema svim kabinetima, kancelarijama i učionicama fakultetima;
- Mreža je bazirana na TCP/IP skupu protokola;
- Mreža Fakulteta povezana je na Akademsku Internet okosnicu brzinom od 1 Gbps.

Cjelokupna komunikacija obavlja se preko Cisco Catalyst routing switch 5509 i Cisco 3560 koji se nalaze serverskoj sali računarskog centra. Na njega su fizički prikačeni i svi glavni serveri FON-a. Na Cysco Catalyst prikačen je digital switch koji povezuje računare u računarskim učionicama koji služe za izvođenje laboratorijskih vježbi. U serverskoj sali nalaze se i svi telekomunikacioni uređaji, odnosno svi modemi i ruteri koji obezbeđuju fizičku komunikaciju sa drugim mrežama, tj. izlaz na Internet i dial-in pristup.

9 https://bpd.amres.ac.rs/doku.php?id=amres_cbp_wiki:start.

Sami ruteri su međusobno povezani preko virtualnog LAN-a sa 2x100Mb/s u full duplex režimu, čime je dobijena vrlo velika propusna moć između svih računara u cijeloj zgradi, tako da ne postoji problem brzine prenošenja podataka kroz lokalnu računarsku mrežu. Dial-in pristup je ostvaren putem 30 digitalnih linija direktno sa FON-ove telefonske centrale.

5. ZAŠTITA OBRAZOVNIH INFORMACIONIH SISTEMA

5.1. Bezbjednosni problemi i krađa podataka

„Svaka greška koja se javlja na računarskim mrežama i kod resursa koji su putem njih dostupni može da ima katastrofalne posljedice, pogotovo kada je učinjena od strane trećeg lica, takozvanih hakera, zbog toga što utiču na povjerljivost i dostupnost resursa i nesmetan rad mreže"[10]. Da bi se razvile efikasne metode za zaštitu računarskih mreža potrebno je izvršiti analizu mogućnosti potencijalnih napada, odnosno uvidjeti šta su mogući izvori napada, ko su mogući nosioci, ciljevi, koja su moguća ponašanja u okviru napada i tragovi napada. Koji god da je cilj napada, oni se dešavaju zbog toga što postoji potreba individue ili grupe ljudi da dođu do informacija u vezi sa nekom osobom sa mreže.

Informaciona bezbjednost je od suštinskog značaja za bilo koje preduzeće kojem cilj mora da bude zaštita povjerljivih poslovnih informacija kao na primjer dokumenta, proračuni, patenti, evidencija o zaposlenima, o klijentima i drugi. U ovom kontekstu, curenje podataka i krađa podataka odnose se na sve podatke koji se nalaze, odnosno koji su primljeni i sačuvani na nekom od uređaja. Konekcija na internet sama po sebi može da dovede do dobijanja virusa koji bi podatke i uopšte sistem doveli do rizičnog stanja, ali današnji uređaji imaju mnogo više načina za curenje ili krađu podataka od strane third-party aplikacije.

Najveća procjena je da su uređaji zaraženi takozvanim trojancem, programima koji su maskirani tako da liče na one koji su dobri za korisnika te se na taj način proširuju na druge korisne programe. Na drugom mjestu su virusi kojih ima u mnogo manjem odnosu naspram trojanaca, dok su na trećem mjestu Spyware, ili ti špijun, štetni softver koji ima za cilj da presreće ili preuzima kontrolu nad računarom, bez znanja i bez dozvole korisnika.

„Zaštita podataka u transportu obavlja se preko HTTPS (HTTP Secure), protokola koji šifruje komunikaciju između servera i korisnika tako što omogućava korisniku da autentifikuje server sa kojim komunicira putem sertifikata i sertifikacionog tela od povjerenja. Kada određeni

10 Ibidem.

podaci stignu na server sa kojim se komunicijra, on ne zna da li je korisnik koji je poslao te informacije zaista onaj za koga se predstavlja prilikom logovanja, zbog čega se prvo svi pristigli podaci filtriraju i sanitanizuju (engl. Sanitize). To se radi uz pomoć PHP-a tako što se podatak provjerava, odnosno validira se njegova forma i poredi sa predefinisanom formom u kojoj bi podatak trebalo da stigne"[11].

„Kako postoji pozitivna primjena tehnologije tako postoji i negativna. Razvojem tehnologije i povećanjem moći i kapaciteta uređaja dostupnim sve većem broju ljudi, šansa za povredu privatnosti ima na svakom koraku, odnosno kliku. Savršena zaštita ne postoji, ali postoje načini na koji se u velikom procentu mogu spriječiti pronevjere informacija. Glavna prednost napadača je neznanje korisnika zbog čega dolazi do propusta u programima koji se koriste na uređajima svih vrsta. Jedan od takvih propusta je poznata The Heartbleed Bug koji predstavlja ozbiljnu ranjivost popularne OpenSSL kriptografske softver biblioteke. Ovaj propust manifestuje se kroz slabost kroz krađu zaštićenih informacija usljed normalnih uslova. Ono što može biti zaraženo na ovaj način su IP telefoni, ruteri, medicinski uređaji, pametni televizori i drugi uređaji. Ovaj propust je barem za kratko uveo pometnju na polju sigurnih komunikacija i na taj način naterao sve velike kompanije da preispitaju nivo svoje zaštićenosti"[12].

Ranjivost softvera predstavlja konstantni sigurnosni rizik bilo koje aplikacije instalirane na uređaju. Vrijeme koje prođe od momenta zaraze do otkrića nedostatka, odnosno popravke uređaja, predstavlja rizik od eksploatisanja tog softvera. Tipičan primjer su internet pretraživači koji se nalaze na svim uređajima, kao i na svakom PC računaru jer bez njih nije omogućeno pretraživanje interneta.

5.2. Vrste zaštite

Pojam zaštite informacionog sistema prvenstveno označava primjenu zaštite na skup svih komponenti informacionih sistema zasnovanih na informacionim tehnologijama (računar, podaci, programi, komunikacije i lica).

Aspekti zaštite su različiti i vrlo često se definišu u odnosu na položaj mehanizama zaštite u računarskom ili informacionom sistemu ili računarskoj mreži. „Pod ovim se često podrazumijevaju sljedeći nivoi:

- *Zaštita na nivou aplikacije*
- *Zaštita na nivou operativnog sistema*
- *Zaštita na nivou mrežne*

11 Mudrinić, M., *"Evaluacija zaštite privatnosti na Internetu",* Univerzitet Singidunum, Fakultet za informatiku i računarstvo, Beograd, 2014. godine, str. 21.
12 Ibidem, str. 22.

- *Proceduralna i operaciona zaštita*"[13].

Osnovni cilj zaštite informacionog sistema je uklanjanje izvora opasnosti kojima je sistem izložen. Potrebno je istaknuti da apsolutna zaštita sistema i informacija ne postoji. Zato je korektnije smatrati da sistem zaštite ne omogućava apsolutnu zaštitu informacija, već da se prvenstveno, radi o metodama koje u velikoj mjeri umanjuju opasnosti kojima su izloženi.

5.3. Mjere zaštite i oporavak sistema od malicioznih napada

„Za odbranu računarskog sistema/računarske mreže od dinamički promjenljivih prijetnji i malicioznih napada, optimalno je primijeniti različite upravljačke, organizacione i tehničke kontrole u bezbjednoj arhitekturi sistema sveobuhvatne, višeslojne zaštite, kao što su: obuka i razvoj svijesti o potrebi zaštite; fizička i personalna zaštita; višeslojna antivirusna zaštita; nadzor i kontrola log tragova; logička AC i politika privilegija; blokiranje aktivnog sadržaja; izolacija mrežnom barijerom; primjena kriptoloških mehanizama i tehnologije digitalnog potpisa; procedura jake autentifikacije; korišćenjem digitalnih sertifikata; korišćenje jakih ključeva i česta izmjena; zaštita IP adresa servera i korišćenje smart kartica za generisanje digitalnog potpisa i bezbjedno čuvanje ključeva i drugih kriptografskih parametara"14.

Glavni zahtjevi su osposobiti sistem kroz procedure za izolaciju inficiranih sistema, uklanjanje malicioznog programa iz sistema, restauraciju integriteta sistema nakon napada (obično iz rezervne kopije) i oporavak servisa sistema. U antivirusnu borbu treba uključiti povjerljive provajdere zaštite (snabdjevače antivirusnih programa), kao i glavne ISP koji mogu potpuno ukloniti botnet i maliciozne napada sa Interneta , zbog akumuliranja znanja o vrsti napada, odbrani i procjeni štete i resursa za oporavak sistema.

13 Tepšić, M., Tanjga, R., *„Zaštita informacionih sistema",* BLC - Banja Luka College, Banja Luka, 2011. godine, str. 186.

14 Ross, R., Swanson, M., & all, *"Guide for the Security Certifiction and Accreditation of Federal Information Systems",* NIST SP 800–37, 2004. year.

ZAKLJUČAK

Mreže su prvenstveno namijenjene povezivanju računara, pomoću kojih zaposleni obavljaju svoj dio nekog zajedničkog posla. Lokalne mreže odlikuju se pristupačnom cijenom, relativno jednostavnom instalacijom i upotrebom. Bežične lokalne mreže se koriste prostorom kao prenosnim medijem, a podaci se prenose radiotalasima. Važno je istaknuti da WLAN nadogradnju postojeće žičane mreže, a ne njezinu zamjenu.

Glavne prednosti bežične tehnologije su povećana mobilnost za korisnike prenosnih i ručnih računara, te mogućnost spajanja računara u mreži gdje je to fizički teško napraviti uz pomoć žičanih mreža.

Uz navedene prednosti bežični LAN donosi i probleme zbog izobličenja signala elektromagnetnih smetnji koje izazivaju greške u prenosu i otežavaju održavanje veza. Bežično povezivanje, iako praktičnije za prenosne uređaje, u načelu je skuplje i sporije od povezivanja žicama i optičkim kablovima.

Rasprostranjene WAN mreže mogu da pokriju područje određenog grada, odnosno države. Osim toga, brojni su primjeri međunarodnih mreža koje razvijaju i koriste države i privatne institucije, međusobno povezane zajedničkim interesom. Činjenica je da je značaj međunarodnih mreža opao sa pojavom globalne svjetske mreže, Interneta, koja ih je gotovo potpuno apsorbovala.

Inteziviranjem satelitske računarske komunikacije, može se očekivati sa će u bliskoj budućnosti doći do razvoja i drugih mreža globalnog karaktera.

Internet kao globalna svjetska komunikaciona mreža afirmiše pojavu brojnih novih usluga koje znatno utiču na poslovanje i društvo. Internet postaje najveće tržište roba, usluga, kapitala, rada i informacija, te tako nastaje novi globalni tržišni prostor.

Razvoj akademske mreže je jedan od važnijih preduslova za razvoj visokoškolskog obrazovanja. Može se slobodno reći da Akademska mreža na našim prostorima predstavlja jedan od najznačajnijih resursa naučno-istraživačkog i obrazovnog rada i nosilac je razvoja informatičkog društva.

LITERATURA

1. Aleksić-Marić, V., *"Poslovna informatika",* Ekonomski fakultet, Banja Luka, 2008. godine,

2. Jovanović, N., *„Računarske mreže"*, Edukacioni sistem za računarske mreže zasnovan na WEB-u, Viša poslovna škola, Beograd, 2003. godine,

3. Latinović, B., Smailović, N.," *Principi informatike",* Panevropski univerzitet "Apeiron"-Fakultet poslovne ekonomije, Banja Luka, 2011. godine,

4. Mudrinić, M., *„Evaluacija zaštite privatnosti na Internetu"*, Univerzitet Singidunum, Fakultet za informatiku i računarstvo, Beograd, 2014. godine.

5. Ross, R., Swanson, M., & all, *"Guide for the Security Certifiction and Accreditation of Federal Information Systems",* NIST SP 800–37, 2004. year.

6. Tepšić, M., Tanjga, R., *„Zaštita informacionih sistema"*, BLC - Banja Luka College, Banja Luka, 2011. godine.

7. Veinović, M., Jevremović, A., *„Uvod u računarske mreže*", Univerzitet Singidunum, Fakultet za poslovnu informatiku, Beograd, 2007. godine.

8. Vujin, V., *„Model IT infrastrukture za e-obrazovanje"*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Fakultet organizacionih nauka, Beograd, 2012. godine.

Alma Švraka

MODEL PARTNERSKI ORIJENTIRANE SARADNJE RODITELJA SA ŠKOLOM

Sažetak

Fokus ovog rada je definisanje različitih modela partnerski orijentirane saradnje roditelja sa školom. Pitanje kvalitetne saradnje roditelja i škole sve više zaokuplja pažnju istraživača odgojne teorije i prakse. Metodom teorijske analize kroz stručnu literaturu nastojali smo pojasniti pojam sveobuhvatnog partnerstva roditelja sa školom te dovesti u komparativan odnos različite modele partnerske saradnje.

Univerzalan program partnerstva porodice sa školom ne postoji jer je svaka sredina, škola i porodica polifaktorski uslovljena. Prihvatanje ideje zajedničkog interesa i podijeljene odgovornosti; kreiranje pozitivne klime u kojoj će dominirati međusobno povjerenje; stavljanje fokusa na zajedničke ciljeve, efikasno rješavanje problema i drugi elementi koji čine filozofiju partnerskog djelovanja porodice i škole osnažuju sve sudionike takvog odnosa.

Ključne riječi: saradnja, partnerstvo, roditelji, škola

Uvod

Za djetetov razvoj u okviru odgojno-obrazovnog procesa u školi važno je da se u skladnom suživotu nađu roditelji, koji su spremni učiti o sebi i svome djetetu i nastavnici koji će svojom aktivnošću pokazati kako nisu samo prenosioci znanja, već i savjetnici i saputnici djeci i dobri partneri roditeljima svojih učenika. Da bi porodica i škola u potpunosti

ostvarile svoje ciljeve i zadatke neophodno je da imaju uspješnu i kvalitetnu saradnju. Stručnjaci u odgoju i obrazovanju sve više se bave problemom neadekvatne saradnje roditelja i škole te načinima ili modelima kako saradnju unaprijediti. Pitanja saradnje porodice sa školom predstavljanju izazov za istraživanja i praksu. Interesovanje za ovaj fenomen rezultiralo je nastankom različitih modela, koncepata i programa partnerstva koji u suštini teže da se pristup „odvojene odgovornosti" mijenja u pristup „podijeljene odgovornosti".

Partnerstvo porodice i škole postaje neminovnost u uspješnom odgoju i obrazovanju mladih. Programi uspješnog partnerstva i njegova implementacija u praksi trebaju biti imperativ u našim školama. Podrškom menadžmenta škole nastavno osoblje mora pomoći roditeljima da ostvare svoj potencijal, a u isto vrijeme škola će iskoristiti jedan od najvrjednijih školskih resursa u obrazovanju, roditelje.

Cilj ovog rada je teorijski ispitati pojam partnerstva porodice i škole te uporediti različite modele partnerske saradnje roditelja sa školom.

TEORIJSKA OBRADA PROBLEMA ISTRAŽIVANJA

Pojam partnerstva u obrazovanju

Posmatrano kroz interpersonalne odnose partnerstvo se definiše kao kolaborativni odnos dvije strane, a uključivanje roditelja se smatra sredstvom uspostave tog odnosa navodi Deslandes (2005). Integrativne definicije partnerstva određuju partnerstvo kroz važna polazišta, procese koji se odvijaju i prirodu međusobnih odnosa. Partnerstvo se određuje kao reciprocitet moći i odgovornosti kao i razmjenjivanje koje počinje dijalogom i slušanjem drugog te postavljanjem zajedničkih ciljeva zasnovanih na zajedničkim vrijednostima. Koncept partnerstva se bazira na pretpostavkama da se različiti akteri povezuju i udružuju u preuzimanju aktivnosti u realizaciji zajedničkog cilja. Partnerstvo kao struktura podrazumijeva odnose jednakih koji zajednički određuju uloge, a autoritet je u tom odnosu jednako distribuiran navodi Pavlović Braneselović (2010). Deslandes (2005) kaže kako se partnerstvo zasniva na zajedničkim ciljevima, povjerenju i dvosmjernoj komunikaciji. Pavlović Braneselović (2010) ističe manifestno određenje partnerstva kroz oblike realizacije, te navodi kako se partnerstvo realizuje kroz temeljne tipove interaktivnih odnosa: dvosmjernu komunikaciju, podršku djetetu, roditelju i programa, učenje o tome kako raditi zajedno, podjela odgovornosti i kolaboracija u donošenju odluka. Partnerskim pristupom saradnji roditelji i menadžment škole se opredjeljuju za udružen doprinos postignućima učenika, čestu komunikaciju, kreiranje pozitivne klime u odgoju te međusobno uvažavanje.

U takvom odnosu uloge su jasne i prihvaćene, a ciljevi i planovi se zajedno određuju navode Pahić i sar. (2010). Partnersvo roditelja i škole ima nekoliko važnih karakteristika koje se uglavnom odnose na međusobne odnose i podijeljenu odgovornost. Kovač Cerović, Vizek Vidović i Pauel, (2011) ističu bitne karakteristike partnerstva porodice sa školom.

Odnosi između partnera zasnovani su na saradnji, međusobnoj zavisnosti i uravnoteženosti, a ključni pokazatelji toga su da različite osobe rade ravnopravno na zajedničkim ciljevima i rješavanju problema. Odgovornost za obrazovanje među partnerima je podijeljena jer postoji podjela resursa, moći i odgovornosti. U partnerskoj saradnji održavanje pozitivnih odnosa je prioritet, a lične potrebe su stavljene po strani. Na razlike u mišljenjima se gleda kao na jake strane jer je u rješavanje problema uključena čitava lepeza različitih iskustava, vještina i stanovišta. Naglasak je na ishodima i postizanju ciljeva jer su u partnerstvu jasno definisani ciljevi i najveća pažnja se pridaje programima koji su u skladu sa prioritetima partnerstva.

Navedene karakteristike podrazumijevaju sasvim drugačiji, novi pristup i viziju. Partnerstvo je nova vizija uključivanja roditelja u život i rad škole, a odnosi se na razvijanje podržavajućeg partnerstva porodice sa školom. Nova vizija uključivanja roditelja u rad škole zahtijeva drugačija razmišljanja o porodici, ulogama porodice i škole u razvoju djeteta, o ulozi roditelja u radu škole.

U osnovi vizije partnerstva ima nekoliko bitnih grupa faktora ističe Polovina (2011). Prva grupa faktora, potaknuta reformama obrazovanja u Evropi, odnosi se na ciljeve i procese demokratizacije obrazovanja. Druga grupa faktora ističe važnost kvalitete obrazovanja, a škola je obavezna promovisati aktivnosti koje unapređuju međusobne odnose. Treća grupa proizilazi iz okvira razvoja naučne misli, prepoznavanje važnosti razumijevanja interpersonalnih i socijalnih procesa, a koji čine socijalni kontekst obrazovanja, navodi Polovina (Polovina, 2011; prema Anderman i Anderman, 2000). Četvrta grupa temelji se na činjenicama da su roditelji sa školom isprepleteni mikrosistemi te se kroz kvalitetnu saradnju može afirmisati podrška roditeljima u odgoju kod kuće.

U suštini, teško je uočiti gdje su granice partnerstva roditelja sa školom jer one nisu jasno definisane, a u odgojnoj praksi je važno paziti na to. Partnerstvo bi se trebalo temeljiti na granicama u kompetencijama koje roditelji i nastavnici moraju poštovati. Za uspješno partnerstvo važno je biti spreman na kompromis, kontrolisati se, truditi u pronalasku najboljeg rješenja, izbjegavati sukob te podizati kreativnost i organizaciju odgojnog djelovanja na višu razinu navodi Jurčić (Jurčić, 2009; Jull, 1995). Stalno aktualiziranje sadržaja programa partnerstva je jedini kvalitetan pristup definisanju uloga porodice i škole u obrazovanju i odgoju djeteta. Partnerstvo škole sa roditeljima učenika rezultat je višeg stupnja razvoja određene škole kao i zajedničkih težnji roditelja i menadžmenta škole navodi Jurčić (2009).

Razvijanje partnerstva roditelja sa školom može imati višestruke pozitivne rezultate, kako za učenike, tako za roditelje, školu, lokalnu zajednicu i društvo općenito. Partnerstvom roditelji i menadžment škole postaju mnogo tolerantniji, stječu više povjerenja i međusobnog poštovanja, otvoreni su i objektivni, razvijaju spremnost za uvažavanjem ličnih i profesionalnih kompetencija, usklađuju odgojne utjecaje i zajednički rješavaju probleme navode Munarević i Tomas (2010). Na taj način se ostvaruje kontinuitet u obrazovanju i odgoju i pruža se mogućnost svakom učeniku kvalitetan razvoj i osjećaj prihvaćenosti, sigurnosti, zadovoljstva i sreće. Pored toga što je saradnja sa partnerskom orijentacijom proces dogovaranja, informisanja, savjetovanja, učenja, njegova najvažnija spona je dijeljenje odgovornosti za razvoj i rezultate u učenju i vladanju svakog djeteta ističe Ljubetić (2007). Uloga roditelja mora biti aktivna jer roditelji predstavljaju model ponašanja svom djetetu, a partnerstvo sa školom postaje faktor socijalnog razvoja učenika u nekom institucijskom kontekstu navode Munarević i Tomas (2010).

Model sveobuhvatnog partnerstva porodice i škole

Pojednostavljeni pristupi saradnji roditelja sa školom uglavnom se temelje na formalnoj saradnji koja nema istaknute ciljeve, sadržaje i zadaće, a opća slika o školi roditeljima nije jasna navodi Jurić (2004). U takvom modelu saradnje roditelji i škola su dva različita svijeta. Roditelji su uglavnom zainteresovani samo za svoje dijete, a svaki vid aktivnosti i sudjelovanja je uglavnom prividan. Maleš (1995) navodi kako se model formalne saradnje mora mijenjati u model partnerstva.

Želi li menadžment škole ostvariti profesionalne zadatke partnerstva sa roditeljima morat će pronaći načine kako da roditeljsku zainteresiranost za uspjeh i napredak djeteta u školi poveže sa spremnošću roditelja da se aktiviraju u školskim aktivnostima, a sve u cilju razvoja integriteta porodice i škole ističe Jurić (2004). Prema Kolaku (2006) to se može ostvariti tako što će se roditeljima ponuditi otvoren i kreativan program saradnje, uključivanjem roditelja u donošenje odluka, kvalitetnu komunikaciju sa roditeljima, postavljenje realnih očekivanja i spremnost na zajedničko pronalaženje načina za rješavanje problema. Partnerstvo se, prije svega, temelji na ravnopravnosti ili podjednakom statusu porodice i roditelja u obrazovanju i odgoju djece. U partnerstvo roditelji, nastavnici i menadžment škole donose različito ali jednako vrijedno iskustvo i stučnost u skladu sa kompetencijama. Sveobuhvatno partnerstvo označava važnost kooperativnih odnosa porodice i škole gdje svaki akter doprinosi kreiranju takvog odnosa međuzavisnosti, navodi Zuković (2013).

Poznato nam je nekoliko teorijskih modela koji objašnjavaju koncept partnerstva porodice i škole mogu nam poslužiti za bolje razumijevanje odnosa roditelja sa školom.

Prvi model je dizajnirala Džojs Epstein sa saradnicima iz *Centra za partnerstvo porodice, škole i zajednice* na Džons Hopkins Univerzitetu, a koji je do sada potvrđen u nekoliko zemalja. Epstein model nastao je devedesetih godina prošlog stoljeća i radi se o najčešće citiranom modelu partnerstva porodice sa školom. Radi se o modelu koji prema Pahić i sar. (2010) konceptualizuje pretpostavke sveobuhvatnog partnerstva roditelja sa školom. Ključne postavke Epstein modela sveobuhvatnog partnerstva roditelja sa školom se odnosi na operacionaliziranje nekoliko tipova roditeljskog uključivanja kao baze efikasnog partnerstva.

Drugi model su razvili Sheridan i Kratochwill (2007) i on se odnosi na razlike među dvije relacijske orijentacije partnerstvo nasuprot tradicionalnom odnosu navode Pahić i sar. (2010). Waanders, Mendez i Downer (2007) su kreatori jednog od modela koji opisuje međusobnu povezanost različitih faktora koji određuju učešće roditelja u radu škole. Taj model pokazuje umjerenu povezanost roditeljskih i kontekstualnih faktora sa konstruktom uključenosti porodice navode Kovač Cerović, Vizek Vidović i Pauel (2011).

Hoover-Dempsey i Sandler su 1995. g. razvili, a 2005. godine revidirali model koji opisuje uključenost roditelja u rad škole. Proces uključivanja prema Hoover-Dempsey i Sandler počinje sa pozivom roditeljima da se uključe, a slijede realni postupci uključivanja što utječe na percepciju učenika, atribucione karakteristike i rezultira boljim uspjehom učenika navode Kovač Cerović, Vizek Vidović i Pauel (2011). Ovaj model partnerstva je usmjeren na tri pitanja: zašto se roditelji uključuju, kakav je angažman roditelja i da li su konačni ishodi učenja povezani sa uključivanjem roditelja u školske obaveze svoje djece navodi Škutor (2014). Nije lako uvrstiti elemente partnerstva u praksu navodi Zuković (2012) jer partnerstvo zavisi od obrazovnog zakonodavstva, karakteristika porodice, škole i lokalne zajednice (uvjerenja, vrijednosti, očekivanja, struktura i tip škole). Model sveobuhvanog partnerstva može zaživjeti samo ako se u školi kreira klima u kojoj će se razvoj učenika posmatrati kao zajednički uspjeh uslijed doprinosa različitih konteksta navodi Zuković (2012).

Karakteristike uspješnog partnerstva u školama i smjernice za efikasno implementiranje programa partnerstva

Ostvareni partnerski odnosi porodice sa školom, ne znače samo ostvarenu saradnju nego i ostvarenu demokratiju na razini škole, a i šire na općoj društvenoj razini. Karakteristike uspješnog partnerstva ili smjernice za efikasno implementiranje programa partnerstva porodice i škole su: a) inkrementalni napredak (partnerstvo se razvija postepeno, polako se uključuje sve veći broj porodica); b) povezivanje sa programskim i nastavnim reformama (program partnerstva treba unaprijediti nastavni proces, nivo postignuća učenika, jer program je bitan element obrazovnih reformi); c) redefinisanje razvoja kadra (uslovi partnerstva zahtijevaju i osposobljenost nastavnika za rad, adekvatno obrazovanje, vidove stručnog

usavršavanja koji se tiču komunikacije sa porodicama) navodi Zuković (2012. prema Epstein, 1997. str. 710). Prizma sedam principa koje su stručnjaci sa Džons Hopkins Univerziteta izdvojili na uzorku od 1000 škola nude značajne smjernice u implementiranju partnerskih programa između roditelja i škole. To su sljedeći principi: Koncept "partnerstvo porodice, škole i zajednice" na bolji način nego koncept "roditeljska uključenost" prepoznaje da roditelji, nastavnici i drugi članovi zajednice dele odgovornost za razvoj i napredovanje učenika; Partnerstvo porodice, škole i zajednice je multidimenzionalni koncept, a šest tipova roditeljske uključenosti je okvir za razvoj sveobuhvatnog programa partnerstva; Program partnerstva porodice, škole i zajednice treba da bude suštinska komponenta organizacije škole i razreda i to na način koji će omogućiti uključivanje svih roditelja, a ne samo onih koji se samoinicijativno uključuju u saradnju; Program partnerstva porodice, škole i zajednice zahteva rukovođenje na više nivoa (na školskom, lokalnom i državnom nivou); Program partnerstva porodice, škole i zajednice treba da se fokusira na razvoj i napredovanje učenika; Svi programi partnerstva porodice, škole i zajednice treba da obezbede jednake prilike za sve porodice i jednake mogućnosti za razvoj i napredovanje svih učenika; Kontinuirani rad na unapređenju metoda istraživanja o partnerstvu porodice, škole i zajednice (posebno su poželjna longitudinalna istraživanja)" (Zuković, 2013. str. 64)

Zaključak

Porodica je osnovno i najvažnije razvojno okruženje u kojem dijete usvaja osnovne vrijednosti i stavove prema životu. Škola je značajan agens socijalizacije i često medijator iskustava koja učenici usvajaju u porodičnom domu i zajednici kojoj pripadaju. Da bi se uloga medijatora ostvarila u potpunosti porodica i škola moraju graditi partnerski odnos. Škola mora biti inicijator takvog odnosa, mora prihvatiti i njegovati tu ideju otvorenosti.

Škola koja učenike posmatra kao djecu, njihove roditelje posmatra kao partnere sa zajedničkim ciljevima, interesima i odgovornošću. Takve škole kreiraju pozitivno okruženje za roditelje, a roditelji se osjećaju dobrodošlim i pozvanim da se uključe u rad škole i pomognu u razvijanju programa kvalitetne saradnje.

Dilema je da li su nastavnici i menadžment škole adekvatno osposobljeni za kvalitetan partnerski odnos sa porodicom te da li je škola spremna da primjeni partnerski pristup saradnje sa roditeljima svojih učenika. Partnerska orijentacija saradnje roditelja sa menadžmentom i nastavnim osobljem škole ističe važnost zajedničke saradnje u obrazovanju i socijalizaciji djeteta kao i važnost poznavanja različitih perspektiva u kreiranju školske kulture.

Ne postoji univerzalan program partnerstva porodice sa školom jer

je svaka sredina, svaka škola i svaka porodica polifaktorski uslovljena. Ipak, ključni principi kao što je: prihvatanje ideje zajedničkog interesa i podijeljene odgovornosti; kreiranje pozitivne klime u kojoj će dominirati međusobno povjerenje; stavljanje fokusa na zajedničke ciljeve, efikasno rješavanje problema i drugi elementi koji čine filozofiju partnerskog djelovanja porodice i škole osnažuju sve sudionike takvog odnosa.

Literatura

1. Anderman, L., Anderman, E. (2000). Concidering contexts in educational psychology: introduction to the special issue, *Educational Psychologist*, 39 (2), 67-68

2. Deslandes, R. (2005). Designing and Implementing School, Family, and Community Collaboration Programs in Quebec, Canada. *The School Community Journal*, 16(1), 81-105.

3. Epstein, J. L. (2001). *School, Family and Community Partnerships,* Preparing Educators and Improving Schools. Boulder, CO: Westview Press.

4. Epstein, J. L., Coates, L., Salinas, K. C., Sanders, M. G., Simon, B. S. (1997). *School, Family, and Community Partnerships: Your Handbook for Action*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

5. Hoover-Dempsey, K. V., Walker, J. M. T., Sandler, H., M., Whetsel, D., Green, C. L.,Wilkins, A. S., & Closson, K. (2005). Why do parents become involved? Research findings implications. *The Elementary School Journal,* 106(2), 105-130.

6. Jurić, V. (2004). *Metodika rada školskog pedagoga*. Zagreb: Školska knjiga.

7. Jurčić M. (2009). Spremnost roditelja za sudjelovanje u razrednim i školskim aktivnostima, *Pedagogijska istraživanja*, 6 (1-2), str. 139

8. Juul, J. (1995). *Razgovori s obiteljima-perspektive i procesi*. Zagreb: Alinea.

9. Kimberly S. A. i Christenson, S. L. (2000). Trust and the Family–School Relationship Examination of Parent–Teacher Differences in Elementary and Secondary Grades. *Journal of School Psychology*, 38(5), 477-497.

10. Kolak, A. (2006). Suradnja roditelja i škole, *Pedagogijska istraživanja*, 3, 2, 123-140.

11. Kovač Cerović, T., Vizek Vidović, V., Pauel, S. (2011). *Upravljanje školom i socijalna inkluzija, komparativno istraživanje stavova roditelja Jugoistične Evrope*. Ljubljana: Impressum Štamaparija

Svetlost.

12. Ljubetic, M. (2007). *Biti kompetentan roditelj.* Zagreb: Mali Profesor.

13. Maleš, *D*. (1995). Od nijeme potpore do partnerstva između obitelji i škole. Zagreb. *Društvena istraživanja*, 1(21), 75-88.

14. Munarević, V., Tomas, S. (2010). Partnerstvo roditelja i odgojitelja-čimbenik razvoja socijalne kompetencije djeteta, *Magistra ladertina* 5(5).

15. Pahić T., Miljević-Riđički R., Vizek-Vidović V. (2010). Uključenost roditelja u život škole: Percepcija roditelja opće populacije i predstavnika roditelja u školskim tijelima*; Odgojne znanosti*, Vol. 12, br. 2, str. 329-346

16. Pavlović Breneselović, D. (2010). Partnerstvo u obrazovanju, *Andragoške studije*, (2), 123-139.

17. Polovina, N. (2011). *Porodica u sistemskom okruženju*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.

18. Sheridan, S.M., Kratochwill, T.R. (2007). *Conjoint Behavioral Consultation: Promoting Family-School Connections and Interventions*. London: Springer.

19. Škutor, M. (2014). Partnerstvo škole i obitelji-temelj dječjeg uspjeha, *Napredak,* 155 (3) 209-222.

20. Zuković, S. (2012). *Odnos između porodice i škole: od saradnje ka partnerstvu*, Zbornik radova/knjiga 2, 219-230. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet.

21. Zuković, S. (2013). Partnerstvo porodice, škole i zajednice-teorijski i praktični aspekti, *Annual Review of the Faculty of Philosophy* no. 38, Novi Sad.

Semko R. Lozić

OBLICI AGRESIVNOG PONAŠANJA U ŠKOLSKOJ SREDINI I SISTEMSKE STRATEGIJE ZA PREVENCIJU

Apstrakt: Agresivno ponašanje je sve zastupljenije kako u osnovnim tako i u srednjim školama. Oblici agresivnog ponašanja su raznovrsni, neki su zastupljeni u većoj, neki u manjoj meri. Agresivno ponašanje predstavlja problem sam po sebi, ali isto tako dovodi do drugih problema kao što su anksioznost, depresija, gubitak samopouzdanja i samopoštovanja. Probleme zbog agresivnog ponašanja nemaju samo žrtve nasilja, već i njihovi učinioci. Učenici koji ispoljavaju agresivno ponašanje neretko bivaju izopšteni iz društva vršnjaka, pri čemu nedostatak socijalnih kontakata i sukobljavanje sa nastavnicima uzrokuje probleme kao što su neuspeh u školi i još veće destruktivno ponašanje. Problem savremenog društva svakako jeste agresivno ponašanje učenika zbog čega ćemo mu u ovom radu posvetiti posebnu pažnju i pregledom relevantne literature determinisati agresivno ponašanje, sa osvrtom na oblike agresivnog ponašanja. Etiološke karakteristike agresivnog ponašanja predstavljaju važan podatak u razumevanju pojave agresivnog ponašanja i zbog toga ćemo se u radu fokusirati na utvrđivanje uzroka agresivnog ponašanja. Sve prethodno navedeno je važno kako bi se osmislio koncept sistemske strategije za prevenciju agresivnog ponašanja učenika u školskoj sredini. Cilj našeg rada je da ukaže na značaj problema agresivnog ponašanja učenika i moguće sistematske preventivne mere koje je potrebno koncipirati u cilju sprečavanja i suzbijanja agresivnog ponašanja.

Ključne reči: agresivno ponašanje, oblici agresivnog ponašanja, škola, prevencija

Uvod

Na učenike i njihovo ponašanje utiču mnogobrojni faktori među kojima su najpre porodica, vršnjaci, škola, sredina u kojoj žive, mediji, kultura, ekonomija itd. Navedeni faktori trebalo bi da deluju ujednačeno na učenike i da njihov uticaj bude pozitivan sa ciljem da se dete ili mlada osoba formira u emocionalno zrelu, moralnu, socijalno odgovornu i radno sposobnu odraslu osobu. Nažalost ovi faktori često imaju negativan uticaj na ponašanje i razvoj učenika zbog čega je prisutan veći broj učenika sa neprilagođenim ponašanjem koje se manifestuje na različitim poljima.

Kako bismo detaljno i objektivno sagledali fenomen agresivnog ponašanja učenika, potrebno je da ga najpre determinišemo. Pregledom relevantne literature nastojaćemo da analizom steknemo uvid u to kako su različiti autori definisali agresivno ponašanje uopšte i agresivno ponašanje učenika. Jasno je da agresivnost predstavlja složen pojam zbog čega je teško precizno ga determinisati. Pored samog definisanja agresivnog ponašanja takođe su važni i oblici ispoljavanja agresije. Oblici ispoljavanja agresivnog ponašanja značajni su kako zbog koncipiranja vaspitnih metoda u cilju sprečavanja i sankcionisanja takvog ponašanja, ali i zbog potencijalnog uzroka. Pretpostavljamo da se pojedini oblici ispoljavanja agresivnog ponašanja mogu dovesti u vezu sa određenim faktorima, odnosno uzrocima. U našem radu ćemo zbog toga posebnu pažnju posvetiti etiološkim karakteristikama agresivnog ponašanja. Evidentno je da je determinisanje agresivnog ponašanja veoma važno, ali pored toga veoma je značajno da steknemo uvid u to šta je uzrokovalo problem. Porodica predstavlja važnu osnovu za razvoj svakog deteta te zbog toga uzrok problema često leži u porodici, u njenoj nefunkcionalnosti ili neadekvatnim vaspitnim uticajima. Pored porodice, socijalna sredina, vršnjaci i škola takođe mogu imati značajan uticaj i uzrokovati agresivno ponašanje učenika. Ne smemo zanemariti ni veliku izloženost dece i mladih raznim neprimerenim sadržajima u medijima i na Internetu, posebno emisijama i filmovima u kojima se prikazuje agresivno ponašanja. Na ovaj način deci i mladima se šalje poruka da je takvo ponašanje prihvatljivo, zbog čega u problemskim i konfliktnim situacijama mogu pribegavati takvim načinima reagovanja.

Potrebno je primeniti sistemske strategije za preveniranje agresivnog ponašanja, odnosno uključiti roditelje, vršnjake, učitelje i nastavnike, odnosno delovati na nivou škole. Na ovaj način se može izbeći površno delovanje i rešavanje problema kada do njega dođe, jer se pokrivaju svi faktori koji mogu pozitivno ili negativno uticati i uzrokovati agresivno ponašanje učenika.

Determinisanje agresivnog ponašanja

U cilju jasnijeg sagledavanja fenomena agresivnog ponašanja, razmotrićemo nekoliko teorija. Izdvojili smo šest grupa teorija o agresivnom ponašanju koje nam mogu dati objašnjenje zbog čega dolazi do agresivnog ponašanja. Prema *instinktivističkim teorijama* do agresivnog ponašanja dolazi zbog instinkta, odnosno manje-više trajnog i stabilnog biološki determinisanog pokretača. Teorije koje su u ovoj grupi izdvajaju su psihoanalitička, neoanalitička i etiološka. Osnovno polazište ovih teorija jeste da čovek poseduje urođeni instinkt da bude agresivan i on gradi sve do momenta kada se ispolji. Postoje dva načina da se ispolji urođeni instinkt agresivnosti, a to je direktni napad na neko živo biće ili katarzično gde se agresija kanališe kroz socijalno prihvatljive načine kao što je sport. Međutim, nije definisan nijedan biološki urođen instinkt agresije i nije pronađena nijedna podrška za pojam katarze. Zbog toga se ne može sa sigurnošću tvrditi da sport obezbeđuje socijalno prihvatljiva sredstva kanalisanja prirodno agresivnih nagona. Prema *teoriji frustracija-agresija*, frustracija se smatra glavnim uzrokom agresije, što se može zaključiti po samom nazivu. Frustracija se javlja kada je postizanje određenog cilja blokirano ili kada se ne ostvari uspeh. Vremenom se pokazalo da frustracija dovodi i do nekih drugih oblika ponašanja, a ne samo do agresivnog. Hipoteza frustracija-agresija doprinela je temeljnom razumevanju agresivnosti učenika zbog toga što su oni u tradicionalnoj školi permanentno izloženi frustrirajućim situacijama. Prema *teoriji socijalnog učenja* agresija se determiniše kao ponašanje koje pojedinac usvoji kroz učenje po modelu, odnosno posmatrajući osobe koje se agresivno ponašaju. *Revidirana teorija frustracija-agresija* kombinuje elemente originalne hipoteze teorije frustracija-agresija sa teorijom socijalnog učenja. Naime, ustanovljeno je da frustracija ne vodi nužno agresivnom ponašanju, ali se agresija povećava sa rastom uzbuđenja i besa. Povećana uzbuđenost i bes proizvode agresiju jedino kada socijalno naučeni znakovi signaliziraju podesnost agresije u određenoj situaciji. Ako se ispostavi da naučeni znakovi ukazuju na to da agresija nije podesna, onda se ona neće pojaviti (Berković, 1993). *Kognitivne teorije* fokus stavljaju na kognitivni proces koji se odvija u pojedincu od trenutka izloženosti nekom nadražaju pa do eventualne reakcije, odnosno agresivnog ponašanja. Najznačajniji autori ove grupe teorija su Kenet Dodž i Rafel Human, koji su predložili modele odvijanja agresivnog ponašanja. Biološke teorije agresivno ponašanje determinišu kao rezultat funkcionisanja biološko-fizioloških struktura u organizmu. Agresivno ponašanje, prema ovim autorima, može biti pod uticajem gena, hormona ili centara u mozgu koji su odgovorni za takvo ponašanje. Najpoznatija je Mojerova biološka teorija.

Danas još uvek postoje oprečna mišljenja i neslaganja kada je reč o tome da li je agresija urođena, instinktivna pojava ili je takvo ponašanje naučeno. Pa tako su po tom pitanju protivrečni stavovi Hobsa i Rusoa vremenom produbljivani i osporavani. Prema Hobsovom shvatanju ljudska

bića su u svom prirodnom stanju životinje pa ih društvo nametanjem zakona i reda može obuzdati od prirodnog agresivnog instinkta. Sa druge strane, Ruso je smatrao da su ljudska bića u svom prirodnom stanju plemenita, ali ih restriktivno društvo prisiljava da postanu neprijateljska i agresivna. Frojd je razradio Hobsov pesimizam, smatrajući da se ljudska bića rađaju s instinktom života i instinktom smrti. Instinkt smrti se objašnjava kao snažno delovanje na svako živo biće koje teži da ga dovede do uništenja i svede na njegovo izvorno stanje nežive prirode. Važnost ispoljavanja agresivnog ponašanja, prema Frojdu, leži u stavu da ukoliko se ne manifestuje može dovesti do bolesti. Frojd smatra da društvo ima značajnu ulogu u kontrolisanju instinkata čoveka i njihovom usmeravanju ka društveno požaljenom ponašanju (Aronson i sar., 2005).

Pedagoški aspekt ukazuje na dve grupe teorija koje objašnjavaju agresivno ponašanje, a to su: teorije koje ne priznaju nikakav ili priznaju zanemarljivo mali uticaj vaspitanja na pojavu i prevenciju agresivnog ponašanja, tu spadaju instinktivističke i biološke teorije; drugu grupu čine teorije koje zauzimaju stav da agresivno ponašanje nastaje posredstvom društvene sredine i učenja, u ovu grupu spadaju teorije frustracije i teorije socijalnog učenja (Savović, 2003).

Relevantno je odvojeno posmatrati agresivnost od motiva agresivnosti, kao i agresivnog reagovanja i napada na ličnost. Jedan od češćih oblika ispoljavanja agresivnosti je verbalna agresivnost gde osoba ima za cilj da potceni i ismeje druge osobe. U takvim situacijama osoba koja nastupa agresivno prema drugima ima osećaj nadmoći, tačnije veće vrednosti u odnosu na druge. Agresivno ponašanje može imati za cilj i napadanje drugih osoba u fizičkom smislu. Načini ispoljavanja agresije koji spadaju u ovu kategoriju mogu se ogledati u destruktivnom ponašanju kada osoba kvari ili uništava razne predmete (Grandić, 2007).

Kada govorimo o deci i ispoljavanju agresivnog ponašanja možemo reći da su ona zastupljena u svim društvima i kulturama. U skladu sa svojim sistemom vrednosti svako društvo na svoj način rešava problem agresivnog ponašanja. U skladu sa tim, norme koje se odnose na regulisanje agresivnog ponašanja i orijentaciju prema drugim članovima zajednica, variraju od kulture do kulture. Zaključak koji se nameće ako posmatramo i analiziramo događaje tokom istorije među kulturama jeste da uslovi koji podstiču agresivno ponašanje na individualnom nivou, povećavaju verovatnoću nasilja unutar ili između društvenih grupa (Osofsky, 1996; prema: Knežević-Florić, 2007).

Agresivno ponašanje takođe može biti genetski uslovljeno. Prema mišljenju sociobiologa agresivno ponašanje je deo ljudskog genetskog ustrojstva. Kao odgovor na pretnju preživljavanju ili reprodukciji, kultura i individualna ličnost, koja se razvija posredstvom socijalizacije i iskustava, podstiču povećanje ili smanjenje verovatnoće agresivnog ponašanja. Kao što smo već rekli kompleksnost pojma agresivno ponašanje otežava njegovo defnisanje. Kao klasa ponašanja, agresija se može determinisati

kao ponašanje koje dovodi do različitih oblika povreda, neprijatnosti ili štete kod žrtve takvog ponašanja ili kao dugotrajno fizičko i psihičko nasilje, izvršeno od strane pojedinca ili grupe, a usmereno prema drugom pojedincu koji nije u stanju da se brani (Tieger, 1980; prema: Knežević-Florić, 2007).

Agresivno ponašanje obuhvata svaku delatnost, misao ili impuls koji za rezultat ima fizičku ili psihičku štetu nanesenu jednoj ili više osoba. Šteta može biti fizička, kao što je udaranje rukom ili nogom ili verbalna kao što je ruganje, vređanje, pretnje, psovanje itd. Evidentno je da se naglasak stavlja na agresiju kao motivacionu dispoziciju, zbog toga je važno da se napravi razlika između ponašanja koje odražava postojanje agresije, kao motiva i fenomenološki sličnog ponašanja, koje se može označiti kao neagresivno ponašanja. Ne možemo izostaviti ni stav da agresivno ponašanje počinje u najranijem detinjstvu. U uzrastu od oko dve godine mogu se primetiti prvi znaci ispoljavanja agresivnog ponašanja, a kasniji primeri u školskom uzrastu kada je uticaj vršnjaka veoma intenzivan. Agresivni obrasci ponašanja povezani su s fizičkom snagom, pogotovo u slučaju dečaka. U odnosu na devojčice, dečaci imaju pozitivniji stav prema agresivnom ponašanju i korišćenju nasilnih sredstava. Ovakav obrazac ponašanja neretko opstaje uprkos promenama životne sredine.

U školama je pored ispoljavanja agresivnog ponašanja prema drugima, sve prisutnija i autoagresivnost. Međutim, autoagresivnost se često zapostavlja i previdi i ne posvećuje se dovoljno pažnje zbog čega mnogi ne preuzimaju odgovornost (Vrgoč, 1999). Kao što smo naveli agresivno ponašanje je učestalije kod dečaka nego kod devojčica, a broj devojčica koje trpe agresivno ponašanje od dečaka je veliki. Devojčice koje se smatraju nasilnim sklone su klevetanju, širenju glasina, verbalnom napadu, isključivanju iz grupe, manipulisanju prijateljskih odnosa. Ovakvi oblici nasilnog ponašanja se teže uočavaju. U odnosu na dečake, devojčice se ređe opredeljuju za fizičke napade na druge devojčice ili dečake (Olveus, 1998; Rumpf, 2006).

Agresivno ponašanje povećava se u kriznim situacijama koje doživljavaju deca. Okidači agresivnog ponašanja dece mogu biti razvod roditelja, pritisak vršnjaka i slično. Nasilje spada u asocijalna ponašanja i kršenje propisanih obrazaca ponašanja.

Etiološke karakteristike agresivnog ponašanja

Različiti faktori mogu predstavljati uzrok agresivnog ponašanja kod dece, posebno u pojedinim razvojnim fazama. Izuzetno je važno prepoznati uzrok agresivnog ponašanja kako bi se adekvatno reagovalo u cilju njegovog sprečavanja, ali i pre svega kako bi se ono preveniralo. Kada dođe do pojave agresivnog ponašanja mnogo je teže tada rešiti problem, zbog toga je bitno preventivno delovanje.

Ličnost učenika može biti jedan od vodećih uzroka agresivnog ponašanja. Pojedini učenici ispoljavaju veći broj agresivnih postupaka od drugih u određenim situacijama. To se može objasniti kao postojanje agresije kao stabilne crte ličnosti koja se formira u ranom detinjstvu. Shodno tome mogu se izdvojiti tri temperamenta koji se mogu prepoznati u najranijem periodu detinjstva. Jedinstveni temperament imaju bebe sa predvidljivim ritmom jela i spavanja. To su pozitivno raspoložena deca koja se lako prilagođavaju. Deca sa temperamentom koji je obeležen sporijom fazom „zagrevanja" takođe imaju predvidljiv ritam jela i spavanja. U nepoznatim situacijama reaguju najpre oprezno, ali se prilagode čim okolnosti istraže svojim tempom (Žužul, 1989).

Težak temperament u najranijem periodu obuhvata labilnost, nemir i kratko vreme održavanja pažnje. Deca sa ovakvim temparementom često pokazuju neke od oblika poremećaja ponašanja u mladalačkoj dobi. Od roditelja i njihovih vaspitnih uticaja umnogome zavisi da li će deca ispoljavati agresivno ponašanje. Deca koja se agresivno ponašaju pravdaju svoje postupke time da su se osećali isprovocirano, a retko priznaju da je to zato što su žrtve fizički slabije i da ne pružaju otpor. Iako agresivnost počiva na neprijateljstvu, deca koja se agresivno ponašaju drugima prepisuju neprijateljske namere i smatraju žrtve odgovornim za njihove postupke. Tačnije svoje agresivno ponašanje opravdavaju time što tzv. socijalne znakove svojih vršnjaka tumače kao znakove neprijateljstva. Međutim, u praksi se pokazalo da se deca koja se nađu u ulozi žrtve retko ponašaju provokativno. Postoji pretpostavka da deca koja se agresivno ponašaju, pribegavaju takvom načinu ponašanja kako bi drugima pokazali da su moćni i jaki i time zadovoljavaju potrebu za dominacijom nad vršnjacima. Deca nastupaju agresivno prema deci koja popuštaju prema zahtevima nasilnika, kada ne pokazuju otpor facijalno ili verbalno kojim bi sprečili nasilničko ponašanja, odnosno kada se u potpunosti prepuste ulozi žrtve koja nemoćno reaguje na agresiju. Pored toga mogu biti zlostavljana i deca koju nasilnik vidi kao slične žrtvama prema kojima je ispoljavao agresivno ponašanje (Krnjajić, 2002).

Porodica predstavlja važnu osnovu za razvoj dece i zbog toga se uzrok agresivnog ponašanja može pronaći baš u porodici. Deca koja se agresivno ponašaju uglavnom dolaze iz porodica gde roditelji zanemaruju i zapostavljaju svoju decu i prema kojoj su neretko strogi i skloni bezrazložnom kažnjavanju. Problemi u porodici kao što su svađe, nasilje, alkoholizam i slaba komunikacija među članovima porodice predstavljaju osnovu za razvoj agresivnog ponašanja kod dece. U nefunkcionalnim porodicama deca su prepuštena sama sebi, roditelji ih ne kontrolišu i ne upozoravaju, a agresivno ponašanje se prećutno toleriše ili čak pomoću takvog ponašanja dete dolazi do željenog cilja. Stabilnost i toplina su preko potrebni za zdrav i normalan razvoj svakog deteta. U savremenom društvu roditelji su najviše okrenuti sticanju materijalnih dobara za život i izgradnji karijere ili problemima sa kojima se susreću na poslu ili problemima nezaposlenosti. Zbog toga se roditelji često osećaju

nezadovoljno i opterećeno, a u takvom okruženju se ne može ni dete osećati zaštićeno, sigurno i dobro. Deca u takvim porodicama se uglavnom osećaju uznemireno, emotivno nestabilno, a to dovodi do agresivnog ponašanja. Odnos roditelja prema deci i emocionalna klima u porodici presudni su za kvalitetan razvoj dece. Roditelji koji se ponašaju agresivno mogu predstavljati loš model za decu zbog čega gotovo neminovno deca i sama postaju nasilnici. Deca koja u porodici doživljavaju nasilje i koja su izložena nadmoćnom agresivnom ponašanju od strane odraslih, osećaju se poraženo, poniženo i izložena su stalnom strahu i bolu. Kako bi se izborila sa tim negativnim osećanjima deca ih nesvesno potiskuju zbog čega ona dobijaju na snazi i ispoljavaju na neadekvatan način u budućnosti (Vrgoč, 1999).

Pored porodice, škola takođe može imati uticaj na agresivno ponašanje učenika. Neadekvatna pedagoška klima u školi, loše društvo, nasilje u okruženju, dostupnost alkohola i droge, nedostatak sadržaja za korišćenje slobodnog vremena, osećaj nesigurnosti, izolovanosti, zanemarenosti mogu dovesti do toga da dete poželi da agresivnim ponašanjem privuče pažnju. Takođe, dete koje je bilo žrtva maltretiranja može i samo početi da se ponaša agresivno. U školi su uočene brojne pojave koje se mogu razvrstavati u grupu maltretiranja, zbog kojih deca, odnosno učenici školu doživljavaju kao opasno mesto. Činjenica je da nasilje i agresivna ponašanja ne predstavljaju novinu i karakteristiku savremenog društva, mnoge generacije suočavale su se sa različitim oblicima agresivnog ponašanja u školskoj sredini. Problem nasilništva u školi značajan je sa socijalnog aspekta, ali i sa aspekta naučnog istraživanja. Školske strukture kao što je sistem vrednovanja i ocenjivanja učenika, podstiče agresiju i nasilje kod dece. Ovde se ubrajaju učitelji, nastavnici kojima nedostaje znanje ili pomoć u rešavanju nastalih situacija.

Agresivnost učenika može biti podstaknuta školskim sistemom u situacijama kada neko određeno duže ili kraće vreme nisu u mogućnosti da isprate i podnesu školska opterećenja i ne postižu očekivani uspeh. Uspeh je taj koji se računa i zbog toga mnogi učenici se suočavaju sa strahom od neuspeha i nezadovoljenih očekivanja, a izvor straha i nesigurnosti su preveliki zahtevi koji se pred njih stavljaju. Pored agresivnosti učenika potrebno je posvetiti pažnju i mogućoj agresivnosti nastavnika, stručnih saradnika, menadžmenta itd., s tim da je i ovde neophodno naglasiti da najveći deo svog vremena deca provode u školi. Koliko je važna funkcionalna i zdrava porodica, toliko je važno da i škola predstavlja sigurno mesto na kom se učenici osećaju zadovoljno, bezbrižno i sigurno. Samo u takvim uslovima deca se mogu pravilno razvijati.

Društvo u kome odrasta dete može uticati na njegovo agresivno ponašanje, isto koliko porodica i škola. Savremeno društvo karakteriše poremećen sistem vrednosti, pravila i normi. Svakodnevnica je opterećena brzinom, gužvama, porodičnim i drugim problemima. Razvoj koji se odnosi na period prelaska deteta u odraslo doba oduvek je bio praćen nesigurnostima i nestabilnostima, što dodatno otežava situacija u

društvu. Uticaj vršnjaka može biti jak i predstavljati važan socijalni model za dete, a ponašanje koje vršnjaci ne osuđuju može značajno odrediti ponašanje mladih. Ako su mladi članovi društva koje odobrava kršenje društvenih pravila i normi i sami će prihvatiti i primenjivati takve obrasce ponašanja. Mladi uglavnom uče asocijalne oblike ponašanja u društvu koje ima asocijalne ili delinkventne društvene orijentacije. Teorija simboličkog internacionalizma ili teorija različitih druženja, pretpostavlja da mladi nauče neprihvatljive oblike ponašanja kroz druženje s ljudima koji krše društvene norme, a to znači da u interakciji sa asocijalnim grupama mladi neadekvatno uče i imitiraju obrasce ponašanja koje asocijalne grupe odnosno društva praktikuju (Tillman, 1994).

Savremeni uslovi za život su takođe doprineli pojačanom ispoljavanju agresije kod dece. Pre svega se misli na ishranu, televizijske programe, filmove i serije, način provođenja slobodnog vremena, raznovrsni negativni dostupni sadržaji na Internetu itd. Najčešći uzrok sve češće netolerancije i agresije među učenicima vidi se u obezbeđivanju škole, jer gde nema reda i pravila nema ni vaspitnog rada. U školama je sve manje vaspitnih aktivnosti koje pružaju mladima šansu da se zabavljaju, rade i odgajaju. Aktivnosti kao što su uređenje učionice, higijena, društveno koristan rad, humanitarne akcije, učestvovanje u sekcijama i slično mogu pozitivno delovati na učenike podsticati ih da konstruktivno i pozitivno reaguju i u problemskim situacijama (Vrgoč, 1999).

Oblici agresivnog ponašanja u školskoj sredini

Kao što smo već naveli agresivno ponašanje u školskoj sredini dešava se dugo vremena uz menjanje oblika ispoljavanja agresije. Teško je otkriti i utvrditi agresivno ponašanje prema deci jer je ono skriveno, neprijavljeno i slabo dokumentovano. Razlozi za to su što se učenici plaše da prijave nasilje i što u nekim slučajevima veruju da je nasilje neizbežno i normalno, a ako dete ili odrasli odluči da prijavi nasilje, ne postoje bezbedni i pouzdani načini da to uradi. Važno je da napomenemo da u pojedinim sredinama raznovrsne forme nasilja se koristi kao legitimno sredstvo kontrole i kažnjavanja (Popadić, Plut, 2007).

Podaci o nasilju među učenicima osnovnih škola u Srbiji prikupljeni su u istraživanju koje je u okviru interventnog programa „Moja škola – škola bez nasilja" pokrenuo UNICEF, a realizovao Institut za psihologiju. Rezultati utvrđeni na osnovu anketiranja 26.228 učenika iz 50 škola ukazuju na odomaćenost „kulture nasilja" u školama. Prema izjavama učenika, u periodu od tri meseca njih dve trećine je doživelo neki oblik vršnjačkog nasilja. Ako se analiziraju samo slučajevi ponovljenog vršnjačkog nasilja, onda je 28% učenika bilo na neki način uključeno u nasilje: 21% kao žrtve, 4% kao nasilnici i 4% kao žrtve i kao nasilnici. Na nasilje odraslih u školi žalilo se 36% učenika (Popadić, Plut, 2007).

Porast agresivnog ponašanja u školama širom sveta podstiče dublje analiziranje ovog problema kao i bolje upoznavanje njegovih karakteristika, činioce koji utiču na pojavu agresije i oblika agresivnog ponašanja, kako bi se bolje i adekvatnije odgovorilo na ovaj problem i preuzele odgovarajuće strategije u cilju njegovog smanjenja. Agresija usmerena prema nekoj osobi može se definisati kao činjenje štete drugim licima. Nanošenje štete drugim licima može biti verbalno i neverbalno i može biti u vidu fizičkih povreda, ali i psihičkih pri čemu se misli na podsticanje straha, izazivanje sramote i socijalne izolacije i slično. Takvo ponašanje često je nelegitimno, nezasluženo, prekomerno ili neprimereno. Popadić i Plut (2007) u agresivno ponašanje u školi ubrajaju ne samo fizičko nasilje već i oblike psihološke i socijalne agresije; nasilne postupke koji su se javili samo jednom; nasilje gde ne mora da postoji nesrazmerna snaga i ne samo agresivne postupke među učenicima već i agresivno ponašanja odraslih prema deci i dece prema odraslima. Razvoj agresivnog ponašanja kod dece zavisi od interakcije mnogobrojnih činioca, kao što su biološke sklonosti, neadekvatne strategije roditeljstva, siromaštvo, kognitivno funkcionisanje, socijalno i emocionalno funkcionisanje, kulturni milje, negativni uticaj medija itd.

Agresivnost u školi može se manifestovati na različite načine i među različitim akterima. U tom kontekstu možemo govoriti o nasilju koje vrše odrasli prema učenicima, nasilje koje vrše učenicima prema nastavnicima ili učiteljima, kao i agresivno ponašanje koje ispoljavaju roditelji učenika ili njihovi prijatelji, a čije su žrtve drugi učenici ili odrasli. Siledžijstvo predstavlja jedan od oblika agresivnog ponašanja u kojem je žrtva ponovljeno izlagana i gde postoji nesrazmera moći. Treba napomenuti da se nasilje može definisati i kao agresivno ponašanje kojim akter ili nasilnik koristi svoje telo ili neki predmet da bi naneo povredu ili neprijatnost drugoj osobi, tj. izjednačava ga s fizičkom agresijom. Iz toga proizilazi da su nasilje među vršnjacima i siledžijstvo oblici agresivnosti koji su samo donekle slični (Olweus, 1993; prema: Popadić, Plut, 2007).

Oblici agresivnog ponašanja mogu se podeliti na fizičke i verbalne ili indirektne ili relacione. Fizička agresija je najočiglednija i pridaje joj se zbog toga najviše pažnje. Mnogo manja pažnja se poklanja relacionoj agresiji možda zbog toga što se pogrešno opaža kao manje štetno ili možda zato što se opaža kao normalno ponašanje kod žena. U relacionoj agresiji, šteta žrtvi se nanosi kroz namernu manipulaciju ili oštećenjem odnosa među vršnjacima. Relaciona agresija uključuje socijalno isključivanje, širenjem glasina ili zadržavanjem prijateljstva. Relaciona agresija postaje realciono nasilje kada se ponavlja i kada je usmerena na žrtve sa manje moći. Relaciono nasilje je mnogo jače povezano sa emocionalnim distresom od fizičkog nasilja. I kod devojčica i kod dečaka, relaciono nasilje je jače povezano sa depresijom od direktnog nasilja. Realciono nasilje i indirektni oblici nasilja su verovatno uzrok najvećih patnji, dok sa druge strane ima najveće šanse da ostane nezapaženo od strane nastavnika. Važno je da napomenemo da postoje izvesne teškoće u otkrivanju relacione agresije

jer je vrlo suptilna i zbog toga ga nastavnici ne primećuju među učenicima. Pored toga školsko osoblje ignoriše ili umanjuje značaj takvog ponašanja te učenici opažaju da ne mogu da se obrate odraslima za zaštitu (Bauman, Del Rio, 2006).

Agresija kod dece može se ispoljavati i putem savremenih tehnologija i tada govorimo o *cyber agresiji* koja često ima dalekosežne posledice i predstavlja dugoročno nasilje. Sajber agresija se pojavljuje u mnogim formama i koristi različite komunikacione kanale, od *e-maila*, telefona do vebsajtova. Ono može biti definisano kao slanje i postavljanje štetnog ili okrutnog teksta ili slika koristeći Internet ili druge digitalne komunikacione kanale. Može uključivati i proganjanje, klevetanje, uznemiravanje, ozbiljne pretnje i može biti vrlo ozbiljno. Nasuprot agresije „licem u lice" ljudi pa i deca, često osećaju da je sajber prostor inpersonalan i oni mogu prema tome reći šta god oni žele.

Veoma je teška borba protiv ispoljavanja sajber agresivnosti jer su mnogi koji ispoljavaju agresiju anonimni. Pored toga, pod okriljem prava slobode govora teško je ograničiti rad websajtova. Istraživanja sajber agresivnosti novijeg su datuma i prikazuju sledeće podatke: u jednom istraživanju koje je sprovedeno u Kanadi i u kome je učestvovalo 264 učenika (Li, 2006), oko polovine njih je izjavilo da poznaje nekog ko je bio žrtva ovakvog oblika agresivnosti. Ovi podaci konzistentni su sa podacima koji su dobijeni u Britaniji gde je nađeno da 25% dece od 11 do 19 godina je bilo sajber zlostavljano (National Childrens Home, 2002; prema: Li, 2006). Što se tiče razlike u odnosu na pol, nisu nađene u pogledu viktimizacije, ali su dečaci bili češće sajber nasilnici u odnosu na devojčice. Ovi podaci su u suprotnosti sa stanovištem da žene češće koriste elektronski komunikacioni medijum kao što je chatroom ili email u nasilju prema drugima. Anonimnost koja je odlika ove vrste nasilja, ne samo da ubrzava odsustvo inhibicije, već smanjuje i socijalnu odgovornost, utičući tako na korisnike da lakše budu uvučeni u hostilni akt. Sajber agresija se ne dešava samo u školi, te samim tim postaje još značajniji problem. Oko jedne četvrtine adolescenata su sajber žrtve i njihova iskustva su različite negativne posledice, uglavnom bes i tuga (Li, 2006).

Onima koji ispoljavaju agresiju na Internetu omogućeno je da ostanu anonimni zbog prirode novih tehnologija, a sadržaji i produkti takve agresije brzo se prenose i lako opažaju. Iz tih razloga ovakvo ponašanje je prepoznato kao veliki problem i istraživači moraju obezbediti informacije o ovakvim događajima i da informišu i podrže edukatore i administratore, kako bi razvili pogodne preventivne i interventne strategije da obezbede bezbednost svih učenika.

Oblici agresivnog ponašanja koji se ispoljavaju u školskoj sredini mogu biti u vidu agresivne ekspanzivnosti – kada učenik bez otvorenog nasilja, nameće sebe i svoju ličnost u prvi plan, a pritom ometa prava drugih; agresivna odmazda – predstavlja osvetu učenika za lišavanje i uskraćivanje roditeljske ljubavi i brige (smrt roditelja, razvod, dugotrajno

odsustvo) ili za neprihvaćenost ili odbačenost od strane vršnjaka; agresija kao reakcija učenika na prevelike zahteve – predstavlja nemogućnost i nespremnost učenika da odgovori na prevelike zahteve svojih roditelja, nastavnika ili šire socijalne sredine što dovodi od osećaja krivice i poraza (Gašić-Pavišić, 2003).

U školskoj sredini najviše pažnje se posvećuje agresiji kao reakciji učenika na prevelike i neadekvatne vaspitno-obrazovne zahteve. Pritom se misli na preopterećenost učenika sadržajem nastavnih predmeta, nerazumevanje pojmova, neodgovarajući način procenjivanja znanja, loša komunikacija sa nastavnicima i slično. Kao rezultat delovanja ovih faktora, kod učenika se često javlja osećanje nesposobnosti i neuspešnosti, a sa druge strane roditelji i nastavnici vrše na njih pritisak koji je praćen kažnjavanjem (Žužul, 1989).

Sistemske strategije za prevenciju agresivnog ponašanja

Programi koji su fokusirani na sprečavanje ispoljavanja agresivnih oblika ponašanja u školi su različiti. Razlikuju se najviše prema ciljevima. Neki od ciljeva su povećanje fizičke bezbednosti smanjenjem ekstremnih formi nasilja kao što je pucanje, dok drugi promovišu psihološku bezbednu školsku klimu u kojoj će se učenik osećati zaštićeno. Neki programi su proaktivni i bave se treningom za prevenciju razvoja agresivnog ponašanja, neki se fokusiraju na razvoj veština, drugi na zastrašivanju i kažnjavanju, neki se fokusiraju na rešavanje incidenata dok drugi na identifikovanje problema učenika.

Kada govorimo o agresivnom ponašanju učenika u kontekstu školske sredine, onda moramo istaći da najveću ulogu u prevenciji ima nastavnik. Neretko su strategije nastavnika za rešavanje konflikata pretnje i kazne. Nastavnici učestalo koriste nasilne oblike, koji prekidaju nastali konflikt, dok učenici, kako nastavnici tvrde, pokazuju neadekvatna ponašanja i reakcije zbog čega ne samo da ne rešavaju konstruktivno konflikte već ga produbljuju i uvećavaju. Takođe, nastavnici kako bi sprečili agresivno ponašanje učenika služe se vikanjem, pretnjama slabom ocenom i izbacivanjem učenika sa časa. Ovakve metode koje se koriste u cilju suzbijanja agresivnog ponašanja su najmanje efikasne i uspešne. Umesto da spreče agresivno ponašanje, nastavnici ga na ovaj način još više podstiču jer predstavljaju model ispoljavanja agresivnosti. Zbog toga je potrebno da nastavnici izgrade takvo pedagoško ponašanje u kojem su potisnuta ili u potpunosti odbačena represivna sredstva i postupci, a sa učenicima ostvareni saradnički i partnerski odnosi (Pepler, Craig, 2000).

Efikasni načini na koje nastavnici mogu preventivno delovati na suzbijanje agresivnog ponašanja učenika su: upoznavanje ličnosti i porodičnih prilika deteta, emocionalne razvijenosti, situacije u kojima

se nalazi u školi kako bi otkrio uzroke agresivnog ponašanja učenika. Ponašanje nastavnika prema učenicima trebalo bi da bude prijateljsko koje odiše pažnjom, ljubaznošću i poštovanjem. Nastavnici bi takođe trebali da podstiču kod učenika prosocijalno ponašanje, da nagrađuju poželjno ponašanje i da jasno neodobravaju agresivno ponašanje. Evidentno je da nastavnici imaju mogućnost da kreiraju pozitivnu atmosferu i klimu u razredu kako bi se svi učenici osećali bezbedno, prihvaćeno i cenjeno. Ukoliko postoje problemi u ponašanju kod učenika, treba primeniti konkretne korake za smanjenje nasilja u učionici, kao što su saslušanje i razumevanje učenika, pomoć učenicima da izraze svoja osećanja, učenje učenika veštinama koje će im omogućiti da rešavaju konflikte, da prihvataju druge i podsticanje timskog rada.

Iako nastavnici imaju važnu ulogu u preveniranju agresivnog ponašanja učenika, nekada delovanje nastavnika nije dovoljno, zbog toga je potrebno delovati na sistemskom nivou. Intervencijama ne treba da budu obuhvaćene samo žrtve već i učenici koji ispoljavaju agresivno ponašanje, kao i celokupna škola, vršnjaci i roditelji. Implementacija anti-nasilnog programa je kompleksan i produžen proces i mora se voditi sistematskim principima za anti-nasilne intervencije. Ti principi odnose se na promene koje se moraju dogoditi kod žrtava, nasilnika, vršnjaka, školskog osoblja, roditelja i zajednice; prepoznavanje uloge i odgovornosti nasilnika, žrtava, vršnjaka, nastavnika, savetnika, direktora, zajednice; na promenu stavova i ponašanja roditelja kako bi deca promenila isto; prepoznavanje nasilnog ponašanja je krucijalno za njegovu primenu (Pepler, Craig, 2000).

Strategije i anti-agresivne intervencije na nivou škole trebalo bi da obuhvate sledeće principe kojih bi se pridržavalo školsko osoblje, a to su: bezbednost učenika u školama je najvažnija, nasilne relacije se razvijaju sve vreme i zahtevaju dugovremene intervencije, podučavanje učenika o nasilju, razvijanje normi i empatija nasuprot nasilju; što je problem intenzivniji i frekventniji i posledice su intezivnije; oni koji imaju moć ne bi trebalo da dozvole da je koriste nasilno; prepoznati da se učenici u grupnom delanju razlikuju od pojedinačnog delovanja i da su svi članovi „u grupi" odgovorni; neophodno je da odrasli intervenišu u ispravljanju neuravnoteženosti moći. U situaciji kada se školsko osoblje susretne sa agresijom ili nasilnim ponašanjem najvažnija strategija je da reaguju brzo i jasno stave do znanja da je takvo ponašanje neprihvatljivo i da neće biti tolerisano. Neke od strategija kako da osoblje reaguje na agresiju su da se uvek približi i proceni situaciju (posmatra, prekine je, razgovara sa učenicima koji su svedoci, beleži, evaluira); da bude oprezno u pogledu grupne dinamike koja je verovatno naklonenjan nasilniku. Mogući odgovori u zavisnosti od situacije su da ako postoji jednakost u moći, obe strane imaju iste posledice i priliku za posredovanje u rešavanju njiihovih svađa, kod nejednake moći, nasilnici primaju formativne posledice, a žrtve podržavajuće posledice; kada je grupa dece uključena, čak i kao publika, fokus posledica je na celu grupu (Pepler, Craig, 2000).

Pored ovoga, prevencija nasilja u školi i ispoljavanja agresivnog ponašanja započinje sa opštom promenom školske klime. Neke od strategija koje se koriste kao putokazi za promenu školske klime su: dan anti-nasilja, kooperativne aktivnosti, kooperativne igre, radionice sa učenicima, posteri o agresiji i nasilju, pozorište, igranje uloga. Politika škole treba da uključuje: procedure za procenjivanje problema agresije i viktimizacije; procedure za praćenje i beleženje problema; predloge edukacionih posledica za nasilje itd. (Rahey, Craig, 2002).

Centralnu ulogu u problemu ispoljavanja agresije imaju vršnjaci. Njihova uloga prepoznavanja problema nasilništva u školi je krucijalna, jer su oni skoro uvek prisutni kada se ispoljava agresivno ponašanje i u mogućnosti su da intervenišu pre nego odrasli u takvoj situaciji. Strategije za intervencije sa vršnjacima se primenjuju u učionici i na igralištu. One obuhvataju pre svega: praćenje nasilnog ponašanja i predočavanja posledica koje proističu iz toga; održavanje sastanaka i diskutovanje o nasilju; obučavanje učenika o nasilništvu, integrisanje problema nasilja u kurikulum kroz aktivnosti kao što su drama, knjige, filmovi, pisanje priča, crtanje; diskutovanje o moći i kako ona može biti iskorišćena agresivno; stvaranje suporativne i kooperativne klime koja daje podršku da se obelodani iskustvo žrtvenosti; razvijanje stavova i aktivnosti koje promovišu empatiju žrtve; učenje veštinama za intervenciju kada vide da se neko ponaša agresivno. Strategije za intervenisanje na igralištu obuhvataju: identifkovanje „vrućih" mesta; povećanje nadgledanja, nadgledanje mesta za igru; razvijanje rotacionog rasporeda za korišćenje mesta za igru; posredovanje u konfliktu, odnosno upravljanje i razrešenje konflikta na pozitivan način, ohrabrivanje učenika da reše konflikt, predočavanje učenicima veštine koje bi bile korisne u rešavanju konflikta (Pepler, Craig, 2000).

Strategije koje se koriste sa decom koja ispoljavaju agresivno ponašanje odnose se najpre na preuzimanje odgovornosti za svoje nasilno ponašanje. Pored toga što im se šalju jasne poruke da je nasilno ponašanje neprihvatljivo, njima se pomaže da grade svest i veštine koje će unaprediti njihovu odgovornost. U cilju postizanja ovoga potrebno je staviti fokus na formativne posledice koje pomažu učenicima da nauče veštine i steknu uvid da ono što su uradili je pogrešno. Na ovaj način, posledice nasilja mogu pružiti priliku da se obrazuju i podrže učenici koji su u teškoći.

Kroz formativne posledice, učenici koji su bili nasilni okreću njihovu negativnu moć i dominaciju u pozitivno vođstvo. U okviru formativnih posledica spadaju: gubljenje privilegija i zamena sa poučnim aktivnostima; rad u školskoj kafeteriji, davanje novca žrtvama; aktivnosti koje omogućuju razvoj veština i empatije; igranje uloge žrtve u određenoj situaciji sa nastavnikom; posmatranje dobronamernih radnji u školi i zajednici, ohrabrivanje nasilnika da prepozna vezu između moći (snage) i dobrote, važno je da se uoči prosocijalno ponašanje vredno utrošenog vremena, validno i u saglasnosti sa pozitivnim ciljevima; vođenje školske diskusije o štetnim efektima agresivnosti.

Zaključak

Agresivnost predstavlja pre svega kompleksan pojam zbog čega ga je teško definisati, ali isto predstavlja složen problem koji se često javlja kako u osnovnim tako i u srednjim školama. Zbog toga je potrebno posvetiti posebnu pažnju ovom problemu. Agresivnost može dovesti do drugih problema kao što su demotivisanost učenika, zanemarivanje obrazovnih zadataka itd. Veoma je važno otkriti uzroke agresivnosti, odnosno odrediti koji su faktori uticali na pojavu agresivnog ponašanja. Uzroci agresivnog ponašanja mogu se pronaći u nefunkcionalnim porodicama, porodicama u kojoj je dete zanemareno, zlostavljano ili je imalo model agresivnog ponašanja. Ukoliko se dete ponaša agresivno, a roditelji na takvo ponašanje gledaju sa odobravanjem ili ne sankcionišu na adekvatan način, velika je verovatnoća da će dete i kasnije pribegavati takvom načinu ponašanja, posebno u konfliktnim situacijama. Školska sredina takođe može uzrokovati agresivno ponašanje, posebno određene oblike kao što je verbalna agresija. Ovaj oblik agresije je teže uočljiv i nastavnici često nisu upućeni u takve probleme. Sredina u kojoj dete živi, stil života, zastupljen sistem vrednosti takođe mogu uticati i uzrokovati pojavu agresivnog ponašanja.

Složenost fenomena agresivnost ogleda se i u njegovim pojavnim oblicima. Pojavni oblici su veoma važni u određivanju uzroka, a kao što smo naveli često su u bliskoj vezi sa situacijama ili mestima gde se agresivnost ispoljava. Zbog toga je važno sagledati objektivno sve parametre kako bi se adekvatno delovalo i kako bi se agresivno ponašanja preveniralo. Sprečavanje ili suzbijanje agresivnog ponašanja učenika kompleksan je i težak zadatak i zahteva sistematsko delovanje. Često skup različitih faktora utiče na pojavu agresivnog ponašanja i zbog toga je potrebno sistemsko reagovanje.

Kao što smo pomenuli, postoje mnogobrojni programi i mere prevencije agresivnog ponašanja u školi, koji postavljaju specifične ciljeve u rešavanju ovog problema. Neki od tih ciljeva mogu biti: pružanje podrške žrtvama, povećanje njihovih socijalnih veština; smanjenje agresivnog i impulsivnog ponašanja nasilnika, razvijanje empatije, kontrola impulsa i besa; programi koji su usmereni na rad sa roditeljima, povećanje njihove doslednosti, manjeg korišćenja kaznenih disciplinskih mera, poboljšanja komunikacije sa decom; programi za poboljšanje školske klime, edukacija školskog osoblja i mnogi drugi. Svaki od njih daje svoj specifičan doprinos ili barem pokušaj u smanjenju agresivnosti u školi.

Literatura

1. Aronson, E., Wilson, T.D., Akert, R.M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
2. Bauman, S., Del Rio, A. (2006). Preservice Teachers Responses to Bullying Scenaries: Comparing Physical, Verbal and Relational Bullying*. Journal of Educational Psychology*, 98(1), 219-231.
3. Berkowitz, L. (1993). *Aggression: Its causes, consequences and control*. Philadelhia: Temple University Press.
4. Gašić-Pavišić, S. (2003). Ponašanje učenika na času koje učiteljima pričinjava teškoće. *Nastava i vaspitanje*, 52 (4), 409-431.
5. Grandić, R. (2007). *Prilozi porodičnoj pedagogiji*. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine.
6. Knežević-Florić, O. (2007). *Osnovi socijalne pedagogije*. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine.
7. Krnajić, S. (2002). *Socijalni odnosi i obrazovanje*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
8. Li, Q. (2006). Cyberbullying in Schools: A research of Gender Differences. *School Psychology International* 27 (2), 157-170.
9. Olveus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi.* Zagreb: Školska knjiga.
10. Pepler, D., Craig, W. (2000). *Making difference in bullying.* Ontario: La Marsch Centre for Research on Violente and Conflict Resolution.
11. Popadić, D., Plut, D. (2007). *U lavirintu nasilja*. Beograd: Institut za psihologiju.
12. Rahey, L., Craig, W. (2002). Evaluation of an ecological program to reduce bullying in schools, *Canadian Journal of counselling*, 36(4), 281-296.
13. Rumpf, J. (2009). *Vikati, udarati, uništavati*. Zagreb: Naklada Slap.
14. Savović, B. (2003). *Agresivnost učenika u školi*. Beograd: Filozofski fakultet.
15. Tillman, K.J. (1994). *Teorija škole.* Zagreb: Educa.
16. Vrgoč, H. (1999). *Obitelj – vrelo i nositeljica života*. Zagreb: Hrvatski katolički zbor "MI".
17. Žužul, M. (1989). *Agresivno ponašanje (Psihologijska analiza)*. Zagreb: RZ RKSSOH.

Forms of aggressive behavior in the school environment and systemic strategies for prevention

Abstract: Aggressive behavior is increasingly prevalent in both primary and secondary schools. Forms of aggressive behavior are diverse, some are represented to a greater extent, some to a lesser extent. Aggressive behavior is a problem in itself, but it also leads to other problems such as anxiety, depression, loss of self-confidence and self-esteem. Problems due to aggressive behavior are not only the victims of violence, but also their perpetrators. Students who exhibit aggressive behavior are often excluded from peer society, with a lack of social contact and conflict with teachers causing problems such as school failure and even more destructive behavior. The problem of modern society is certainly the aggressive behavior of students, which is why in this text we will pay special attention to it and review the relevant literature to determine aggressive behavior, with reference to forms of aggressive behavior. The etiological characteristics of aggressive behavior represent an important piece of information in understanding the occurrence of aggressive behavior, and therefore we will focus on determining the causes of aggressive behavior. All of the above is important in order to devise the concept of a systemic strategy for the prevention of aggressive behavior of students in the school environment. The aim of our text is to point out the importance of the problem of aggressive behavior of students and possible systematic preventive measures that need to be designed in order to prevent and suppress aggressive behavior.

Key words: aggressive behavior, forms of aggressive behavior, school, prevention

POGLEDI I MIŠLJENJA

Maksuda Muratović

ZAŠTO JE VAŽNO DA UČENICI UČE PRAVILO DESNE RUKE ZA ODREĐIVANJE SMJERA MAGNETNOG POLJA PROVODNIKA?

Tokom školovanja ne obraća se uvijek dovoljno pažnje na predkoncepcije učenika koje, ako su ispravne, omogućuju nadogradnju znanja, ali, ukoliko su pogrešne, dovode do razvoja miskoncepcija (eng. misconceptions), odnosno, učeničkih koncepata koji nisu u skladu sa naučnim spoznajama. Miskoncepcije se često javljaju kod učenika jer su to, iako netačna, jednostavna objašnjenja koje učenici lakše i brže usvajaju. Tradicionalni način predavanja, ignoriše miskoncepcije. Potpuno je neučinkovito i kontraproduktivno insistiranje na memorisanju raznih definicija čije značenje učenici ne razumiju. Ako želimo otklonuti miskoncepcije, moramo kao nastavnici razgovarati sa učenicima, postvaljati im pitanja, demonstrirati i tako potaknuti učenike da iznose svoje stavove.

Prema Rudolfu Kršniku prirodnonaučnu pismenost ne možemo postići tradicionalnom nastavom, nastavnik priča a učenici slušaju. Istraživanja pokazuju da na taj način 20% učenika uspije kako tako razumjeti fiziku, dok je za preostalih oko 80% učenika, fizika nejasna i dosadna, a učenje fizike nevažno.

Prema Cristianu Raduta istraživanja predkoncepcija u elektricitetu i magnetizmu, pokazuju da učenici često imaju poteškoća pri razumijevanju elektromagnetnih pojava i koncepata jer ih je, zbog njihove apstraktne prirode, prilično teško vizualizirati, a njihov matematički opis može biti prilično složen (npr. ideja električnog i magnetnog polja). Razumijevanje i objašnjenje koncepata je važno u eleketrictetu i magnetizmu jer tradicionalni način objašnjavanja naglašava matematički izražene koncepte, zakone i relacije.

Kod magnetske sile javlja se isti problem i iste pretkoncepcije kao i u mehanici. Većina učenika smatra da će veći magnet jače privlačiti nego manji. Magnetizam je usko povezan s električnom strujom. Prolaskom električne struje, odnosno naboja u kretanju, oko provodnika stvara se magnetno polje. Sila na nabijenu česticu, Lorentzova sila, te sila na provodnik kojim teče električna struja važni su koncepti koje učenici prilikom proučavanja moraju shvatiti.

Kada je riječ o Lorentzovoj sili, učenici uvijek očekuju magnetsku silu na naboj u magnetskom polju bez obzira kreće li se naboj ili ne, a dodatan problem je i kod samog određivanja smjera Lorentzove sile. Većina učenika smatra da je brzina nabijene čestice koja se kreće magnetskim poljem uvijek okomita na smjer polja, odnosno, smatraju da su v, B i F uvijek okomiti u odnosu jedan prema drugom po pravilu desne ruke. Poteškoće vezane za ovu tvrdnju su uzrokovane činjenicom da se većina problema u elektromagnetizmu povezuje s nabijenim česticama čiji je početni smjer okomit na smjer magnetskog polja. To može navesti učenike na krivu generalizaciju da je putanja nabijene čestice u magnetnom polju uvijek kružna. To su pokazali i rezultati jednog istraživanja gdje su 60 % učenika smatralo da putanja nabijene čestice u magnetnom polju uvijek kružna.

Potpuno je neučinkovito i kontraproduktivno insistiranje na memorisanju raznih definicija čije značenje učenici ne razumiju – da li su i u kojoj mjeri usvojili konceptualna znanja lako je provjeriti pomoću konceptualnih testova u kojima se razmatraju nove fizikalne situacije.

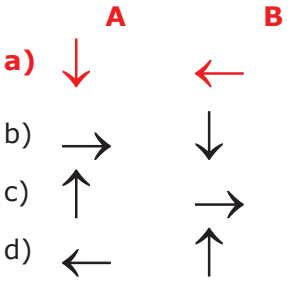
Tako naprimjer imamo sledeće konceptualne testove:

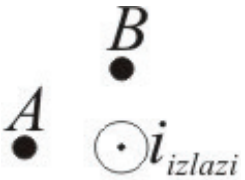
1. konceptualni test iz elektriciteta i magnetizma
2. konceptualni test iz mehanike
3. konceptualni test iz termodinamike itd.

CSEM, konceptualni test iz elektriciteta i magnetizma je test višestrukog izbora koji se sastoji od 32 zadatka općepoznati je dijagnostički instrument pomoću kojeg se može provjeriti razumijevanje nekih temeljnih fizikalnih koncepata iz elektriciteta i magnetizma te dijagnosticirati poteškoće koje učenici/studenti imaju pri njihovom usvajanju. Također i zadaci na PISA testovima slični su konceptualnim testovima koji se koriste za provjeru učeničkog znanja i razumijevanje koncepata iz različitih područja nauke. Dobro bi bilo razviti nastavne planove i programe utemeljene na rezultatima konceptualnih testova koji će pomoći učenicima da kroz aktivno sudjelovanje u nastavi promijene svoje predkoncepcije.

Na tri pitanja iz konceptualnog testa iz elektriciteta i magnetizma identifikovane su najčešće učeničke predkoncepcije.

1. Slika prikazuje žicu, kojom teče jaka struja *i* (0), usmjerena iz stranice. Koji će biti smjer magnetskog polja na položajima A i B?

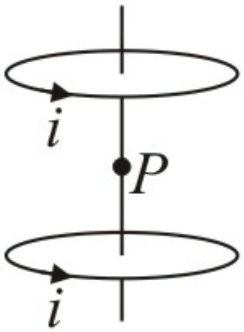

e) Ništa od navedenog.

2. Kroz dvije jednake strujne petlje teku jednake struje *i*. Petlje su postavljene kao što pokazuje slika. Koji od odgovora najbolje opisuje smjer magnetskog polja u tački P, na pola puta između petlji?

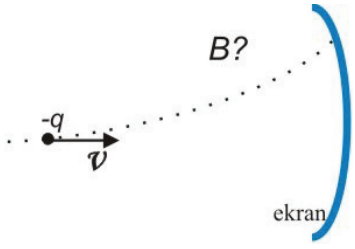
a)
b)
c)
d)

e) Nula.

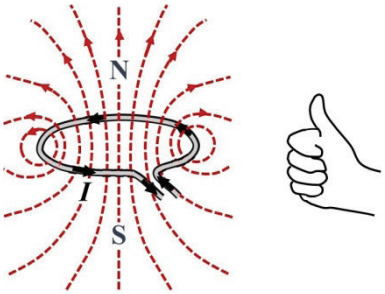
3. Elektron se kreće horizontalno prema ekranu. Elektron se kreće duž naznačene putanje zbog magnetske sile uzrokovane magnetskim poljem. Kako je usmjereno to magnetsko polje?

a) Prema vrhu stranice.
b) Prema dnu stranice.
c) U stranicu.
d) Iz stranice.
e) Magnetsko polje prati smjer zakrivljene putanje.

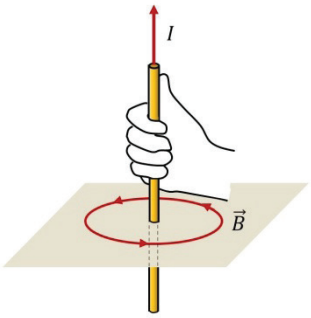

U 1. pitanju trebali su odrediti smjer magnetskog polja u tački P koja se nalazi na pola puta između dviju strujnih petlji. To je trebalo odrediti pomoću pravila desnog zavrtnja, gdje savijeni prsti pokazuju

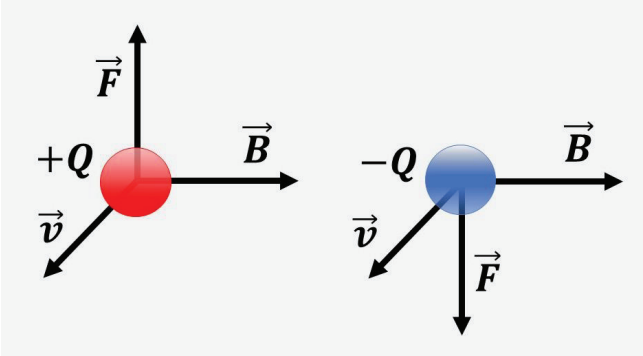
smjer struje, a ispruženi palac smjer magnetnog polja.

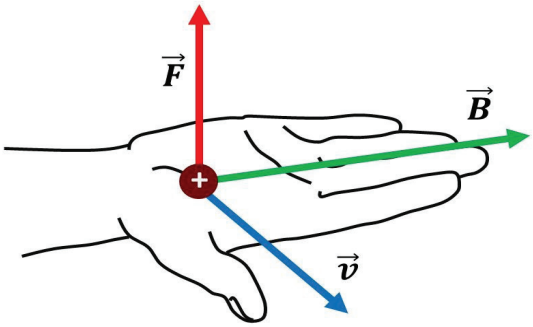

U 2. pitanju učenici su trebali odrediti smjer magnetnog polja u tački A i B oko pravolinijskog provodnika. Ovjde treba koristiti pravilo desne ruke, gdje savijeni prsti pokazuju smjer magnetnog polja, a palac smjer struje u pravolinijskom provodniku.

U 3. pitanju učenici su trebali odrediti kako je usmjereno magnetno polje u kojem se nalazi elektron i kreće se duž naznačene putanje zbog magnetne sile uzrokovane magnetnim poljem. U ovom pitanju učenici trebaju prepoznati upotrebu pravila desne ruke za određivanje smjera Lorentzove sile na nabijenu česticu u magnetnom polju.

Zaključak

Pri radu sa učenicima ističem važnost pravila desne ruke, jer im to može pomoći za određivanje vizuelno prostorne inteligencije i za rješavanje zadataka. Objašnjenje elektromagnetnih pojava rukom razvijamo vizuelno - prostornu inteligenciju. Sigurno poznajete bar jednu osobu koja se bez problema snalazi u gotovo nepoznatom gradu, jer joj je dovoljno da jednom prođe bitnim ulicama i upamti gdje se šta nalazi i koji putevi i prečice vode do željene tačke u prostoru. Ovakvi ljudi mogu se pohvaliti razvijenom vizuelno-prostornom inteligencijom, a ono što njima služi kao "oruđe" u razmišljanju i učenju jesu upravo slike – njima je prirodno i lako da posmatraju, ali i da vide, zapažaju i pamte.

Dženana Imamović - Turković, Amira Baždarević – Rašidagić

BYLLING U NASTAVI TJELESNOG I ZDRAVSTVENOG ODGOJA

Sažetak

Djeca se redovno susreću sa teškim socijalnim ili ekonomskim okolnostima u kojem se društvo nalazi a što obično rezultira svađom roditelja. Svakodnevno provode sate pred televizorom gledajući programe namijenjene odrasloj publici, a u kojima su nasilni sadržaji učestali. Također, velik dio slobodnog vremena provode koristeći se informacijsko komunikacijskom tehnologijom što najčešće nije podložno kontroli odraslih, stoga ne čudi kako se mogu upoznati ili kako mogu vidjeti različite oblike nasilja. Čak ni škola nije imuna na nasilje i dijete ne može biti sigurno da nikada neće vidjeti ili biti učesnik „kruga nasilja" kao promatrač, žrtva ili nasilnik. Potrebno je napraviti važan iskorak koji će tokom procesa školovanja, omogućiti da se što veći broj učenika educira po pitanju prepoznavanja bilo kojeg pojavnog oblika nasilja.

Ključne riječi: škola, nasilje, bylling, tjelesno

UVOD

Prije konkretnih istraživanja o problemu vršnjačkog nasilja, ono se smatralo normalnim i sastavnim dijelom života, nečega što svatko dijete mora proći. Zahvaljujući transverzalnim, ali i longitudinalnim istraživanjima, danas možemo bolje razumjeti vršnjačko nasilje, njegovu učestalost i ozbiljnost posljedica koju izaziva na sve njegove sudionike. Utvrđeno je da proces identifikacije vršnjačkog nasilja zahtjeva specifična znanja, stručnost, osjetljivost i motiviranost nastavnog kadra

za rješavanje i suzbijanje ovog problema. Posebno je važno razumjeti ulogu promatrača u krugu nasilja, kao i razloge njihovog nedjelovanja. Zbog svoje kompleksnosti i ozbiljnosti, borba protiv vršnjačkog nasilja zahtjeva rad i saradnju svih članova društvene zajednice. Ukoliko su članovi društvene zajednice upoznati sa pojavnim oblicima nasilja, mogu uočiti razne obiteljske i školske uvjete koji mogu biti inicijatori vršnjačkog nasilja te mogu pomoći u njegovom suzbijanju. Škola (učitelji, nastavnici, profesori, pedagozi) i roditelji koji su u svakodnevnom kontaktu s djecom u tome imaju najvažniju ulogu. Svoju ulogu imaju i djeca, pa i ona u ulozi promatrača. Prepoznati vršnjačko nasilje izuzetno je važno jer se može dogoditi svakom djetetu, a utiče kako na nasilnika i žrtvu, tako i na promatrače te ostavlja posljedice na psihofizičko stanje pojedinca. Jedna od najdestruktivnijih posljedica nerješavanja problema nasilnog ponašanja jeste širenje daljnjeg kruga nasilnog ponašanja u svim društvenim sferama. Nasilna djeca odrastaju u nasilne mlade ljude, nasilne roditelje, nasilne kolege na poslu, nasilne supružnike. Školski sistem ne može biti odgovoran za učenike nakon završetka školovanja, stoga je potrebno napraviti sve da za vrijeme dok su u školskom sistemu budu educirana po pitanju bilo kojeg pojavnog oblika nasilja.

Nasilje između učenika

Vršnjačko zlostavljanje često započinje zadirkivanjem slabijeg i povučenijeg djeteta što otkriva njegove slabe tačke i dovodi do toga da agresija postane intenzivnija i trajnija. Vršnjačko nasilje je vrlo staro, a određeni primjeri nasilništva u školi prenose se i usmenom predajom ili su čak zabilježeni i određenim novinskim člancima. (https://odrasli.hrabritelefon.hr/clanci/bullying-nasilje-medu-vrsnjacima/.)

Usprkos ovim činjenicama pojam nasilništva i vršnjačkog nasilja se počeo proučavati tek u ranim sedamdesetim godinama ovoga stoljeća i to u Švedskoj, a nešto kasnije i u Japanu, Engleskoj, Nizozemskoj, Kanadi, SAD-u i Australiji (Olweus, 1996). Prvi koji je definirao vršnjačko nasilje bio je upravo Olweus koji je naveo kako je „učenik izvrgnut nasilništvu kada je višekratno tijekom dužeg razdoblja izložen negativnim postupcima jednog ili više učenika.“ Autor objašnjava da se negativni postupak događa kada neko namjerno udari, povrijedi ili uznemiri drugu osobu. Pojedini stručnjaci smatraju da vršnjačko zlostavljanje može započeti već u dobi od oko 3 godine, dok drugi drže da se ne može govoriti o namjernom nanošenju povreda drugima dok dijete nije dovoljno kognitivno zrelo da može razumjeti osjećaje drugih.

Nasilje isključivanjem iz igre može da se primijeti već u predškolskoj dobi kada djeca ne dopuštaju drugoj djeci da se igraju s njima ili potiču druge na to da se ne igraju s pojedinom djecom. Istraživanja na američkoj učeničkoj populaciji pokazuju da u školskoj dobi intenzitet i učestalost zadirkivanja raste i češće poprima fizički oblik, te da vrhunac dostiže

u višim razredima osnovne škole. U srednjoj školi obično opada, no i dalje je prisutno više verbalno nego u obliku fizičke agresije koja je u toj dobi rjeđa. Nasilni postupak može biti verbalan i sadržati prijetnju ili zadirkivanje, može se ostvariti putem tjelesnog dodira (udaranjem, guranjem, štipanjem, ograničavanje kretanja) ili se može ostvariti bez kontakta kako verbalnog tako i fizičkog pravljenjem grimasa, nekulturnih pokreta, odbijanjem da se na nekoga obrati pažnja i slično. Ono što je značajno za naglasiti jeste da se navedeni negativni postupci izvode višekratno tokom dužeg vremena. Povremeni negativni postupci usmjereni protiv jednog, a drugi put protiv drugog učenika isključuju se iz kategorije organizovanog nasilja. Olweus (1996) takođe potvđuje u svom općem određenju nasilništva, kako nasilništvo može provoditi jedan učenik ili grupa učenika, kao i da cilj nasilništva može biti pojedinac ili grupa. Ovdje se navodi još jedan ključni element nasilja, odnosno asimetričan odnos snaga. Nesrazmjer snaga može da se javi u situacijama ako je žrtva fizički slabija od zlostavljača, ili ako žrtva sebe doživljava fizički ili mentalno slabijom, ili ako postoji brojčani nesrazmjer između žrtve i zlostavljača.

RAZRADA PROBLEMA

Bullying (značenje, objašnjenje)

Bullying je međunarodno priznat termin koji označava različite oblike nasilja koje vrše djeca prema drugoj djeci. Osobe koje koriste bullying nad drugima mogu biti dječaci, ali i djevojčice. Ukoliko pojedine osobe nagovaraju druge da ignorišu ili izbjegavaju određenu mladu osobu, to se također smatra bullyingom. Bullying je oblik nasilja koji dovodi do boli kod druge osobe, bila ona psihička ili fizička, u oba slučaja osoba prolazi kroz stresna i neugodna iskustva koja iza sebe mogu ostaviti određene posljedice. (http://www.asocijacijaxy.org/bullying-sta-je-to)

Bullying može biti direktan i indirektan.

Neki od primjera direktnog bullyinga su:

- Udaranje, trzanje, šamaranje,
- Verbalne prijetnje, nazivanje uvrjedljivim imenima, uvrede na rasnoj ili nacionalnoj osnovi, ostale uvrede,
- Oduzimanje novca ili nekih drugih privatnih stvari, zahtjevanje da osoba uradi nešto umjesto zlostavljača (uradi mi zadaću, donesi vodu i sl.) i
- Ubodi, bockanje predmetima, spaljivanje stvari i/ili upotreba oružja.

Neki od primjera indirektnog bullying:

- Odbacivanje, isključivanje, izolacija iz ličnog društva ili grupe,

- Ponižavanje, kontinuirana procjena da neko nešto loše obavlja,
- Manipulacija prijateljima ili prijateljstvima u cilju povrjeđivanja druge osobe,
- Postavljanje postova negativnog sadržaja po osobu koja je žrtva bullyinga na blogove,
- Ucjene, teroriziranje i sl.

Primjeri indirektnog bullying-a primjenom elektronskih sredstava komunikacije:

- SMS sa negativnom porukom proslijeđenom putem elektronskih medija se zove cyber-bullying, a podrazumjeva da mlada osoba zlostavlja drugu mladu osobu putem poruka sa lošim sadržajem, slanjem e-maila ili putem instant komunikatora (MSN),
- Objavljivanje uvrjedljivih slika na blogovima, web site-ovima,
- Korištenjem „tajnog" user name-a i predstavljanjem neke druge osobe lošom osobom.

Jednom postavljena uvrijedljiva objava ili slika o učeniku uzrokuje nasilje nad tim učenikom svaki put kada druge osobe negativno komentarišu navedenu sliku ili objavu.

Bylling u nastavi TZO

Škola je najpoznatija, najvažnija, najstarija, najmasovnija i najrazvijenija odgojna ustanova. Danas je odgojno-obrazovni rad u školama organiziran, planski i metodičan. Vode ga stručno osposobljen kadar. Odgojni rad se svodi na informisanje i govornu komunikaciju. Stoga smisao odgojne preobrazbe i jeste u tome da se poboljšaju uvjeti i revitalizira odgojna funkcija škole kako bi ona mogla postati istinski djelotvoran odgojni čimbenik. Škola, kao mjesto gdje djeca organizovano zajedno provode najviše vremena u toku dana, treba da preuzme primarnu ulogu u prevenciji i zaštiti djece od nasilja. Najbolji rezultatati se mogu postići ako se u školi njeguje atmosfera uvažavanja, razumjevanja i tolerancije. Samo se u školi u kojoj vlada prijatna atmosfera, u kojoj su svi akteri zaštićeni uvažavani, u kojoj se problemi rješavaju nenasilnim metodama, može učiti nenasilništvo (Botonjić: 2018). Škole treba da kreiraju klimu u kojoj se: uči, razvija i njeguje kultura ponašanja i uvažavanja ličnosti; ne toleriše nasilje; ne šuti u vezi sa nasiljem; razvija odgovornost svih; svi koji imaju saznanje o nasilju obavezuju se na postupanje. Školsko okruženje je jako važno za pojavu nasilnog ponašanja kao i međusobno poštovanje između učenika i nastavnika i obrnuto. Svako nasilje treba da bude prijavljeno pravovremeno kako bi se adekvatno reagovalo i spriječilo dalje nasilno ponašanje. Škola je dužna da spriječi nasilje koje se dešava u školi i u njenoj blizini ali i da reaguje u slučaju sumnje da se nasilje

dešava među djecom ili da se dešava u okviru porodice i da poduzme sve adekvatne mjere.(http://www.spolnozdravlje.ba/vrsnjacko-nasilje). Ono što je najbitnije osigurati podršku djetetu koje je doživjelo nasilje ali i njegovim roditeljima (Botonjić, 2018). Kako je poznato, u nastavi sporta i tjelesnog odgoja za razliku od bilo koje druge školske nastave odnosno časa, djeca imaju direktan konstantni fizički kontakt kako jedni sa drugim tako i sa različitim predmetima koji se tokom časa odnosno nastavnog procesa (Rašidagić i sur: 2016). Također, pored ovoga, u toku nastavnog procesa učenici uče, vježbaju i izvode različite motoričke kretnje te toko tih faza svi imaju uvid u njegov rad i napredak odnosno njegove/njihove sposobnosti. Kada je riječ o nasilju ono se javlja na različite načine tokom nastave sporta i tjelesnog odgoja, gdje pored samog fizičkog nasilja postoji i psihičko koje nije ništa blažeg oblika. Jedan oblik odnosno uzrok nasilja među učenicima jesu upravo različiti nivoi motoričkih sposobnosti i znanja. Obično učenici koji su napredniji, odnosno motorički sposobniji i jači vrše nasilje nad onima koji su manje sposobniji, bilo to u sali ili tokom nastave odnosno časa. To nasilje može da bude izraženo putem direktnog fizičkog kontakta, tipa udarca, šamara, zadirkivanja i slično ali također može biti izraženo indirektno kada učenici u toku određene igre ili neke druge situacije, gdje sa namjerom određenim predmetima gađaju i povređuju druge učenike. Naravno pored ovog fizičkog nasilja, postoji i psihičko koje se povezuje sa tim da određeni učenici "tjeraju" druge učenike da za njih obavljaju određene zadatke u toku nastave a koji se odnose na njihove lične interese, zatim da tokom realizacije neke igre jedni učenici isključuju druge učenike iz istih (ne dodaju im loptu, ne obraćaju pažnju na njih i sl.) odnosno ne žele sa njima da realizuju određene zadatke. U toku svega ovoga dolazi također i do omalovažavanja od strane drugih učenika zbog toga što određeni učenik ne može ili ne zna da izvede određeni zadatak koji imaju u toku nastave. Na taj način dolazi do pojave isključenosti, stigmatizacije i inkluzije u nastavi, te djeca koja "trpe" nasilje postaju depresivna, povučena, anksiozna, gube samopouzdanje i sl. Nastavnik kao glavni faktor, voditelj, uzor, primjer, onaj koji usmjerava i kontroliše treba da u toku nastave prepozna ove slučajeve i radi na tome da ih što prije otkloni, i pronađe određene načine kako na najbolji način spriječiti nasilje, podučiti učenike šta znači nasilje i kako se boriti protiv njega, odnosno kako oni mogu uticati i koja je njihova uloga u sprečavanju nasilja.

Učestali načini latentnog nasilničkog ponašanja u nastavi TZO

„Vidi me"

Impulzivnost i nasilje prema drugima, ponekad se javlja iz potrebe da dijete bude viđeno i da se osjeća moćno, važno te zadobije priznanje, pa i divljenje vršnjaka. Unatoč disciplinskim mjerama koje nastavni kadar

poduzima zbog ovakvog ponašanja, izbjegavanju od strane druge djece, pa čak i otvorenom izražavanju nesviđanja od strane samopouzdanije djece, u očima djece nasilnika i negativna pažnja bolja je od nikakve. Budući da se uglavnom osjećaju kao da nisu viđeni, čak i kad ih se naziva pogrdnim imenima to im je prihvatljivije od osjećaja „kao da ne postoje". Kod ovakve djece problem je u pažnji koju im uskraćuju roditelji, a ako svoje nezadovoljstvo ne mogu izraziti roditeljima, djeca to u vidu agresije iskažu prema drugoj djeci.

„Bolji sam od tebe"

Kako su nasilna djeca često i sama zanemarena, njihova potreba za pažnjom, zbog niskog nivoa samopoštovanja, često prerasta u potrebu da se osjećaju ne samo vrijednim već i superiornim u odnosu na druge. To u pravilu postižu tek kad uspiju podcijeniti drugo dijete.

„Užasno me ljutiš"

Ljutnja je jedna od djeci često zabranjivanih emocija što dovodi do toga da taj osjećaj koji se nije mogao izraziti i konstruktivno usvojiti povremeno izmakne kontroli i „eksplodira" u vidu agresivnog ponašanja. Ljutnja može biti uzrokovana određenim obrascima kućne dinamike (npr. ljutnja na roditelje zbog većeg posvećivanja pažnje mlađem djetetu ili djetetu sa zdravstvenim problemima) ili zbog nemoći da utiču na odnose u porodici. Tada djeca mogu preusmjeriti ljutnju na nekog slabijeg vršnjaka. Ljutnju može uzrokovati i zadirkivanje od strane vršnjaka, a zbog nemogućnosti da se ono prekine. Dijete tada može pribjeći agresiji i osveti koju smatra opravdanom jer smatra da sukob nije prvo započelo.

Prepoznavanje djece izložene byllingu

Na osnovu ponašanja djece u školi nastavnik može posumnjati da se nad tim djetetom primjenjuje neki od vidova bylling-a i da se nešto promijenilo - nešto nije u redu. (https://www. jabuka. tv/ vrsnjacko -nasilje- u-skolama - sto-uciniti- ako -je- vase- dijete- zrtva- ili- zlostavljac/). Određenim ponašanjem učenik nam može poslati poruku da mu je potrebna pomoć, čak i kada to riječima nije spreman učiniti. Neka od ovih ponašanja su jasnija i uočljivija, dok je za uočavanje drugih potrebno više pažnje za prepoznavanje toga šta ona mogu značiti. Obzirom da za djecu koja su žrtve nasilja škola postaje nesigurno mjesto, često se boje se dolaska u školu, odbijaju ići u školu, te se žale se da su „bolesni" kako

bi mogli ostati kod kuće. Nekada da bi izbjegli nasilnike moraju promijeniti uobičajeni put prema školi pa se tako mogu iznenada pojaviti zahtjevi prema roditeljima u smislu da ih odvezu u školu. U školi se ponekad može primijetiti da sami provode odmor, a da to prijateljima iz razreda nije neobično i nisu zabrinuti zbog toga. Vršnjaci iz razreda ih ne biraju u grupnim sportovima. Nastavnici mogu primijetiti da dijete češće traži njihovu blizinu, ili da je učenik nesiguran i uznemiren ako treba izaći pred razred. Djeca koja su žrtve nasilja povučenija su nego druga djeca, nesigurni su u sebe, anksiozni su, napeti, depresivni ili čak agresivni prema drugima (cilj je da zastraše drugu djecu i odbiju bilo kakav kontakt). Često odbijaju govoriti o nasilju, a ovakve promjene ponašanja nastavni kadar bi trebao uočavati i po istom reagovati. Vršnjačko nasilje, priručnik za odrasle: (https:// www. sos - ds. ba / wp-content / uploads/ 2018/10/ Vrsnjacko-nasilje-brosura-za-odrasle.pdf)

ZAKLJUČAK

Nasilje je jedan od oblika neprihvatljivog ponašanja koji je prisutan u svim sferama društva. Pojavljuje se u raznim oblicima: od otvorenog i izravnog kao što je tjelesni oblik, preko verbalnog, ekonomskog i seksualnog pa sve do teže identificirajućih, prikrivenih oblika kao što je emocionalni. Navedeni oblici nerijetko se međusobno isprepliću, preklapaju i nadopunjuju. Nasilno ponašanje, izravno i neizravno negativno utječe na cjelokupno psihosocijalno stanje svih sudionika: nasilnika, žrtvu, ali i promatrača uzrokujući istovremeno ozbiljne kratkoročne i dugoročne posljedice. Cilj odraslih koji se svakodnevno bave djecom mora biti što ranije prepoznavanje problema, pravodobna i pravovremena reakcija, ako situacija i okolnosti to dopuštaju, sprječavanje i zaustavljanje problem u samom korijenu pri čemu bi se maksimalno ublažile njegove posljedice. Osjetljivošću, osviještenošću i reagiranjem na problem djeci se izravno šalje jasna poruka o netoleranciji na nasilje ni na kojem mjestu, ni u kojem obliku. Primarna prevencija leži u jačanju roditeljstva. Roditelji svojim ponašanjem i reakcijama utječu na djecu oblikujući uzroke njihova ponašanja. Djeca su ogledalo cjelokupne zajednice, odraz naših uspjeha i neuspjeha kao društva. Jedna od bitnih zadaća porodica, savremene škole i društva u cjelini jest pomoći djetetu da sazrije u zdravu i sretnu odraslu osobu. Mijenjajući djecu, mijenjamo svijet.

LITERATURA

1. Bilić, V., Buljan Flander, G. i Hrpka, H. (2012). Nasilje nad djecom i među djecom. Zagreb: Naklada Slap.
2. Bilić, V. i Zloković, J. (2004). Fenomen maltretiranja djece: prepoznavanjei i oblici pomoći obitelji i školi. Zagreb: Naknada Ljevak.
3. Buljan Flander, G. (2007). Nasilje među djecom. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, Grad Zagreb.
4. Botonjić, A. (2018). Vrste nasilja u osnovnoj školi. Završni rad. Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo.
5. Coloroso, B. (2004). Nasilnik, žrtva i promatrač; od vrtića do srednje škole; kako roditelji i učitelji mogu pomoći u prekidanju kruga nasilja. Zagreb: Tiskara Millennium.
6. Jelić, I. (2017). Vršnjačko nasilje učenika, Sveučilište u Zagrebu.
7. Olweus, D. (1996). Nasilništvo u školi. Zagreb: Educa.
8. Rašidagić, F. Manić, G. i Mahmutović, I. (2016). Metodika nastave tjelesnog odgoja i sporta, Univerzitet u Sarajevu.
9. Uzelac, M. (2000). Za Svemire: Priručnik miroljubivog rješavanja sukoba u osnovnoj i srednjoj školi. Zagreb: „Mali korak" - Centar za kulturu mira i nenasilja.
10. https://odrasli.hrabritelefon.hr/clanci/bullying-nasilje-medu-vrsnjacima/, pristup: 20.04.2020., 15:30 h.
11. http://www.asocijacijaxy.org/bullying-sta-je-to pristup: 02.05.2020, 19:00h
12. http://www.spolnozdravlje.ba/vrsnjacko-nasilje pristup: 01.05.2020, 17:45h
13. https://www. jabuka. tv/ vrsnjacko -nasilje- u-skolama - sto-uciniti- ako -je- vase- dijete- zrtva- ili- zlostavljac/ pristup: 01.05.2020., 17:00h
14. Vršnjačko nasilje, priručnik za odrasle: https:// www. sos - ds. ba / wp-content / uploads/ 2018/10/ Vrsnjacko-nasilje-brosura-za-odrasle.pdf, pristup: 20.04.2020., 16:30 h.

OSVRTI I PRIKAZI

Irena Bezjak

KAKO POMOĆI DJETETU SA SPECIFIČNIM TEŠKOĆAMA U UČENJU

Djeca s posebnim potrebama su posebno ranjiva skupina. Kod poučavanja kod kuće ovu djecu nikako ne smijemo zanemariti. Mnogi trebaju dodatna prilagođavanja koja se ne smiju zanemariti u ova kritična vremena. Kada šaljem nastavni materijal učenicima, uvijek pošaljem dodatna prilagođavanja učeniku s posebnim potrebama kojeg ću nazvati Luka. Dodatno mu objašnjavam gradivo, šaljem mu manje opsežne zadatke te i dalje stavljam veliki naglasak na emocije.

Luka je učenik koji je definiran kao dugotrajno bolesno dijete s blagim poremećajem govora. Kad sam preuzela ovaj razred, prvo sam se suočila sa situacijom da ga, unatoč činjenici da je Luka „drugačiji" od njih, dobro prihvaćaju. Već su se navikli na njega jer su zajedno hodali u vrtić, a moglo je doći do njegovog isključivanja. Luka zna dolaziti u sukobe, pa ga pokušavam držati uključenim u razred s različitim igrama i prije svega, trenutnim rješavanjem sukoba. Ipak, najbolje je ako se takve situacije mogu izbjeći. Luka je na nastavi dosta motiviran, prihvaća sve zadatke i ne izbjegava ih. Na nastavi se može kratko koncentrirati te više se želi razgovarati. Ima bogat vokabular. Da bi bio uspješan u razredu, potrebne su mu konkretne, jednostavne upute. Ima problema s grubom i finom motorikom, a posljedično i s grafomotorikom. Također ima poteškoća u artikulaciji govora te zbog toga hoda na terapije kod logopeda. Nastojim slijediti načela inkluzije, a ne integracije, gdje bi se samo dječak trebao prilagoditi. Kako bih mu olakšala posao, uvela sam mnoga prilagođavanja. Luka uvijek sjedi u blizini učiteljskog stola, kad sjedimo u jutarnjom krugu ili u skupinama uvijek je negdje blizu mene. Obično sjedi na istom mjestu, pomažem mu kod organizacije stola i rada. Učenik dobro funkcionira kad mu dajem kratka, jedinstvena i razumljiva uputstva za rad. Povremeno mu je potreban individualni pristup, kao i rad s dodatnim učiteljem izvan razreda. U procjeni i provjeri prikladno produžujem vrijeme dok on ne dovrši do kraja ili barem pola (50%). Ocjenjivanje provodim u prvim

satima nastave, učenik dobiva kratke i jasne upute, u pisanju zadataka uvijek dajem mu primjer, pomažem mu i u organiziranju bilješki. Naravno, uvijek isključujem pogreške koje proizlaze iz grešaka u govoru i jeziku. Prilagodim mu i opseg zadataka. Luka je navikao dosljedno slijediti upute za rad, kao i razvijati svoju upornost u radu (s različitim oblicima motivacije i odgovarajućim nagradama). Sa svim tim elementima želim povećati učinkovitost učenja.

Luka je promjenjivog raspoloženja. Povremeno je euforičan, ali obično je prilično melankoličan u grupi. Povremeno dolazi u sukob s drugima, vrlo teško prepoznaje kad pogriješi. Da bi i u grupi i u razredu bio uspješan, sastavili smo pravila koja su jednostavna i uvijek ista. Uvijek moram biti vrlo dosljedna kod tih pravila, granice moram postaviti vrlo jasno. Kad razgovaram s njim uvijek održavam kontakt očima, izlažem pozitivno ponašanje, potičem ga s pohvalom.

Za rad s djecom s posebnim potrebama, uvijek pripremamo individualni plan koji je prilagođen djetetu. U njemu smo, kroz savjetodavnu službu, postavili ciljeve koje želimo postići, strategije kroz koje želimo postići ciljeve i rezultate.

Da bismo poboljšali grube motoričke sposobnosti, želimo poboljšati kvalitetu pokreta, da bi mogao nositi predmete bez spuštanja na pod i postati pouzdaniji kada hoda po stepenicama te poboljšati ravnotežu i koordinaciju. Za postizanje ovih ciljeva slijedimo sljedeće strategije. Radimo mnogo različitih vježbi kod kojih ga potičem da ih radi što lakše. Tijekom lekcije često radimo kratke pauze za kretanje. Odmor koristi svim učenicima, a ponajviše Luki. Luka uvijek bolje hoda stubama. Prije toga, uvijek je tražio ogradu i bio je vrlo oprezan, a time i spor. Ostala djeca su ga pretekla prva, sad ga ohrabruju i pomažu mu kad je potrebno. Postao je brži i samouvjereniji zbog svih vježbi pokreta.

Na tjelesnom radimo mnoge vježbe u kojima vježbamo motoriku (hodanje po linijama, razni skokovi, brojalice u kojima moraju podići ruku ili nogu i držati je u zraku nekoliko sekundi). Ipak, problemi su još uvijek prisutni kod Luke. Polako ih eliminira, a i dalje nezgodno hoda, oprezan je i prema tome spor. Sastavljena tjelesna aktivnost čini ga mentalno vrlo zauzetim, pa provodi puno vremena planirajući kako će izvesti vježbu te ih nezgodno obavlja.

Kod fine motorike želimo poboljšati motoriku ruku i prstiju kako bi škarama mogao rezati ravnu i zakrivljenu liniju te vezati vezice. Da bismo napredovali, izvodimo brojne sitne motoričke aktivnosti (rezanje, lijepljenje, igranje s kockicama, umetaljke, razvrstavanje i nizanje sitnih perlica, igre s lopticama, štipaljkama, pincetama, vježbe za fitness prstiju ...). Učenik je već naučio rezati škarama duž ravne linije, ponekad uspije izrezati čak i zakrivljenu liniju. Čak mu i vezice više ne stvaraju velike probleme. Jako voli raditi fine motoričke vježbe, što se odražava kod pisanja. Mnogo se puta koristi tim vježbama prije pisanja.

Kod grafomotorike važan nam je položaj olovke koji mora biti uvijek ispravan i da je pritisak na podlogu prikladan. Dlan klizi kako bi uzeo u obzir ograničenja crta (kod bojanja i kod pisanja). Da bismo postigli ove ciljeve, redovito izvodimo grafomotoričke vježbe. Prije pisanja pisao je i crtao u pijesak. Kad piše koristi nastavke koji mu omogućavaju pravilno držanje olovke. Kada učimo novo slovo ili broj uključujem što više kretanja i različitih oblika stjecanja ovog znanja. Sa svim tim vježbama grafomotorika mu dobro napreduje, što se posebno očitava kod pisanja slova i brojeva. Unatoč svim vježbama, ponekad mu je potrebna dodatna pomoć oko samog pisanja uz pomoć točkica ili kada piše bez ograničenih crta. Da bi naučio novo slovo ili broj potrebno mu je dodatno ponavljanje, ali to mu nije teško jer stvarno voli učiti slova po pjesmi, s dodatnim kretanjem po razredu ...

Također postoje problemi s orijentacijom u prostoru i na papiru. Da bismo ublažili ove probleme, provodimo razne vježbe koje uključuju odvajanje lijevih i desnih smjerova. Dok se kreće po učioni, koristi slikovne simbole (na zidovima i na klupi) ili s narukvicom na lijevoj ruci. Te mu aktivnosti pomažu u rješavanju problema, a simboli na stolu pokazali su se vrlo učinkovitim alatom za rješavanje problema. Također ima problema s orijentacijom u vremenu.

Na području matematike postavili smo si sljedeće ciljeve: naučiti simbole brojeva do 10, zbrajanje i oduzimanje do 10 te nizanje od tri ili više elementa. Učenje brojeva potkrijepljeno je konkretnim materijalom. Luka nema problema s brojevima do 10. Koristeći konkretan materijal bez poteškoća zbraja i oduzima do 10. Sposoban je nastaviti niz od tri elementa.

Na području pismenosti želimo da nauči povezivati slova u slogove i riječi kako bi mogao čitati kraće rečenice i zapisati ih. U pismenosti pratim njegov ritam, radim i mnoge vježbe s glasovima, slovima (slovarica), glas, sličica-riječ ... Luka je vrlo napredovao na području fonologije. Savladao je slova i već dobro čita riječi i kratke rečenice.

Važno mi je da se informacije o napretku dobije i učenik, tako da prilagodbe, ciljeve i strategije također razumije. Ako učenik razumije zašto pojedinu aktivnost izvodi, izvršavat će je bolje i sretnije, znajući da mu želimo pomoći u dodatnim aktivnostima i zadacima. Pohvale, pozitivne povratne informacije i ohrabrenje za daljnji rad igraju veliku ulogu. Tijekom ovog razgovora, data mu je prilika da sugerira bilo koju aktivnost koja mu se sviđa ili za koju misli da će mu pomoći. Učeniku pristupam tako da mu sve ciljeve i metode rada objasnim na njemu poznatom jeziku. Primjer: „Luka, u razredu si govorljiv, voliš raditi tijekom nastave. Kad govoriš, upotrebljavaš prikladne lijepe riječi, vrlo dobro znaš pripovijedati. Uživaš i u razgovoru s drugima.“ „Još uvijek imaš nekih problema. Mi ćemo pokušati eliminirati tvoje poteškoće dodatnim zadacima. Imaš problema s nošenjem stvari, kada nešto uzmeš u ruke više puta ti padne na pod. U učionici ćemo se svi nekoliko puta igrati raznim igrama nošenja stvari.

Tako ćeš postati vještiji. Imaš poteškoće s hodanjem, posebno hodanjem po stepenicama, pa ćemo se nekoliko puta spustiti niz stepenice i izvoditi druge igre za razvoj spretnosti. Sa škarama možeš već dobro rezati ravne linije. Izrezati zakrivljenu liniju ne uspijeva ti najbolje, pa ćemo više puta nešto izrađivati i rezati zakrivljene linije. Također, imaš problem s vezanjem vezica i to ćemo vježbati (u razredu vezat ćemo različita užeta). Pisanje slova i brojeva i dalje ti stvara probleme tako da ćemo raditi dodatne vježbe na tom području. Tijekom lekcija si premalo sabran i ne čuješ upute učitelja pa ćemo izvoditi vježbe koje će ti pomoći da ćeš lakše pratiš nastavu. Trebaš precizne i jasne upute od učitelja. Stvarno uživaš raditi u razredu sa svojim prijateljima, ali ponekad ćeš izaći iz razreda s učiteljem kako bi obavio zadatke u kojima moraš biti više sabran. Imat ćeš dovoljno vremena da dovršiš postupak provjere i ocjenjivanja."

Luka je bio zadovoljan s razgovorom. Drago mu je kad mu objasnim ciljeve i metode, rado predlaže aktivnosti koje uključujemo u program.

Od početka školske godine Luka dobro napreduje. Uspješan je u procesu opismenjavanja i u radu s brojevima u poznatim nizovima brojeva. Njegova snažna područja ostaju govor i vokabular. Još uvijek dolazi u sukob s ostalim učenicima. Stoga je još uvijek potrebno provoditi vježbe za održavanje dobrih odnosa u razredu. Prvenstveno si pomažem s društvenim (socijalnim) igrama. Svi u razredu vrlo vole ove igre. Najčešće žele igrati sljedeće igre:

- Stolica s moje desne strane je prazna: učenici sjede u krugu, jedna je stolica suvišna. Kad je stolica prazna, učenik govori: „Stolica s moje desne strane je slobodna, neka je zauzme..." (nazove jednog učenika). Tako ostaje prazna nova stolica i igra se nastavlja.

- Hvala, hvala i pohvala: učenici prave unutarnji i vanjski krug, okrenuti su jedan prema drugom. Učenici koji stoje jedan nasuprot drugome hvale se. Npr. Luka volim kad se smiješ ili Tina dobro čitaš. Tada učenici u unutarnjem krugu kreću korak udesno, ponovo vježbaju s drugim parom.

- Osoba ispod plahte: učenici zatvaraju oči i kreću se, a jedan se učenik pokrije plahtom. Učenici otvaraju oči i otkrivaju tko je pokriven. Kad saznaju tko nedostaje, svi hvale ovog učenika, svi učenici sudjeluju. Svi jako vole ovu igru, posebno Luka, koji voli čuti pohvale, ali isto vrlo rado hvali i druge.

Kad su učenici vrlo nemirni, nekoliko minuta prekidam lekcije i s učenicima radim kratku meditaciju s bajkama i glazbom (knjige: Sedeti pri miru kot žaba, Čarobna skrinjica) ili se opustimo uz glazbu (radionice metode Wiliams).

Mnogo puta razgovaramo i o emocijama. Stvorili smo kuću blagostanja u koju svaki dan, nakon ručka, stavljaju svoj lik u ladicu u kojoj izražavaju svoje blagostanje. Istovremeno, želim im objasniti zašto se osjećaju tužno ili ljuto podsjećam ih da je vrlo važno kako reagiramo,

posebno u ljutnji (zašto se osjećate tako te kako biste mogli drugačije reagirati ...).

Luka i dalje ima puno problema s emocijama. Mnogo puta ne reagira pravilno. Ako je ljut, prijeti svojim prijateljima da će ih prebiti, iako tada to ne misli stvarno. Upravo iz tog razloga dosta obrađujemo bajke na temu nasilja, bijesa, emocija ... U prilogu sam pripremila primjer društvene bajke i radne kartice za opuštanje, preusmjeravanje ljutnje ...

Za poboljšanje klime u učionici svaki dan koristim barem jednu od sljedećih metoda. Ovo je već rutina u našem razredu. S učenicima smo napravili raspored, tako da oni već točno znaju što ćemo raditi bilo kojeg dana. Ponedjeljkom je to obično društvena igra, u utorak meditacija uz glazbu i bajku, srijedom je opet društvena igra, u četvrtak opuštanje uz glazbu i u petak razgovor i bajke o emocijama. Raspored aktivnosti odabrala sam uglavnom zbog Luke jer on voli rutinu, voli znati što će se dogoditi, pa se osjeća sigurnijim i spremnijim za rad.

Sve ove prilagodbe i strategije donosim uglavnom zato da Luka bude uspješan, motiviran za rad, prihvaćen u grupi i tako stekne pozitivnu sliku o sebi.

Trenutno mu šaljem domaće zadatke koje možete vidjeti u dodatku. Šaljem mu i bajke o ponašanju, emocijama .. (Loša volja, bajka za razgibavanje govora) https://www.youtube.com/watch?t=2s&v=Uo12cWNlLhk&d=n&app=desktop , aktualno bajka o virusu https://www.sfogliami.it/fl/195280/8physcvyykrye9cb139gy4m5y1n2e31#.XoRFzxlFgiE.facebook …)

S roditeljima vrlo dobro surađujem, mnogo puta mi šalju snimak kao povratne informacije s posla kod kuće. Luka pritom jako voli biti uključen.

PRILOG 1

POZDRAVLJEN LUKA

PRIPREMILA SAM TI SOCIJALNU PRIČU. PROČITAJ SVE KARTICE I ISPRIČAJ SVOJIM RODITELJIMA ILI SESTRI PRIČU. ŠTO TI SE DOGAĐA KADA SI LJUT I KAKO MOŽEŠ TO BOLJE NAPRAVITI.

KAD ĆEŠ TO RADITI, MOŽEŠ SE SNIMITI I POSLATI MI SNIMKU, BIT ĆU VESELA. MOŽEŠ MI TAKOĐER I NEŠTO NAPISATI I POSLATI ŠTO SI ZAPISAO.

TVOJA UČITELJICA

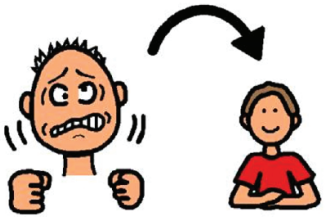

ONI MOGU BITI TUŽNI. NE OSJEĆAJU SE DOBRO.

UMJESTO UDARANJA, VIŠE VOLIM DRUGU OPCIJU - DA SE SMIRIM.

MOGU TIHO BROJATI DO 10.

UDAHNEM 5 PUTA DUBOKO.

TRAŽIM POMOĆ UČITELJICE.

PITAM UČITELJICU MOGU LI NAPUSTITI RAZRED.

KAD SE SMIRIM, VRIJEME JE ZA RAZGOVOR. KAŽEM ZAŠTO SAM LJUT. KORISTIM LIJEPE RIJEČI.

PRILOG 2:

KAKO SI/KAKO SE OSJEĆAŠ?

JOŠ MALO I ZAVRŠAVAMO JOŠ JEDAN TJEDAN UČENJA NA DALJINU. JESU LI TI BRZO PROŠLI OVI DANI / TJEDNI? SVI TI DANI, KOJI SU PRED NAMA, PREDSTAVLJAJU NAM NEIZVJESNOST I BRIGU. ZA TEBE SAM PRIPREMILA POSEBNE KARTICE KAKO TVOJE BRIGE NE BI PRETJERANO UZBUDILE I IZAZVALE NEGATIVNE OSJEĆAJE. SVAKI OD NJIH SADRŽI RAZLIČITE AKTIVNOSTI. KORISTI IH ONAKO KAKO SE OSJEĆAŠ I KAD GOD ŽELIŠ. MOŽDA TI SE KOJA NE SVIĐA, ALI MOŽEŠ POKUŠATI S DRUGOM. MOŽEŠ ZATVORITI OČI I NAĆI MIRNO MJESTO ZA FOKUSIRANJE I OBAVLJANJE ODREĐENIH AKTIVNOSTI. PREDAJ SE SVOJIM OSJEĆAJIMA.

TVOJA UČITELJICA

ODVOJI SI NEKOLIKO MINUTA SAMO ZA SLUŠANJE ZVUKOVA OKO TEBE. KOJE ZVUKOVE ČUJEŠ? JESU LI GLASNI ILI TIHI? SLUŠAJ IH PAŽLJIVO I POKUŠAJ IH PREPOZNATI I OTKRITI ODAKLE SU DOŠLI.

POLAKO UDIŠI ZRAK KROZ NOS, ZADRŽI GA U PLUĆIMA. KAD SI SPREMAN IZDAHNUTI GA, TO NAPRAVI TAKO KAO DA ŽELIŠ KROZ SLAMČICU PUHUTI. TO PONAVI DVADESET PUTA.

NACRTAJ CRTEŽ KOJI PREDSTAVLJA TVOJU BRIGU. OLAKŠAJ SI POMOĆU NEKIH IDEJA.

- RAZMISLI O TOME KAKO IZGLEDAŠ KADA SI ZABRINUTI I KAD NISI.
- KAKO SI MOŽEŠ POMOĆI DA

RAZMISLI O MJESTU NA KOJEM SE OSJEĆAŠ MIRNO, UGODNO I SRETNO. MOŽDA JE TO PLAŽA, ŠUMA, TVOJA SOBA ILI NEŠTO SLIČNO. ZAMISLI KAKO IZGLEDA TO MJESTO, KOJE ZVUKOVE ČUJEŠ I KAKO SE OSJEĆAŠ KAD SI TAMO.

ZAPIŠI ILI NACRTAJ SVOJU BRIGU, POMOGNI SI SA SLJEDEĆIM PITANJIMA:

- ZAŠTO SI ZABRINUT?
- ŠTO RADIŠ KAD SI ZABRINUT?
- ŠTO SI NAPRAVIO PROŠLI PUT KAD SI BIO ZABRINUT?

ČESTO, KADA SMO ZABRINUTI, PADAJU NAM NA PAMET SAMO NAJGORI MOGUĆI ISHODI. MEĐUTIM, OVAJ PUT POKUŠAJ UČINITI SUPROTNO, MISLI POZITIVNO. RECI RODITELJIMA NA KOJE BI NAČINE MOGLI PREVLADATI ILI BAREM UBLAŽITI BRIGE DA BI SE OSJEĆAO BOLJE.

IZ NASTAVNE PRAKSE

Šefket Arslanagić, Daniela Zubović

NEŠTO VIŠE O NEKIM ZNAČAJNIM NEJEDNAKOSTIMA ZA TROUGAO

Dokazivanje raznih nejednakosti, a pogotovo geometrijskih nejednakosti za trougao predstavlja u nastavi matematike izuzetno važan i zanimljiv posao. U to su se uvjerili autori ovog članka u svojoj dugogodišnjoj praksi.

U poznatom američkom časopisu **Educational Times** u broju 3(2) (1903) izvjesni **A.M. Nesbitt** ([7]) postavo je sljedeći problem:

Dokazati nejednakost

$$\frac{a}{b+c}+\frac{b}{c+a}+\frac{c}{a+b}\geq\frac{3}{2}, \quad (1)$$

gdje su a,b,c pozitivni realni brojevi.

Nejednakost (1) se u matematičkoj literaturi o nejedankostima i danas naziva **Nesbitova nejednakost**. Pomoću različitih metoda, kao što su nejednakosti između (brojevnih) sredina, nejedankost Koši-Bunjakovski-Švarca, nejednakosti Jensena, Heldera, Čebiševa i Mjurheda, korišenje pomoćnih nejednakosti, teorema o preuređenju, diferencijalni račun i druge, nađeni su brojni dokazi ove nejednakosti. Recimo da je u knjizi [1] predstavljeno deset različitih dokaza, a u knjizi [2] još jedanaest dokaza nejednakosti (1), dok su još tri dokaza nejednakosti (1) objavljena u [4].

Nejednakost (1) važi za pozitivne brojeve a, b i c. Kako se dužine stranica a, b i c trougla ΔABC izražavaju pozitivnim brojevima (pri tome važi $a+b>c, b+c>a$ i $c+a>b$), to nejednakost (1) važi i za dužine stranica a, b i c trougla ΔABC.

Sada ćemo dokazati jednu novu nejednakost koja važi za dužine stranica a, b i c trougla ΔABC, a koja glasi:

$$\frac{a}{b+c}+\frac{b}{c+a}+\frac{c}{a+b}\leq\frac{3R}{4r}, \quad (2)$$

gdje su R i r radijusi opisane i upisane kružnice trougla ΔABC.

Dokazaćemo sada nejednakost (2).

Dokaz: Koristićemo ovdje tri poznate nejedankosti:

1^0 Koši-Bunjakovski-Švarcovu koja glasi:

$$\left(a_1b_1+a_2b_2+a_3b_2\right)^2\leq\left(a_1^2+a_2^2+a_3^2\right)\left(b_1^2+b_2^2+b_3^2\right), \quad (3)$$

gdje su $a_1,a_2,a_3,b_1,b_2,b_3\in$ ¡ .

2^0 Nejednakost između aritmetičke i geometrijske sredine za dva pozitivna broja:

$$\frac{x+y}{2}\geq\sqrt{xy};\ (x,y>0)$$

$$\Leftrightarrow\frac{1}{(x+y)^2}\leq\frac{1}{4xy}. \quad (4)$$

3^0 Nejednakost:

$$a^2+b^2+c^2\leq 9R^2. \quad (5)$$

Napomena 1. Više raznih dokaza nejednakosti (5) se može naći u [3], s. 149-156.

4^0 Ojlerovu nejednakost:

$$R\geq 2r. \quad (6)$$

Koristićemo također i dvije poznate formule za površinu trougla:

$$P=\frac{abc}{4R} \quad (7)$$

i

$$P=rs, \quad (8)$$

gdje je s poluobim trougla, tj. $s=\frac{a+b+c}{2}$.

Imamo sada na osnovu (3), (4), (5), (6), (7) i (8):

$$\left(\frac{a}{b+c}+\frac{b}{c+a}+\frac{c}{a+b}\right)^2=\left(a\cdot\frac{1}{b+c}+b\cdot\frac{1}{c+a}+c\cdot\frac{1}{a+b}\right)\overset{(3)}{\leq}\left(a^2+b^2+c^2\right)\left[\frac{1}{(b+c)^2}+\frac{1}{(c+a)^2}+\frac{1}{(a+b)^2}\right]\overset{(4)\text{ i }(5)}{\leq}$$

$$\overset{(4)\text{ i }(5)}{\leq} 9R^2\left(\frac{1}{4bc}+\frac{1}{4ca}+\frac{1}{4ab}\right)=9R^2\cdot\frac{a+b+c}{4abc}=\frac{9R^2}{4}\cdot\frac{2s}{abc}\overset{(7)\text{ i }(8)}{=}\frac{9R^2}{4}\cdot\frac{2s}{4Rrs}=\frac{9R^2}{4}\cdot\frac{1}{2Rr}\overset{(6)}{\leq}$$

$$\overset{(6)}{\leq}\frac{9R^2}{4}\cdot\frac{1}{4r^2}=\frac{9}{16}\cdot\frac{R^2}{r^2}=\left(\frac{3}{4}\cdot\frac{R}{r}\right)^2,$$

a odavde nakon korjenovanja:

$$\frac{a}{b+c}+\frac{b}{c+a}+\frac{c}{a+b}\leq\frac{3R}{4r}\text{, q.e.d.}$$

Vrijedi jednakost u (1) i (2) ako i samo ako je $a=b=c$, tj. ako je u pitanju jednakostranični trougao.

Sada iz nejednakosti (1) i (2) imamo dvojnu nejednakost

$$\frac{3}{2}\leq\frac{a}{b+c}+\frac{b}{c+a}+\frac{c}{a+b}\leq\frac{3R}{4r}.$$

Daćemo sada još jedan dokaz nejednakosti (5), tj.

$$a^2+b^2+c^2\leq 9R^2$$

Dokaz: Koristeći sinusnu teoremu za trougao ΔABC, tj.:

$$a=2R\sin\alpha;\ b=2R\sin\beta;\ c=2R\sin\gamma,$$

kao i poznate formule:

$$\sin^2\alpha=\frac{1-\cos 2\alpha}{2};\ \sin^2\beta=\frac{1-\cos 2\beta}{2};\ \sin^2\gamma=\frac{1-\cos\gamma}{2},$$

imamo:

$$a^2+b^2+c^2\leq 9R^2$$

$$\Leftrightarrow 4R^2\left(\sin^2\alpha+\sin^2\beta+\sin^2\gamma\right)\le 9R^2$$

$$\Leftrightarrow 4\left(\sin^2\alpha+\sin^2\beta+\sin^2\gamma\right)\le 9$$

$$\Leftrightarrow 4\left(\frac{1-\cos 2\alpha}{2}+\frac{1-\cos 2\beta}{2}+\frac{1-\cos 2\gamma}{2}\right)\le 9$$

$$\Leftrightarrow 2\left(\cos 2\alpha+\cos 2\beta+\cos 2\gamma\right)+3\ge 0$$

$$\Leftrightarrow 2\left(\cos^2\alpha-\sin^2\alpha+\cos^2\beta-\sin^2\beta+\cos^2\gamma-\sin^2\gamma\right)+3\ge 0$$

$$\Leftrightarrow 2\left(2\cos^2\alpha-1+2\cos^2\beta-1+2\cos^2\gamma-1\right)+3\ge 0$$

$$\Leftrightarrow 4\cos^2\gamma+4\left(\cos^2\alpha+\cos^2\beta\right)-3\ge 0\,. \quad (9)$$

Imamo dalje:

$$4\left(\cos^2\alpha+\cos^2\beta\right)-3=2\left(2\cos^2\alpha+2\cos^2\beta-2\right)+1=$$

$$=2\left(2\cos^2\alpha-1+2\cos^2\beta-1\right)+1=2\left(\cos 2\alpha+\cos 2\beta\right)+1=$$

$$=2\cdot 2\cos(\alpha+\beta)\cos(\alpha-\beta)+1=4\cos(\alpha-\beta)\cos\left(180^0-\gamma\right)+1=$$

$$=-4\cos(\alpha-\beta)\cos\gamma+1.$$

Sada dobijamo iz (9):

$$4\cos^2\gamma-4\cos(\alpha-\beta)\cos\gamma+1\ge 0\,,$$

a odavde uz smjenu $\cos\gamma=t;\ |t|<1$:

$$4t^2-4t\cos(\alpha-\beta)+1\ge 0\,. \quad (10)$$

Diskriminanta odgovarajuće kvadratne jednačine glasi:

$$D=\left[-4\cos(\alpha-\beta)\right]^2-16 \ \text{, tj.}$$

$$D=16\left[\cos^2(\alpha-\beta)-1\right]$$

ili

$$D=-16\sin^2(\alpha-\beta)\le 0 \ .$$

Pošto je $D\le 0$, to je nejednaksot (10) tačna za sve $t\in(-1,1)$.

Jednakost vrijedi ako je $\sin(\alpha-\beta)=0$, tj. $\alpha=\beta$, a tada iz (10) dobijamo:

$$4t^2-4t+1=0, \text{ tj.}$$

$$(2t-1)^2=0,$$

a odavde:

$$t=\frac{1}{2}, \text{ tj. } \cos\gamma=\frac{1}{2}\Rightarrow\gamma=60^0 .$$

Dakle, jednakost vrijedi u datoj nejednakosti ako i samo ako je $\alpha=\beta=\gamma=60^0\Leftrightarrow a=b=c$, tj. ako je u pitanju jednakostranični trougao.

Dokazaćemo još nekoliko nejednakosti za trougao.

Nejednakost 1. Vrijedi nejednakost:

$$\frac{1}{a^2}+\frac{1}{b^2}+\frac{1}{c^2}\ge\frac{1}{2Rr} . \quad (11)$$

Dokaz: Koristeći formule (7) i (8) slijedi da je data nejednakost (11) ekvivalentna sa nejednakošću:

$$\frac{1}{a^2}+\frac{1}{b^2}+\frac{1}{c^2}\ge\frac{1}{2\cdot\frac{abc}{4sr}\cdot r}, \text{ tj.}$$

$$\frac{1}{a^2}+\frac{1}{b^2}+\frac{1}{c^2}\ge\frac{2s}{abc}$$

ili

$$\frac{b^2c^2+a^2c^2+a^2b^2}{a^2b^2c^2}\geq\frac{a+b+c}{abc}$$

$$\Leftrightarrow b^2c^2+a^2c^2+a^2b^2\geq abc\left(a+b+c\right)$$

$$\Leftrightarrow 2\left(b^2c^2+a^2c^2+a^2b^2\right)\geq 2abc\left(a+b+c\right)$$

$$\Leftrightarrow a^2\left(b-c\right)^2+b^2\left(c-a\right)^2+c^2\left(a-b\right)^2\geq 0,$$

a ova nejednakost je očigledno tačna, pa je tačna i data nejednakost.

Vrijedi jednakost u (11) ako i samo ako je $a=b=c$, tj. za jednakostranični trougao.

Nejednakost 2. Vrijedi nejednakost:

$$\frac{1}{a}+\frac{1}{b}+\frac{1}{c}\leq\frac{s}{3Rr}. \quad (12)$$

Dokaz: Iz poznate nejednakosti:

$$ab+bc+ca\leq\frac{1}{3}\left(a+b+c\right)^2 \quad (13)$$

$$\left(\Leftrightarrow\frac{1}{2}\left[\left(a-b\right)^2+\left(b-c\right)^2+\left(c-a\right)^2\right]\geq 0\right)$$

dobijamo nakon njenog dijeljenja sa $abc>0$:

$$\frac{1}{a}+\frac{1}{b}+\frac{1}{c}\leq\frac{\left(a+b+c\right)^2}{3abc},$$

a odavde zbog formula (7) i (8) slijedi:

$$\frac{1}{a}+\frac{1}{b}+\frac{1}{c}\leq\frac{4s^2}{12Rrs}, \text{ tj.}$$

$$\frac{1}{a}+\frac{1}{b}+\frac{1}{c}\leq\frac{s}{3Rr}, \text{ q.e.d.}$$

Vrijedi jednakost u (12) ako i samo ako je $a=b=c$, tj. za jednakostranični trougao.

Nejednakost 3. Vrijedi nejednakost:

$$\frac{9}{4s}\le\frac{1}{a+b}+\frac{1}{b+c}+\frac{1}{c+a}\le\frac{\sqrt{3}}{4r}. \quad (14)$$

Dokaz: Prvo ćemo dokazati lijevu stranu nejednakosti (14).

1^0 Imamo na osnovu nejednakosti između aritmetičke i harmonijske sredine za tri pozitivna broja:

$$\frac{\frac{1}{a+b}+\frac{1}{b+c}+\frac{1}{c+a}}{3}\ge\frac{3}{\frac{1}{\frac{1}{a+b}}+\frac{1}{\frac{1}{b+c}}+\frac{1}{\frac{1}{c+a}}}, \text{ tj.}$$

$$\frac{1}{a+b}+\frac{1}{b+c}+\frac{1}{c+a}\ge\frac{9}{a+b+b+c+c+a}$$

ili

$$\frac{1}{a+b}+\frac{1}{b+c}+\frac{1}{c+a}\ge\frac{9}{4s}, \text{ q.e.d.}$$

Sada ćemo dokazati i desnu stranu nejednakosti (14).

2^0 Ovdje ćemo koristiti nejednakost:

$$\frac{1}{x+y}\le\frac{1}{4}\left(\frac{1}{x}+\frac{1}{y}\right) \quad (15)$$

$$\left(\Leftrightarrow(x-y)^2\ge0\right).$$

Sada imamo zbog (15):

$$\frac{1}{a+b}+\frac{1}{b+c}+\frac{1}{c+a}\le\frac{1}{4}\left(\frac{1}{a}+\frac{1}{b}+\frac{1}{b}+\frac{1}{c}+\frac{1}{c}+\frac{1}{a}\right)=$$

$$=\frac{1}{2}\left(\frac{1}{a}+\frac{1}{b}+\frac{1}{c}\right)=\frac{ab+bc+ca}{2abc}\overset{(13)}{\le}\frac{\frac{1}{3}(a+b+c)^2}{2abc}\overset{(7)\text{ i }(8)}{=}$$

$$\overset{(7)\text{ i }(8)}{=}\frac{\frac{4s^2}{3}}{2\cdot 4Rrs}=\frac{s}{6Rr}\overset{(16)}{\le}\frac{\frac{3\sqrt{3}}{2}R}{6Rr}=\frac{\sqrt{3}}{4r},\ \text{q.e.d.}$$

Ovdje smo koristili nejednakost Mitrinovića:

$$3\sqrt{3}r\le s\le\frac{3\sqrt{3}}{2}R\,.\quad(16)$$

Vrijedi jednakost u nejednakosti (14) ako i samo ako je $a=b=c$, tj. za jednakostranični trougao.

Nejednakost 4. Vrijedi nejednakost:

$$\frac{1}{a^2}+\frac{1}{b^2}+\frac{1}{c^2}\ge\frac{1}{R^2}\,.\quad(17)$$

Dokaz: Data nejednakost primjenom sinusne teoreme za trougao prelazi u ekvivalentnu nejednakost:

$$\frac{1}{\sin^2\alpha}+\frac{1}{\sin^2\beta}+\frac{1}{\sin^2\gamma}\ge 4\,.\quad(18)$$

Posmatrajmo funkciju $f(x)=\frac{1}{\sin^2 x}$; $x\in(0,\pi)$.

Imamo da je:

$$f'(x)=-\frac{2\cos x}{\sin^3 x}\quad\text{te}\quad f''(x)=\frac{2\left(\sin^2 x+3\cos^2 x\right)}{\sin^4 x}>0\,,$$

što znači da je funkcija f konveksna. Na osnovu Jensenove nejednakosti slijedi:

$$\frac{1}{\sin^2\alpha}+\frac{1}{\sin^2\beta}+\frac{1}{\sin^2\gamma}\ge 3\cdot\frac{1}{\sin^2\frac{\alpha+\beta+\gamma}{3}}=\frac{3}{\sin^2\frac{\pi}{3}}=\frac{3}{\left(\frac{\sqrt{3}}{2}\right)^2}=\frac{3}{\frac{3}{4}}=4\ ,\ \text{q.e.d.}$$

Ovim je nejednakost (17) dokazana.

Vrijedi jednakost u nejednakostima (17) i (18) ako i samo ako je $\alpha=\beta=\gamma=60^0 \Leftrightarrow a=b=c$, tj. za jednakostranični trougao.

Napomena 2. Ako posmatramo nejednakosti (11) i (17), tj.

$$\frac{1}{a^2}+\frac{1}{b^2}+\frac{1}{c^2}\geq\frac{1}{2Rr}$$

i

$$\frac{1}{a^2}+\frac{1}{b^2}+\frac{1}{c^2}\geq\frac{1}{R^2},$$

vidimo da važi:

$$\frac{1}{2Rr}\geq\frac{1}{R^2}$$
$$\Leftrightarrow R^2\geq 2Rr$$
$$\Leftrightarrow R\geq 2r,$$

a ovo je Ojlerova nejednakost koja je tačna. Dakle, nejednakost (11) je bolja (jača) od nejednakosti (17).

LITERATURA

[1] Š. Arslanagić, Matematička čitanka , Grafičar promet d.o.o., Sarajevo, 2008.
[2] Š. Arslanagić, Matematička čitanka 1 , Grafičar promet d.o.o., Sarajevo, 2009.
[3] Š. Arslanagić, D. Zubović, Matematička čitanka 11 , Grafičar promet d.o.o., Sarajevo, 2020.
[4] Š. Arslanagić, D. Zubović, Nesbitova nejednakost-još tri dokaza i jedna primena, Tangenta,Vol. 26, Br. 101/1, 2020/21, 1-5.
[5] Z. Kadelburg, D. Đukuć, M. Lukić, I. Matić, Nejednakosti, Materijali za mlade matematičare, Svska 42, Društvo matematičara srbije, Beograd, 2003.
[6] D.S. Mitrinović, Analitičke nejednakosti, Građevinska knjiga, Beograd, 1970.
[7] A.M. Nesbitt, Problem 15114, Educational Times 3(2) (1903), 37-38.

Dženisa Mešanović

DAN SIGURNOG INTERNETA

PREDGOVOR

O Internetu i savremenim informatičkim dostignućima posljednjih se godina govori više nego o svim ostalim medijima. Broj korisnika iz godine u godinu raste, a internetski sadržaji sve su bogatiji i raznolikiji. Sve je više novih stranica o različitim temama, a razvijaju se i mogućnosti komunikacije među korisnicima. Internet postaje sve privlačniji djeci i mladima zbog niza mogućnosti koje pruža. Za mnogu djecu i mlade Internet i mobitel su pozitivni, produktivni i kreativni mediji u razvoju vlastitog identiteta.

Između ostalog, informatička komunikacijska tehnologija podupire njihovu socijalizaciju i omogućava im osjećaj povezanosti s vršnjacima. Virtualna komunikacija je za djecu i mlade primaran način međusobne komunikacije. Međutim, iako tehnologija ima mnoge prednosti i unaprjeđuje kvalitetu života na brojnim poljima, ako se ne koristi na primjeren način, poštujući pravila komunikacije i vodeći računa o sigurnosti i zaštiti svih uključenih, može imati i negativne posljedice. Jedna od tih posljedica je i elektroničko nasilje.

Interakcije djece i mladih u virtualnom okruženju u fokusu su stručnjaka različitih disciplina. Iako su dostupna brojna istraživanja nasilja na internetu među djecom i mladima, prilikom uspoređivanja rezultata potrebno je uzeti u obzir da istraživači različito definiraju i operacionaliziraju nasilna ponašanja. Vršnjačko nasilje je bez sumnje postalo izrazit problem kako u svijetu, tako i u BiH.

Danas se vršnjačko nasilje smatra najčešćim oblikom nasilja među djecom, a uključuje i trajnu izloženost negativnim postupcima od strane jednog ili više učenika (Olweus, 1998).

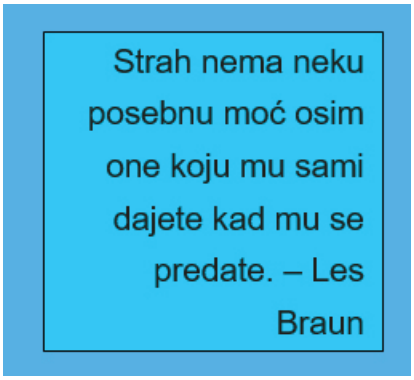
Sve veći broj djece i mladih je izloženo nasilju preko Interneta. No, zabrinjava činjenica da i dalje ono nije dovoljno prepoznato kao problem u društvu. Jedan od razloga zbog kojih ovaj trend nije prepoznat kao zabrinjavajući leži u činjenici da se on događa u virtualnom svijetu te da „nije prisutan u stvarnom djetetovom okruženju". Nažalost, ovaj problem je itekako prisutan u djetetovom životu i utječe na sva područja njegova funkcioniranja posebno obzirom na važnost virtualnog okruženja i virtualne komunikacije u svakodnevnim aktivnostima djece i mladih.

SIGURNOST NA INTERNETU – OPĆENITO

Kada se priča o sigurnosti na Internetu prvenstveno se misli na tajnost i cjelovitost vlastitih ličnih podataka, sigurnost vlastitog računala, čuvanja tajnosti vlastitog web i mail prometa, a u zadnje vrijeme možda najpopularnije pristupa stranicama Internet bankarstva.

Da bi se ostvarila zadovoljavajuća razina sigurnosti potrebno je na postojeći operacijski sustav instalirati određene programe za odbranu od različitih vrsta malicioznog softvera.

Sama instalacija najmodernijih zaštitnih programa nije dovoljna za zadovoljavajuću razinu sigurnosti jer niti jedan sigurnosni sistem nije 100% siguran. Potrebna je i određena količina znanja tj. informatičke pismenosti i svijesti o mogućnostima i sigurnosnim aspektima prilikom pregledavanja sadržaja na Internetu.

Veza na Internet podrazumijeva i određenu razinu odgovornosti u smislu održavanja kompjutera i mreže koja tu vezu koristi. Današnji maliciozni softver sve je sofisticiraniji, a sve češće ima za cilj zaraziti korisnički kompjuter bez da to korisnik primijeti. Time napadač može iskorištavati kompjutere drugih korisnika za razne maliciozne aktivnosti uz zagarantiranu anonimnost. Kako bi zaštitili sebe i druge na Internetu korisnici bi trebali osigurati minimalnu sigurnost kompjutera.

Ono što se u današnje vrijeme smatra minimalnom sigurnošću

računala je:

- redovno instaliranje zakrpa za operacijski sistem kojeg koristite
- obavezno korištenje antivirusnog softvera (neki od besplatnih alata za osobnu upotrebu su Avast, AVG, Comodo, Avira, PC Tools i sl.),
- što češće i redovito ažuriranje antivirusnog softvera, te zakazano skeniranje računala npr. jednom sedmično,
- obavezno korištenje vatrozida (eng. firewall). Windows operacijski sustav ima ugrađen vatrozid, ali uputno je korištenje i alternativnih rješenja. (neki od besplatnih alata za osobnu upotrebu su ZoneAlarm, Comodo, PCTools i sl.).

Ono što bi svakako trebalo izbjegavati tj. nikada ne činiti je:

- otkrivanje korisničke lozinke putem elektroničke pošte, tj. otkrivanje korisničke lozinke uopće,
- otvaranje nesigurnih i sumnjivih stranica (pogotovo različite hakerske stranica, pornografske stranice i sl.,)
- otvaranje poruka elektronske pošte za koju niste sigurni tko je pošiljatelj (sumnjivi nazivi poruke, sumnjivi pošiljatelj ili poruke poslane "samom sebi"),
- pokretanje sumnjivih programa ostavljanje osobnih podataka i e-mail adrese po sumnjivim stranicama.

Strah je glavni izvor predrasude i jedan od glavnih izvora okrutnosti. – Bertrand Rasel

E- MAIL VIRUS

Širenje e-mail virusa (bez sumnje najdestruktivniji i najrašireniji virusi) bi se moglo spriječiti mnogo jednostavnije i efikasnije, bez potrebe za anti-virus programima, ako bi se rupe u e-mail klijentima, koje se odnose na izvršavanje dobijenih programa, pokrpale. Obrazovanje korisnika može efikasno zamijeniti anti-virusne programe; jednostavna obuka korisnika za sigurno korištenje računala (kao što je ne skidanje i ne pokretanje nepoznatih programa sa Interneta) bi znatno usporilo širenje virusa i dovelo do upitnosti potrebu za korištenje anti-virus programa.

Korisnici kompjutera ne bi trebali uvijek koristiti administratorske

privilegije za rad na svom kompjuteru. Ako se kompjuter koristi bez administratorskih privlegija određeni tipovi virusa se uopće ne mogu širiti (ili je šteta koju mogu nanjeti znatno manja). Ovo je jedan od razloga zašto je broj virusa na Unix-odnim sistemima znatno manji.

Pristup detekciju uz pomoć rječnika virusa nije uvijek dovoljan — zbog stalnog kreiranja novih virusa—dok s druge strane pristup detekcije sumnjivog ponašanja ne radi uvijek zbog problema lažnih uzbuna; zbog navedenog, trenutni stadij anti-virus programa neće nikada pobjediti sve kompjuterske viruse

Postoje razne metode za pakiranje malicioznog programa, koji omogućava čak i dobro poznatom virusu da bude sakriven od anti-virus programa. Detekcija ovih "kamufliranih" virusa zahtjeva jaku metodu raspakivanja, koji može dešifrirati datoteke prije nego što ih pregleda. Nažalost, većina popularnih anti-virus programa nema ovu mogućnost i često nisu u stanju da prepoznaju viruse. Trajno pisanje i širenje virusa i panika koju stvaraju daje komercijalnim proizvođačima finansijski interes u kontinuiranjoj egzistenciji virusa.

Neki anti-virus programi mogu značajno smanjiti performanse računala. Korisnici tada često isključuju anti-virus zaštitu da bi vratili izgubljene performanse te tako povečavaju rizik od infekcije! Za maksimalnu zaštitu potrebno je uvijek imati anti-virus program uključen. Neki anti-virus programi imaju manji uticaj na performanse.

DAN SIGURNOG INTERNETA U BIH

Na inicijativu Europske komisije već niz godina u svijetu se obilježava Dan sigurnijeg Interneta (Safer Internet Day – SID). Tom prilikom brojni akteri iz oblasti obrazovanja, zaštite djece, medijske politike i telekomunikacionog sektora promovišu sigurno i odgovorno korištenje Interneta i informacionih i komunikacionih tehnologija. Dan sigurnijeg Interneta 2020. u svijetu obilježiće se 11. februara pod sloganom „Zajedno za bolji Internet".

Centar za sigurni internet je uspostavljeni u okviru inicijative "Zaustaviti nasilje nad djecom: Prevencija i rad na sprečavanju seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini" koju realizira BiH konzorcijum za zaštitu djece, a čine ga MFS-EMMAUS, UNICEF BiH i Save the Children, uz podršku Fonda za globalno partnerstvo „Zaustaviti nasilje nad djecom". Svrha inicijative je prevencija nasilja nad djecom u digitalnom okruženju kroz podršku vlastima, institucijama i profesionalcima u Bosni i Hercegovini da unaprijede postojeće i razviju nove mehanizme rada ili poruke poslane "samom sebi") pokretanje sumnjivih programa ostavljanje osobnih podataka i e-mail adrese po sumnjivim stranicama.

Ovaj događaj se u Bosni i Hercegovini obilježava od 2011. godine na inicijativu Međunarodnog foruma solidarnosti i uz podršku Komiteta za obilježavanje Dana sigurnijeg interneta BiH.

SLOGAN 2020. : „Zajedno za bolji Internet“ (“Together for a better internet”)

AKTIVNOSTI UČENIKA OŠ “IVAN GORAN KOVAČIĆ “ GRADAČAC

Jedna od mnogobrojnih škola koja je ove godine obilježila Međunarodni dan sigurnosti interneta je JU OŠ “Ivan Goran Kovačić” Gradačac.

Povodom ovog datuma učenici ove škole su pod vodstvom nastavnice informatiike Samire Dervišagić i profesorice razredene nastave Dženise Mešanović realizovali niz aktivnosti kojima su ukazali na značaj ovog datuma.

Učenici su radili na izradi plakata povodom Dana sigurnog interneta putem kojeg su izložili zanimljive činjenice i korisne savjete.

Na samom panou, svi učenici mogu promaći korisne informacije koje će im pomoći da se sigurno koriste internetom

Svi zainteresovani učenici su imali priliku napraviti “siguran selfi” u periodu od 11.02 do 14.02. 2020.

Učenicima su podjeljene edukativne afiše na temu Sigurnost na internetu (e-nasilje)

Anonimnom anketom su anketirani učenici šestih i sedmih razreda, a rezultati ankete trebaju pokazati koliko su učenici svjesni opasnosti koje vrebaju na internetu.

Jedna od škola koja je obilježila Dan sigurnog interneta je Osnovna škola "Ivan Goran Kovačić" Gradačac.

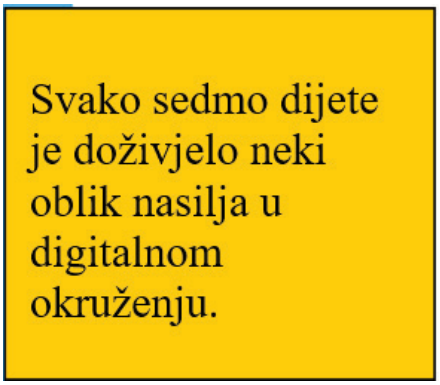
Dan sigurnog interneta: Zaustaviti nasilje nad djecom

Razvoj informacijskih i komunikacijskih tehnologija uveo je brojne promjene u protekle tri decenije. Uz ogromne prednosti, upotreba interneta otvorila je i ogroman prostor za različite zloupotrebe, od manjih društveno neprihvatljivih ponašanja do najtežih krivičnih djela.

Tačan broj djece koja su doživjela seksualnu eksploataciju i/ili zlostavljanje nije poznat. Registrirani slučajevi čine samo "vrh ledenog brijega" u poređenju sa stvarnim brojem neotkrivenih slučajeva. Kada se otkriju novi slučajevi, prioritet se daje zaštiti najboljeg interesa djeteta/žrtve, što obično zahtijeva isključenje javnosti, tako da građani mogu steći pogrešan dojam da u BiH nema seksualne eksploatacije i zlostavljanja u internet okruženju.

Naprotiv, rezultati studija provedenih u BiH ukazuju na to da se djeca suočavaju s ozbiljnim problemima u digitalnom okruženju. Studija provedena na reprezentativnom uzorku djece u BiH u dobi od 12-16 godina pokazala je da je svako sedmo dijete doživjelo neki oblik nasilja u digitalnom okruženju.

Oni koji bi trebali pružati sigurnost djeci, prvenstveno njihovi roditelji i nastavnici, u pravilu ne posjeduju dovoljno znanja o rizicima u digitalnom okruženju. Neupoznatost roditelja s ovom problematikom ugrožava njihovu kontrolu nad aktivnostima djece na internetu. Sigurnost na internetu također nije dio nijednog nastavnog programa, tako da se o toj temi rijetko razgovara u školama. Sve to pokazuje da su djeca u BiH veoma ranjiva dok su na internetu.

Takmičenje-sigurnosti na Internetu

I ove godine na inicijativu Međunarodnog foruma solidarnosti – EMMAUS, a u organizaciji Centra za sigurni internet u BiH, obilježavamo Dan sigurnijeg Interneta ("Safer Internet Day – SID").

Ovaj međunarodni dan koji se, na inicijativu Europske komisije, obilježava globalno već dugi niz godina, a u BiH od 2011, ove godine će se obilježiti 11. februara pod sloganom „Zajedno za bolji Internet" ("Together for a better internet"). Tom prilikom brojni akteri iz oblasti obrazovanja, zaštite djece, medijske politike i telekomunikacionog sektora promovišu sigurno i odgovorno korištenje Interneta i digitalnih tehnologija.

Vođen uspjehom prethodnih godina, Centar za sigurni internet u BiH obilježavanje Dana sigurnijeg interneta realizovaće 11. februara, kroz takmičenje za učenike osnovnih i srednjih škola na temu.

Takmičenje će se sastojati od online kviza sa pitanjima vezanim za sigurno korištenje interneta, koji će biti dostupan putem web platforme www.sigurnodijete.ba. Kviz će biti aktivan samo na dan obilježavanja SID-a 2020, 11. februara, od 09.00 do 19.00 časova,nakon čega će sistem aplikacije za online takmičenje generisati pobjednike kviza među djecom koja su tačno odgovorila na 80% i više pitanja i objaviti pobjednike i osvojene nagrade. Svi pristupi kvizu bit će kodirani, te će u cilju zaštite ličnih podataka djece, pobjednici biti objavljeni pod jednistvenim kodom i uz navođenje škole pobjednika na web stranici Centra za sigurni Internet u Bosni i Hercegovini www.sigurnodijete.ba i Facebook stranici „Sigurno dijete". Djeca se mogu pripremiti za kviz tako što mogu pronaći odgovore na pitanja na platformi Centra za sigurni internet u Bosni i Hercegovini www.sigurnodijete.ba.

Kompanije m:tel i Logosoft su i ove godine obezbijedili vrijedne nagrade za najuspješnije takmičare, a pobjednike takmičenja očekuju: laptopi, tableti, pametni telefoni, i sl.

SUMNJA NA ELEKTRONIČKO NASILJE

Sljedeći znakovi u školi i kod kuće mogu ukazivati da je dijete uključeno u nasilje među djecom, a navedeni znakovi mogu biti prisutni i kod djeteta koje je uključeno u elektroničko nasilje (Rivers, Duncan, Besag, 2009, prema Križan, 2018.).

Znakovi koji ukazuju da je dijete možda doživjelo vršnjačko nasilje:

- učestala tišina,
- povlačenje iz obiteljskih interakcija,
- vidljiva tuga,
- povlačenje od prijatelja i od aktivnosti u kojima je prije uživalo,
- učestaliji izostanci iz škole (žaljenje na glavobolje i bolove u trbuhu),
- loš školski uspjeh (niže ocjene),
- gubitak apetita,
- poremećaji spavanja (uključujući mokrenje u krevet),
- informacije iz škole o izgubljenim domaćim zadaćama ili ponašajnim problemima -kao što su tučnjave s drugim učenicima,
- prestaje koristiti računalo ili mobitel ili povećanje vremena provedenog vremena na Internetu u odnosu na prije,
- čini se nervozno ili razdražljivo kada koristi računalo ili mobitel,
- spominje nepoznate osobe,
- pridavanje sve veće važnosti aktivnostima i osobama na internetu,
- zatvaranje stranica, chatova i/ili skrivanje mobitela kada roditelji uđu u sobu ili kada se druga osoba približi,
- stres prilikom čitanja poruka, odnosno primanja različitih sadržaja.

PRIJETNJE I PRILIKE NA DRUŠTVENIM MREŽAMA

U moderno vrijeme sve češće gledamo realni svijet kroz prozor

društvenih mreža i modernih tehnologija općenito te primjeri poput Facebooka nam govore kako održavamo iluzorne kontakte s „prijateljima" i „rodbinom" a da se zapravo uživo nismo vidjeli duži period vremena, a možda i nikad.

Svi trebamo biti svjesni da živimo u doba screenagera, djece i mladih koji su izloženi ekranima. Dok su naši roditelji nekad ekrane imali na nekoliko metara udaljenosti u obliku televizora, a mi na već manjoj udaljenosti u obliku računala, sada djeca i mladi imaju ekrane praktički u rukama na manje od 30 cm. S obzirom na navedeno ne čudi kako su tijekom korištenja tih modernih tehnologija izloženi brojnim rizicima, odnosnoj „digitalnoj džungli". Znate li kako izgleda Vaš digitalni otisak? Važno je napomenuti kako informacije koje su jednom objavljene na internetu nikada nije moguće ukloniti i sve ono što radimo na internetu, objavljujemo na internetu, pretražujemo na internetu kreira naš „identitet" u virtualnom okruženju i ostavlja naš digitalni otisak. Iz navedenog razloga je iznimno važno podsjetiti roditelje, skrbnike, no i druge odrasle osobe koje rade s djecom da budu pažljivi u objavi podataka i fotografija djece jer time, htjeli ili ne, kreiraju i njihov digitalni otisak prije nego oni imaju mogućnost odlučiti žele li da ta informacija o njima bude dostupna na internetu i za nekoliko godina.

PREPORUKE

ŠTO DJECA MOGU NAPRAVITI?

- Nikad ne dijeliti svoje osobne informacije na internetu.
- Nikad ne dijeliti svoju lozinku s drugim osobama, osim roditelja.
- Ne objavljivati na internetu ništa što ne želimo da vide naši prijatelji ili poznanici.
- Pažljivo birati prijatelje na društvenim mrežama.
- Ne uključivati se u grupe, stranice ili aktivnosti za koje nemaju dovoljno informaciju o sadržaju koji se tamo objavljuje i svrsi istih.

- Prije slanja poruke drugoj osobi svaki put razmislite kako bi se vi osjećali da istu takvu poruku primite od nekog drugog.
- Razgovarati s roditeljima o navikama prilikom korištenja interneta, prednostima i nedostacima modernih tehnologija.
- Razgovarati s roditeljima ili drugim osobama od povjerenja vezano uz načine zaštite prilikom korištenja interneta.
- Obavijestiti roditelje ili druge odrasle osobe od povjerenja ukoliko primiti neprimjerenu poruku ili sadržaj.
- Obavijestiti roditelje ili druge odrasle osobe od povjerenja ako vidite da je netko drugi žrtva vršnjačkog nasilja putem internet.
- Susret s osobom koju si upoznalo/la putem Interneta, mobitela ili na drugi online način može bit opasan. Ako se osoba lažno predstavila postoji opasnost od iskorištavanja ili zlostavljanja. Važno je tražit dopuštenje i prisutnost roditelja ukoliko se odlučiš na susret. Ako ta osoba ustraje da dođeš bez pratnje, nemoj ići na takav sastanak.
- Nemoj pisati poruke ili slat slike zbog kojih bi se sramio/la kada bi to pročitali ili vidjeli tvoji roditelji, prijatelji/ce i/ili druge bliske osobe. Sve što pošalješ zlonamjerna osoba može iskoristi za ucjenu ili prijetnju da će to objaviti online. Promisli prije slanja svojih intmnih slika jer iako je ona u tom trenutku možda privatna, zlonamjerna osoba ju može javno objaviti. Isto tako pazi na sadržaj poruka koji šalješ drugim osobama.
- Nemoj pristajati na dijeljenje i slanje vlastitih intimnih slika ili videa u zamjenu za bonove za mobitele, novce ili druge usluge.
- Iako je teško zadržati primljeni sadržaj na mobitelu, proflu ili drugoj aplikaciji, pokušaj ga ne obrisati. Policija će pomoću tih sadržaja lakše pronaći nasilnika/cu koji ti prijeti i zlostavlja te.
- Nikad ne otvaraj e-mailove koje ti pošalje netko koga ne poznaješ ili netko za koga već znaš da je zlostavljač.

ŠTO ODRASLI MOGU NAPRAVITI?

- Uspostaviti kvalitetan odnos pun povjerenja sa svojim djetetom.
- Komunicirati s djetetom o njegovim svakodnevnim aktivnostima, iskustvima, ponašanju u svakodnevnom i virtualnom svijetu.
- Razgovarati s djetetom o modernim tehnologijama, prednostima i rizicima i načinima zaštite.
- Razgovarati s djetetom o njegovim navikama prilikom korištenja modernih tehnologija.
- Razgovarati s djetetom o internet stranicama, igricima i aplikacijama koje koristi i važnosti istih za njega.
- Razgovarajte s djetetom o tome koliko je važno promisliti prije slanja poruke i potaknite ih da se zapitaju kako bi se oni osjećali da dobiju takvu poruku.
- Postavite jasna pravila kojima je zabranjeno dijeljenje tuđih osobnih

informacija, fotografija, videozapisa.

- Postavite pravilo prema kojem nije dopušteno slati fotografije ili videozapise drugih ljudi bez njihova dopuštenja, kao ni slati sadržaje koji mogu uvrijediti druge ljude.
- Uputite dijete na mjere zaštite i sigurnost. Objasnite im da je prvo i osnovno pravilo zaštite ne odavati nepoznatm osobama putem Interneta ili mobitela osobne podatke, ime i prezime, OIB, naziv škole, adresu.
- Upozorite djecu da ne primaju darove, bonove za mobitele i slično od nepoznatih osoba. Upozorite ih da ne obavljaju protuusluge za tu osobu u vidu slanja svojih nagih slika, davanja brojeva telefona i sličnih osobnih podataka.
- Iako je često teško i prva reakcija je ukloniti uznemiravajuće sadržaje i slike, pokušajte sve primljene sadržaje, poruke i slično sačuvati kao dokaz. Policija će pomoću tih dokaza lakše pronaći zlostavljače.
- Ograničite korištenje računala na jedan ili dva sata dnevno (dobro je uvesti jasna pravila, primjerice nema računala prije škole, prije spavanja, za vrijeme obroka ili prije nego što je napravljena zadaća).
- Stavite računalo u dnevni boravak, ne u dječju sobu. Tako možete nadgledati djecu dok su na internetu i vidjeti koje stranice posjećuju.
- Potičite korištenje računala kao oruđa za učenje i druženje, a ne isključivo za zabavu (npr. igrice).
- Vaša djeca mogu znati više od vas o tehnologiji, ali vi znate više o životu. Dopušteno vam je postaviti pravila i tražiti njihovo poštivanje. Vi ste još uvijek roditelj!

KOME SE OBRATITI ZA POMOĆ:
-roditeljima i drugim članovima porodice,
-stručnim suradnicima u školi ili drugim institucijama,
-drugim odraslim osobama od povjerenja.

Vaša djeca mogu znati više od vas o tehnologiji, ali vi znate više o životu.

"SHARETING", "SEXTING" I "SEXTORTION"

„sharenting".

Budući da su roditelji jako ponosni na svoju djecu onda ih cijelom svijetu žele pokazati na načine koji su prije bili isključivo sadržaj privatnih foto albuma. U svojoj (posve prirodnoj) općinjenosti svojim potomcima roditelji često zaboravljaju na drugu stranu medalje – a to je zaštita dječje sigurnosti i privatnosti. „Sharenting" podrazumijeva pretjerano

objavljivanje i dijeljenje fotografija i podataka o djeci od strane njihovih roditelja ili članova obitelji. Navedeni fenomen može imati ozbiljne posljedice po dijete i mladu osobu jer osim što narušava njegovu privatnost i uključuje dijeljenje fotografija i informacija bez njihovog pristanka, isto tako predstavlja plodno tlo za određena kaznena djela poput krađe identiteta, distribuciju dječje pornografije, vrbovanje djece i slično.

„Sharenting“ podrazumijeva pretjerano objavljivanje i dijeljenje fotografija i podataka o djeci od strane njihovih roditelja ili članova obitelji.

„sexting“

je također fenomen kojem je potrebno pokloniti dodatnu pažnju. Navedeni termin podrazumijeva dijeljenje fotografija i video sadržaja na kojima je osoba naga ili na kojoj su vidljivi određeni dijelovi tijela. Opasnosti kojima su mladi izloženi prilikom dijeljenja takvog sadržaja uključuju mogućnost vršnjačkog nasilja, emocionalne posljedice te druge pravne posljedice (distribucija dječje pornografije, zlouporaba osobnih podataka i slično.) Upravo iz navedenog razloga s djecom i mladima je potrebno razgovarati o ovom fenomenu, o rizicima i posljedicama takvih postupaka i načinima na koje se mogu zaštiti. Nerijetko se djeca i mladi upuštaju u takva ponašanja jer imaju potrebu biti prihvaćeni od svojih vršnjaka ili djevojke/dečka, voljeni, poštovani ili jednostavno „cool“ kao neki njihovi vršnjaci, a pritome ne razmišljajući o posljedicama i opasnostima.

„sexting“podrazumijeva dijeljenje fotografija i video sadržaja na kojima je osoba naga ili na kojoj su vidljivi određeni dijelovi tijela.

„sextortion"

se odnosi na oblik seksualnog iskorištavanja i prinuđivanja seksualnih usluga od žrtve. Najčešći oblik je ucjena i prijetnja privatnim fotografijama i/ili informacijama. Najčešći izvor tih sredstava ucjene su društveni mediji i dijeljenje privatnih informacija i fotografija u online dopisivanjima. Najčešće su žrtve mlade osobe, muškog spola u dobi od 18 do 30 godina koje putem društvenih mreža, foruma, chat soba, videoigrica uspostavljaju komunikaciju s nepoznatom osobom i pristaju dijeliti svoje fotografije ili videosadržaje seksualne prirode. Nakon toga se navedeni sadržaji koriste kako bi ih se ucjenilo i ostvarila financijska korist pod prijetnjom da će navedeni sadržaji biti podijeljeni putem društvenih mreža, youtube kanala i drugih platformi putem kojih se mogu distribuirati

„**Sextortion**" se odnosi na oblik seksualnog iskorištavanja i prinuđivanja seksualnih usluga od žrtve.

INTERNET PREDATORI

Osim navedenih potrebno je spomenuti i brojna druga rizična ponašanja djece i mladih na internetu poput razgovora s nepoznatim osobama, dijeljenja osobnih podataka i informacija poznatim i nepoznatim osobama, uvrštavanje nepoznatih osoba na listu prijatelja, posjećivanje pornografskih sadržaja, zlouporaba intime, uznemiravanje i prijetnja. Osim što navedena rizična ponašanja mogu povećati rizik da dijete ili mlada osoba bude žrtva elektroničkog nasilja, isto tako mogu izložiti dijete ili mladoj osobi tome da postane žrtva internet predatora.

U svijetuje otkriveno preko 2 miliona pedofila, a godišnja zarada na sadržajima koji uključuju dječju pornografiju je oko 3 milijarde dolara. Važno je razlikovati dvije vrste predatora: 1. oni koji to rade radi zadovoljena svojih seksualnih sklonosti te 2. oni koji to rade radi ostvarivanja zarade. Djevojčice su pet puta češće žrtve nego dječaci. Većinom su „predatori" muškarci. Rijetko koriste silu, već nagovaranje i potkupljivanje.Odrasli „predatori" upoznaju djecu na različite načine. Tako primjerice pronalaze njihove osobne podatke u njihovim korisničkim profilima na najrazličitijim aplikacijama za razmjenjivanje poruka. „Predatori" znaju tražiti od djece, koju upoznaju na društvenim internet stranicama ili stranicama s on-line igrama, da ih dodaju na svoju listu prijatelja, kako bi tada mogli imati pristup većem broju djece. Nakon upoznavanja djece na javno dostupnim internet servisima, „predatori" potiču djecu da druženje nastave kroz

sredstva komunikacije koja pružaju veću privatnost: slanjem SMS-a ili telefonskim razgovorima, odnosno, korištenjem aplikacija za izravnu razmjenu elektronske pošte. Tijekom nekoliko mjeseci „predatori" rade na uspostavi odnosa i povjerenja s djetetom, a tek nakon što uspostave odnos zahtjevaju od njih određenu fotografiju, videozapis ili susret uživo, a nerijetko pri tome koriste fotografije i videozapise druge djece.

Upravo zbog svih navedenih opasnosti kojima su djeca i mladi izloženi prilikom korištenja modernih tehnologija, potrebno je redovito educirati djecu, mlade i sve odrasle osobe o mogućnostima i rizicima modernih tehnologija.

„Predatori" znaju tražiti od djece, koju upoznaju na društvenim internet stranicama ili stranicama s on-line igrama, da ih dodaju na svoju listu prijatelja, kako bi tada mogli imati pristup većem broju djece.

Važno je razlikovati dvije vrste predatora:

1. oni koji to rade radi zadovoljena svojih seksualnih sklonosti, te

2. oni koji to rade radi ostvarivanja zarade.

ZAPAMTITE:
Pravila koja poštujete u svakodnevnom životu vrijede i na internetu!

"Dan sigurnog interneta"-edukativni bilten za učenike, roditelje i nastavnike

UREDNICI: prof. razredne nastave Dženisa Mešanović i nastavnica informatike Samira Dervišagić

JU OŠ "Ivan Goran Kovačić" Gradačac

februar, 2020. god.

Azra Vrević

IZAZOVI ON-LINE NASTAVE

Pojavom korona virusa, školstvo se našlo u velikoj dilemi, kako i na koji način dati odgovor na nepredviđenu situaciju. Velika i važna pitanja, nisu imala vremena, čekati na dublje promišljanje, i analiziranje situacije, jer , ipak u obrazovanju, vrijeme je ključan faktor, te su se preko noći donijeli različiti setovi i modeli odluka, o tome kako će se nastaviti odgojno obrazovni proces.

Preko noći školske učionice su zamijenjene onim virtualnim. Kroz neposredni odgojno obrazovni rad, podučavamo učenike da je učenje cjeloživotni proces, te da čovjek uči dok je živ, baš kao što u priči, stariji čovjek, usvaja nova znanja od djevojčice, o tome kako se može prenijeti žar u rakama, a da se ne ozlijedimo.

IKT alati preko noći postali su dio nastavničke ali i učeničke svakodnevnice, te smo svi zajedno tragali za najboljim rješenjem u rekla bih najgoroj situaciji koja nas je zadesila u posljednje vrijeme. Ovdje su predstavljeni alati koji se mogu koristiti, u E učenju, iako ne mogu zamijeniti neposredan rad u učionici, rekla bih da mogu biti približan ekvivalent klasičnoj nastavi.

NASTAVA

Po definiciji didaktike, nastava je pažljivo planiran, struktuiran i osmišljen proces sticanjanja znanja, vještina, razvijanja sposobnosti i navika. Nastavni proces je osmišljen tako da nastavni čas traje po 45 minuta, s malim odmorima između časova, i velikim odmorom za predah koji je potreban i nastavnicima , i učenicima.

Nastava u školi je rekla bih opipljivija, i pruža osjećaj sigurnosti, jer

sve ono što nastavniku treba za nastavni proces, ima unutar svoje učionice. Za kvalitetnu nastavu, nije nužno potrebno imati super opremljenu učionicu, već znati pronaći i primjeniti balans između tradicionalnog i modernog.

Tradicionalna nastava

Pod ovim pojmom podrazumijevamo nastavu koja se odvija unutar školske zgrade, u učionicama, gdje su nastavnik i učenici u direktnom i neporednom kontaktu. Način rada, izbor tehnika, metoda, varira od nastavnika do nastavnika, ali jedinstveno je to da su svi učenici u klupama, nastavnik je u učionici, za katedrom, ili pored učenika. Tabla na čeonom zidu, postavljena, i predstavlja prozor u nova saznanja. U modernije opremljenim učionicama, taj prozor predstavlja projektor, prezentacija ili neki drugi digitalni alati.

Nastava na daljinu

U svijetu već odavno postoji model nastave na daljinu, koji se primjenjuje najčešće u studijskim programima, ali i u sredinama, u kojima su đaci spriječeni pohađati redovitu nastavu u školi, zbog velike udaljenosti. Postoji veliki izbor alata, koji se koristi u realizaciji nastave na daljnu.

Nastava u kojoj učenik nije u neposrednom kontaktu s drugim učenicima, i s nastavnikom, a istu prati putem IKT alata jeste nastava na daljinu.

Koliko je organizacija nastave na daljinu zahtijevna?

Prvenstveno da bi se uopšte moglo i govoriti o organizaciji i realizaciji nastave na daljinu, neophodno je osnovno informatičko predznanje, ali i informatička oprema te pristup internetu.

Nastava se može organizirati, ili pak pratiti putem različitih uređaja poput laptopa, računara, telefona ili tableta. Za organizaciju i realizaciju natave na daljinu, neophodno je uložiti mnogo truda, i vremena, kao i vlastitih materijala za rad. Priprema digitalnih sadržaja je zahtjevnija, i traži određene informatičke kompetencije, od nastavnika.

IKT- u nastavi

IKT predstavlja skraćenicu za informaciono komunikacijske tehnologije

Iz naziva možemo zaključiti da su to sve tehnologije koje nam pružaju informacije, i mogućnost međusobne komunikacije. Za planiranje nastave na daljinu neophodna je komunikacija, jer se ona neposredna mijenja u online, te nam nadalje trebaju alati za razmjenu informacija.

E-learning podrazumijeva izvođenje odgojno obrazovnog procesa uz pomoć IKT, a to znači da ustaljenu percepciju obrazovanja , kao interakcije relacijama učenik- nastavnik- sadržaj , mora biti uključena i tehnologija.

Koliko će nam E learning biti kvalitetno ovisi o izboru i načinu korištenja IKT alata.

LMS- Learning Management System- Sistem za upravljanje učenjem

Predstavlja skup alata, koji je namijenjen izradi obrazovnih sadržaja u digitalnom obliku, te održavanju nastave na daljinu. LMS-ovi su web aplikacije koje rade na serveru, a pristupa im se preko web preglednika, a može se pristupiti putem lokalne mreže ili internet mreže.

Tokom održavanja e- nastave, nastavnici su se našli u dilemi, kako i na koji način organizirati e- nastavu. Ovdje predstavljam neke od sistema za učenje na daljinu, koji mogu biti od koristi za organizaciju odgojno obrzaovnog rada.

Moodle

Moodle je besplatan, brz i fleksibilan sistem za upravljanjem E obrazovanjem.

Kreiran je na osnovu jasnih pedagoških principa, kako bi se nastavnicima pomoglo, da lakše kreiraju efektivne virtuelne zajednice.

WiZiQ

Je online platforma za učenje na daljinu, koja također obezbjeđuje besplatnu virtuelnu učionicu, okruženje za nastavnike za podučavanje u realnom vremenu. Natavnici također mogu graditi profil, upravljati rasporedom dosupnosti, sadržaja i održavati sadržaje biblioteke

Claroline

Predstavlja također besplatan online sistem za upravljenje učenjem baziran na PHP-u i MySQL. Naziv dolazi od "Classroom on line", to je open source softver , a nalazi s epod GNU licencom. GNU- General Public

License je najpoznatija i najšire korištena licenca za slobodan softver.Ova licenca osigurava slobodu dijeljenja i mijenjanja takvog softvera, čime on postaje besplatan za sve svoje korisnike. Claroline je komapitibilan sa svim sistemima, koji nude mogućnost korištenja web preglednika.

Google Classroom

Predstavlja besplatnu platformu za kreiranje virtuelne učionice. Prednost Google Classrooma, je u tome što se već nalazi na vašem laptopu, ukoliko imate kreiran google račun, dok je za korištenje putem mobitela potrebna instalacija aplikacije. Prijava se vrši vašim google računom- G mail adresom, te vam se nudi mogućnost kreiranja učionica, dijeljenja objava, materijala, pitanja, postavljanja zadaća.

ZOOM

ZOOM je lider u modernim video komunikacijama u poslovnim okruženjima, širom svijeta sa jednostavnom i pouzdanom cloud platformom za video i audio sastanke, konferencije, treninge, webinare. Nudi mogućnost kreiranja zoom rooms ili Zoom Meetings kroz koje je moguće učestvovati u razgovorima s ljudima širom svijeta.

Jednostavno rečeno, ZOOM je aplikacija za uspostavljanje video konferencija. Da li je video konferencija ekvivalent za nastavni čas? Odgovor na ovo pitanje, ovisi, prvenstveno o domaćinu, odnosno o tome, kako će nastavnik upotrijebiti, iskoristiti apliakciju.

Korištenje aplikacije, nudi mogućnost video poziva, iako nisu učenici u u čionici, na času se vide i čuju, međusobno diskutuju, promišljaju. U rubrici chat, učenicima se mogu postaviti različiti linkovi, koji sadrže materijale za rad, i naravno kroz opciju share screen- učenici mogu pratiti već pripremljenu prezentaciju. Rekla bih da su to pozitivne strane, ove aplikacije, međutim manjkavost je u tome, što interakcija traje , dok traje nastavni čas, te se organizacija slanja domaćih zadataka, dodatnih materijala i uputa, mora vršiti korištenjem, dodatnih alata. Ono što se ne preporučuje, o izvedbi E -nastave, jeste prenošenje klasičnog načina rada, onog iz učionice u virtualno okruženje odnosno da se video poziv svede isključivo na puko prepisivanje i diktiranje.

Umjesto diktiranja i ponavljanja sadržaja, učenici se mogu uputiti da sasmotalno istražuju i dolaze do informacija putem web preglednika. Kroz istraživanja, će dolaziti do novh saznanja ali i razvijat će višestruke kompetencije.

WEB ALATI

Postoji veliki broj alata, koji se mogu koristiti u kreiranju digitalnih sadržaja, za učenje i podučavanje. Mnogi alati su dostupni i besplatni, dok pak ima i onih za koje je nakon probnog perioda potrebna pretplata.

Storyjumper

Predstavlja jednostavan alat koji nam omogućava kreiranje knjiga sa različitim motivima, ilustracijama, i zvukovima. Pruža se mogućnost snimanja vlastitog audiozapisa, zajedničke suradnje nastavnika i učenika na materijalu. Besplatan je za korištenje, a nakon završene knjige, ista postaje vidljiva drugim korisnicima alata.

Padlet

Spada u grupu jednostavnih alata, koji nam služe za izradu različitih prezentacija, zadataka i materijala.Također uključuje korištenje video zapisa, umetanje linkova i poveznica, a nedostatak je taj što u besplatnoj verziji možete kreirati 6 padleta. Ipak kreirane materijale nakon upotrebe možete brisati i ponovo postavljati.

Genially

Predstavlja multifunkcionalan veb alat, koji pruža mogućnosti izrade kvizova, interaktivnih materijala, poput izrade mape za potragu blaga. Dostupna je u free verziji, koja zadovoljava potrebe, kreiranja digitalnih sadržaja. Učenici putem linka jednostavno pristupaju materijalnima.

Quizzis

Alat u kojem kreirate različite kvizove, koji je također besplatan.

Learning apps

Alat koji je također besplatan, i učenici pristupaju istom također putem linka. Možete kreirati kvizove, izrađivati križaljke, slagalice, igru memorije i mnogo toga.

Sve navedene aplikacije, koriste nam za izradu didaktičkih sadržaja, da bi nastavni proces bio sadržajniji, i odgovorio izazovima digitalnog doba. Međutim, postoji mnogo web alata, koji su dostupni u free verziji,a ja sam navela tek nekoliko njih.

Nedostaci E nastave

Za izvođenje E nastave u didaktički trougao uključuje se i tehnologija, jer je ona neminovna za izvođenje iste. Iako ima višestruke koristi poput razvijanja digitalnih i informatičkih kompetencija, veća samostalnost, dostupnost informacija iz različitih izvora, ipak ne može zamjeniti onu u učionici koja se zasniva na međusobnoj interakciji.

E nastava, u naše škole ušla je odjednom na velika vrata, bez adekvatne obuke, i pripreme nastavnika za izvođenje i realizaciju iste. Uz sve želje i napore nastavnika, da se uhvate u koštac sa izazovima E nastave, mnogi su se suočili s nizom problema.

Jedan od problema s kojim se nastavnici susreću, je nedovoljno poznavanje IKT-a, loša informatička oprema i slaba internet konekcija.

Iako je nastvnička profesija, permanentno vezana za konstantno stručno usavršavanje, situacija u kojoj smo se našli, otkrila nam je potrebu za dodatnom edukacijom uposlenika u odgoju i obrazovanju. Za ovakvu situaciju krivca ne treba tražiti među nastvnicima, niti u Ministarstvima, već energiju usmjeriti ka rješavanju problema.

Ono što svaki kolektiv može uraditi, jeste održati internu edukaciju, svih nastavnika, koju može realizirati nastavnik informatike. Također, nastvnici su poznati kao ljudi otvorenog srca, koji nesebično dijele svoja znanja i savjete, te se informacije o načinu korištenje IKT mogu pronaći na webinarima, koji su trenutno veoma popularni, besplatni i dostupni.

Informatička pismenost, je neohodna za novo digitalno doba, neovisno o starosnoj dobi predavača. Samim time, neophodno je redovito raditi na stručnoj edukaciji, samoedukaciji, da bismo držali korak s vremenom, u kojem se nalazimo.

Ako povučemo paralelu, između vremena, kada smo se mi obrazovali i ovog u kojem mi obrazujemo nove naraštaje, uočavamo ogromnu razliku u tehnološkom napretku, navikama učenika, načinu upražnjavanja slobodnog vremena, načinu učenja i usvajanja novih saznanja.

Viber i Mesendžer u nastavnom procesu

Viber i mesendžer su jednostavne aplikacije, koje su iznimno popularne, zbog jednostavnog rukovanja, dostupnosti i lakoće korištenja istih. Osnovna namjena pomenutih aplikacija, jeste komunikacija,

razmjena informacija među sagovornicima, putem poruka, video poziva, poziva, glasovnih poruka, ili pak stikera. Preko noći, ove aplikacije su se našle u sasvim novoj ulozi onoj obrazovnoj. Međutim, koliko ove aplikacije zaista mogu odgvoriti zahtjevima E nastave, koliko su prikladne i iskoristive, pitanja su, koja bi trebalo malo dublje proučiti.

Masovnost korištenja vibera i mesendžera, proizlazi iz jednostavnosti korištenja i široke primjene. U jeku iznalaženja modela, za izvođenje E nastave, od ponuđenih izvora, odabrani su oni najjednostavniji, za upotrebu ne samo nastavnicima , već i učenicima.

Viber aplikacija je pogodna za formiranje grupa, pisanje zadataka i davanje uputa. Svako dijete se bez nekih informatičkih predznanja, aplikacijom služi bez problema. Međutim, viber je aplikacija za komunikaciju, te je preko noći pretvorena u „virtualnu učionicu".

Rad kroz viber grupu je stresan, i nepregledan, ako se uzme u obzir da se dnevno pregleda i po nekoliko stotina poruka, koje se nižu jedna ispod druge.

Mesendžer, radi na istom principu kao i viber, s tim da se može uspostaviti video poziv sa najviše 8 sudionika, ali ipak nijedna od ove dvije aplikacije, ne odgovara, potrebama prave virtualne učionice.

S obzirom da su svi učenici i osnovnoškolsci i srednjoškolci, pohađali E nastavu, potrebno je raditi na edukaciji učenika, ali i samih roditelja učenika.

Neke škole na prostoru B i H, izučavaju predmet informatika od prvog razreda, dok se u nekim dijelovima ovaj predmet izučava tek od V-og razreda. Učenici sa informatičkim predznanjem, definitivno su bili u prednosti u odnosu na učenike, koji kasnije započinju sa izučavanjem ovog predmeta.

Sanela Pervić

PISMENA PRIPREMA ZA ČAS MUZIČKE KULTURE

OPĆI DIO NASTAVNE PRIPREME

Škola: JUOŠ „Duboki Potok" u Dubokom Potoku

Profesorica razredne nastave: Sanela Pervić

Razred: II razred

Nastavni predmet: Muzička kultura

Nastavna tema: Pjevanje i sviranje

Nastavna jedinica: „Pjesma o konjiću"

Tip nastavnog časa: Usvajanje novog nastavnog sadržaja

Nastavni oblici rada: Frontalni, u paru, grupni i individualni.

Nastavne metode rada: Usmeno izlaganje, razgovor, demonstracija, rad s tekstom, igre, ilustracija i pjevanje.

Nastavna sredstva: Udžbenik Muzička kultura II, pano sa slikom i naslovom, kartice sa slovima i brojevima, pano sa sadržajem pjesme, kartice sa pitanjima i odgovorima i CD.

Nastavna pomagala: CD player, krep traka, tabla i kreda.

Ciljevi i zadaci časa:

Obrazovni: Usvojiti i reproducirati ritam, melodiju i tekst pjesme. Znati slušno prepoznati istu pjesmu, karakter djela, instrumente i izvođački

sastav.

Funkcionalni: Razvijati opseg glasa, izražajnog pjevanja, vještinu analiziranja odslušane pjesme i muzičku kreativnost učenika.

Odgojni: Poticati potrebu za usvajanjem novih muzičkih sadržaja kao i potrebu likovnog izražavanja motiviranog muzikom.

STRUKTURA NASTAVNOG ČASA

Uvodni dio časa

Motivaciona igra: „ Otkrij sliku".

Opis igre: Na tabli se nalazi pano sa slikom pokriven karticama sa slovima A, B, C, D, E, F, G i H. Učenik, dobrovoljac izgovara jedno od ponuđenih slova i otkriva se to polje slike (uklanjanjem kartice sa slovom). Učenik ima mogućnost da pogodi šta se nalazi na slici, ukoliko već zna, ali ukoliko ne pogodi, igru nastavlja drugi učenik sve dok se ne otkrije slika. Kad se otkrije slika (konj u galopu) prelazi se na drugu aktivnost tj. novu igru.

A	B	C	D
E	F	G	H

Motivaciona igra: „Otkrij naslov pjesme".

Opis igre: Na tabli je pano sa naslovom pjesme, pokriven karticama sa brojevima od 1 do 13. Učenik, dobrovoljac, izgovara jedan od ponuđenih brojeva. Otkriva se to polje, uklanjanjem kartice sa brojem ispod koga se ukazuje slovo neke riječi. Sledeći učenik izgovara drugi broj i pokušava odrediti riječ ili naslov pjesme. Ukoliko ne pogodi, naredni učenik nastavlja igru sve dok se ne otkrije naslov pjesme (Pjesma o konjiću) pri čemu se igra završava.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13

P J E S M A O K O NJ I Ć U

Glavni dio časa:

Najavljuje se naslov pjesme „Pjesma o konjiću" i na tabli je pano sa sadržajem pjesme.

P J E S M A O K O NJ I Ć U

KLOP, KLOP, KLOPA, KLOP.
KLOP, KLOP, KLOPA, KLOP.
JURI KONJIĆ U GALOP.
PREKO RIJEKA, PREKO GORA,
JURI KONJIĆ ČAK DO MORA.
KLOP, KLOP, KLOPA, KLOP,
JURI KONJIĆ U GALOP.

Učenicima čitam pjesmu, a zatim je analiziramo, razgovaramo o sadržaju kroz pitanja. Primjeri pitanja: O kome se govori u pjesmi? Šta to konjić radi? Kako se kreće? Preko čega konjić juri? Do čega čak juri? Učenici zatim navode nepoznate riječi, a njihovo značenje zajednički određujemo. Objašnjenje nepoznatih riječi:

- klop, klop – zvuk koji proizvode udarci kopita o tlo,
- juri – brzo se kreće,
- galop – najbrže konjsko kretanje u skokovima,
- gora – brdo ili planina.

Slijedi pažljivo slušanje pjesme sa CD-a i priprema za naredni zadatak. Nakon odslušane pjesme učenici se u paru, po grupama (redovima klupa) takmiče u igri: „Muzički kviz".

Opis igre: Učenicima su podijeljene kartice sa slovima: a, b i c. Čitam pitanje i ponuđene odgovore sa jedne strane nastavne kartice. Učenici se u paru dogovaraju i podižu jednu karticu sa slovom. Okrećem drugu stranu nastavne kartice sa rješenjem, odgovorom. Grupa koja ima više tačnih odgovora na pitanja osvaja bod. Pobjednik je grupa koja osvoji najviše bodova, tj. ponudi najviše tačnih odgovora.

Raspoloženje u pjesmi a - VESELO b - NJEŽNO c - TUŽNO	a VESELO	Tempo pjesme a – LAGAN b – UMJEREN c - BRZ	c BRZ

Pjesmu izvodi a - HOR b - SOLISTA	b SOLISTA	Pjesmu sviraju a – ŠTAPIĆI, KLAVIR b – BUBANJ, GITARA c – TRUBA, VIOLINA	a ŠTAPIĆI, KLAVIR

Učenici još jednom slušaju pjesmu sa CD-a i pjevuše. Zajednički pjevamo pjesmu bez muzičke pratnje. Učenici usvajaju stih po stih pjesme, ritam i melodiju. Naučenu pjesmu pjevaju nekoliko puta u cijelosti, izražajno bez prekida, pazeći na dikciju i intonaciju u horu i u grupi. Po grupama otkucavaju 2/4 takt na različite načine i to:

1. grupa otkucava 2/4 takt dlanom od dlan,
2. grupa otkucava 2/4 takt prstima od klupu i
3. grupa otkucava 2/4 takt dlanovima od klupu.

Završni dio časa:

Ilustracija pjesme: učenici na listu papira crtaju konjića i boje ga bojicama. Nakon rada učenici po grupama, ispred table stoje i pokazuju svoje radove koji se nagrađuju ocjenama. Na kraju časa učenik dobrovoljac pjeva naučenu pjesmu.

OBAVJEŠTENJE AUTORIMA, ČITATELJIMA I SARADNICIMA

Poštovani autori, čitatelji i saradnici,

Dozvolite da vas podsjetimo da su svi objavljeni radovi u časopisu „Naša škola" dostupni čitateljima širom svijeta putem akademske baze podataka **EBSCO** u **Massachusetts, USA**.

S obzirom na tu činjenicu, neophodno je da autori sarađuju sa recenzentima u smislu eventualne korekcije,izmjene i dopune ponuđenog teksta, a sve sa ciljem postizanja višeg kvaliteta objavljenih radova.

Radovi koje šaljete "Našoj školi" treba da budu originalni, stručno i naučno zasnovani, aktuelni, tehnički pripremljeni i da tretiraju problematiku odgoja i obrazovanja.

Da bi radovi bili recenzirani i odobreni za objavljivanje moraju da zadovoljavaju osnovne uslove:

- radovi se šalju u WORD formatu na e-mail Redakcije **(redakcija@nasaskola.ba**)
- radovi moraju imati najmanje 4 i najviše 16 stranica normalnog proreda
- uz rad obavezno dostaviti i rezime od pola stranice kucanog teksta
- rad treba da tretira aktuelnu tematiku iz područja odgoja i obrazovanja
- rad treba da odgovara uslovima za objavljivanje u pojedinoj rubrici
- rad ne smije biti ranije objavljivan u nekom drugom časopisu
- rad treba da bude sadržajno vezan za nastavni plan i program i da čitateljima omogući praktičnu primjenu
- rad mora da bude pisan razumljivo i prilagođen široj čitateljskoj populaciji

Podsjećamo vas da se objavljeni radovi svrstavaju u rubrike i to:

- **ISTRAŽIVAČKI RADOVI**- radovi objavljeni u ovoj rubrici moraju poštovati metode naučnog istraživanja i one moraju biti prikazane, odnosno navedene, ako su opće poznate.

- RASPRAVE I ČLANCI - radovi objavljeni u ovoj rubrici moraju

poštovati sadržajne i stručne uslove koji podrazumijevaju tačne interpretacije naučnih i stručnih spoznaja o temi o kojoj se piše, uz argumentiranje izvora.

- **POGLEDI I MIŠLJENJA**- radovi u ovoj rubrici mogu izražavati mišljenja koja još nisu naučno potvrđena, ali predstavljaju stav autora na osnovu ličnog iskustva ili još neprovjerenih činjenica, a mogu biti interesantni za čitatelje.

- **OSVRTI I PRIKAZI**- radovi ove rubrike se odnose na prikaze knjiga, izložbi, takmičenja i drugih događanja iz područja odgoja i obrazovanja.

- IZ NASTAVNE PRAKSE - radovi ove rubrike odnose se većinom na metodičke obrade nastavnih jedinica određenih nastavnih predmeta. Moraju imati kvalitet oglednog predavanja uz poštivanje pravila pisanja metodičkih priprema.

- IZ PROGRAMA STRUČNOG USAVRŠAVANJA NASTAVNIKA- u ovoj rubrici se objavljuju radovi koji prikazuju noviji način obrade jedne teme iz nastavničkih predmeta i odnose se na dobru nastavničku praksu ili njeno unapređenje, kao i pojašnjenje nekih činjenica novim saznanjima.

Redakcija časopisa

Spisak autora objavljenih radova u broju 264 (94) / 21 časopisa „Naša škola“ :

- **dr.Sefket Arslanagić, e-mail: asefket@pmf.unsa.ba**

  mr.Daniela Zubovic ,e-mail: asefket@pmf.unsa.ba
- **dr.sc.Alma Švraka,e-mail: svrakaalma1980@gmail.com**
- **doc.dr.Dženana Imamović-Turković, e-mail: imamovicdzenana@gmail.com**

  dr.Amira Baždarević-Rašidagić,e-mail:
- **mr.sc.Semko Lozić, e-mail: kasumovic2@gmail.com**
- **mr.sci.Maksuda Muratović, e-mail: maxymuratovic@hotmail.com**
- **prof.Irena Bezjak, e-mail: irena.bezjak@guest.arnes.si**
- **prof.Dženisa Mešanović,e-mail:**
- **prof.Azra Vrević, e-mail:**
- **prof.Sanela Pervić, e-mail:**

Ljubazno molimo naše čitaoce da za sve stručne informacije , primjedbe i sugestije kontaktiraju e-mail glavne urednice milkadb1234@yahoo.com .

Za sve ostale informacije možete kontaktirati i e-mail smvesnic@gmail. com .

SADRŽAJ
ČASOPISA „NAŠA ŠKOLA“ BR. 264 (94) / 2020

RASPRAVE I ČLANCI

Jelena Golić, Gordana Krajišnik
INTELIGENTNE TEHNOLOGIJE U OBRAZOVANJU 3

Alma Švraka
MODEL PARTNERSKI ORIJENTIRANE
SARADNJE RODITELJA I ŠKOLE 17

Semko R. Lozić
OBLICI AGRESIVNOG PONAŠANJA U ŠKOLSKOJ SREDINI I
SISTEMSKE STRATEGIJE ZA PREVENCIJU..... 25

POGLEDI I MIŠLJENJA

Maksuda Muratović
ZAŠTO JE VAŽNO DA UČENICI UČE PRAVILO DESNE RUKE ZA
ODREĐIVANJE SMJERA MAGNETNOG POLJA PROVODNIKA 41

Dženana Imamović-Turković, Amira Baždarević-Rašidagić
BYLLING U NASTAVI TJELESNOG ODGOJA 47

OSVRTI I PRIKAZI

Irena Bezjak
KAKO POMOĆI DJETETU SA SPECIFIČNIM
POTEŠKOĆAMA U UČENJU..... 55

IZ NASTAVNE PRAKSE

Šefket Arslanagić, Daniela Zubović
NEŠTO VIŠE O NEKIM ZNAČAJNIM NEJEDNAKOSTIMA
ZA TROUGAO 65

Dženisa Mešanović
DAN SIGURNOG INTERNETA..... 75

Azra Vrević
IZAZOVI ON-LINE NASTAVE..... 89

Sanela Pervić
PISMENA PRIPREMA ZA ČAS MUZIČKE KULTURE 97

**OBAVJEŠTENJE AUTORIMA,
ČITATELJIMA I SARADNICIMA..... 103**